

ΤΜΗΜΑ ΜΟΥΣΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ ΚΑΙ ΤΕΧΝΗΣ

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Ο Λυκούργος Αγγελόπουλος και η Ελληνική Βυζαντινή Χορωδία –
Μορφολογικές, παλαιογραφικές και ερμηνευτικές προσεγγίσεις
στον ψαλμικό στίχο «Τότε λαλήσει πρὸς αὐτοὺς» σε ἦχο πλ. δ', σε
μελοποίηση Ι. Κουκουζέλη

Τόμος Α'

Επιμέλεια εργασίας: Άγγελος Μπέντης, ΑΕΜ. 41 / 08

Επιβλέπων: π. Νεκτάριος Πάρης, Επίκουρος Καθηγητής

Συνεργαζόμενο μέλος ΔΕΠ: Άννα-Μαρία Ρεντζεπέρη, Λέκτορας

Θεσσαλονίκη 2011

*Στους γονείς μου
Γεώργιο και Πολύμνια*

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

(Η υποενότητα του Μέρους Β με τον αριθμό 4.2. βρίσκεται στον τόμο Β της παρούσας εργασίας).

ΒΡΑΧΥΓΡΑΦΙΕΣ.....	5
ΠΡΟΛΟΓΟΣ	7
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	9

ΜΕΡΟΣ Α

1. ΠΡΟΣΩΠΟΓΡΑΦΙΑ ΤΟΥ ΛΥΚΟΥΡΓΟΥ ΑΓΓΕΛΟΠΟΥΛΟΥ

1.1. Βιογραφικά στοιχεία	12
1.2. Καλλιτεχνική δραστηριότητα	15
1.3. Συγγραφικό έργο – Ανακοινώσεις	17
1.4. Μελοποιητικό έργο.....	19
1.5. Ηχογραφήσεις	19
1.6. Οπτικοακουστικές αναπαραγωγές (DVDs)	21
1.7. Τιμητικές διακρίσεις	22

2. ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗΣ ΧΟΡΩΔΙΑΣ (ΕΛ.ΒΥ.Χ.)

2.1. Ιστορία – Ίδρυση.....	23
2.2. Καλλιτεχνική δραστηριότητα	25
2.2.1. Συναυλίες	25

2.2.2. Ρεπερτόριο.....	29
2.3. Εκδοτικό έργο	31
2.4. Ηχογραφήσεις – Δισκογραφία.....	31
2.5. Οπτικοακουστικές αναπαραγωγές (DVDs)	34

3. Ο ΨΑΛΜΙΚΟΣ ΣΤΙΧΟΣ «Τότε λαλήσει πρὸς αὐτοὺς» ΤΟΥ Ι. ΚΟΥΚΟΥΖΕΛΗ

3.1. Ιστορία του ψαλμικού στίχου και το λειτουργικό πλαίσιο χρήσεώς του	35
3.1.1. Θεολογία του ψαλμικού στίχου «Τότε λαλήσει πρὸς αὐτοὺς»	36
3.2. Αναφορά στον βίο και στο έργο του Αγίου Ιωάννη Κουκουζέλη.....	38

ΜΕΡΟΣ Β

4. Ο ΨΑΛΜΙΚΟΣ ΣΤΙΧΟΣ «Τότε λαλήσει πρὸς αὐτοὺς» ΣΕ ΜΕΛΟΠΟΙΗΣΗ Ι. ΚΟΥΚΟΥΖΕΛΗ – Αντιπαραβολή πηγών και μουσικολογική ανάλυση

4.1. Προλεγόμενα.....	40
4.2. Αντιπαραβολή πηγών, μεταγραμματισμοί, μεταγραφές και αναγωγική ανάλυση (τ. Β').....	3
4.3. Πίνακας αρχιτεκτονικής, μετρικής, τροπικής και συντακτικής ανάλυσης	49
4.4. Σχολιασμοί του πίνακα	58
4.5. Στοιχεία ερμηνευτικής ανάλυσης (ερμηνεία ΕΛ.ΒΥ.Χ.).....	60

ΜΕΡΟΣ Γ

5. ΓΕΝΙΚΑ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ .....

62

6.	ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ	64
6.1.	Μουσικά χειρόγραφα.....	65
6.2.	Μελοποιήσεις Λυκούργου Αγγελοπούλου	74
6.3.	Φωτογραφίες ΕΛ.ΒΥ.Χ.	84
7.	ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	90

---

* Στο πίσω μέρος της εργασίας υπάρχει το ο δίσκος με το ηχητικό υλικό (ερμηνεία ΕΛ.ΒΥ.Χ.) του επιλεγμένου ψαλμικού στίχου, στον οποίο έγινε αντιπαραβολή πηγών και μουσικολογικές αναλύσεις (4.2., 4.3.,4.4.).

Βραχυγραφίες

- **Χειρόγραφα**

ΒΠΓρ	Βιβλιοθήκης Παναγιώτη Γριτσάνη
ΕΒΕ	Εθνικής Βιβλιοθήκης της Ελλάδος
Παντοκρ.	Ιεράς Μονής Παντοκράτορος Αγίου Όρους

- **Λοιπές συντομογραφίες και σύμβολα**

αι.	αιώνας, -νες
αρ.	αριθμός
Α.Ε.	Αυτού Εξοχότης
Α.Θ.Μ.	Αυτού Θειοτάτη Μακαριότης
Α.Θ.Π.	Αυτού Θειοτάτη Παναγιότης
Α.Π.Θ.	Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης
Αρ.	αριθμός
Αρ. συλλ.	αριθμός συλλαβών
v	verso
βλ.	βλέπε
Δρ.	διδάκτωρ
Δ.Σ.	δημοτικό συμβούλιο
εικ.	εικόνα
έκδ.	έκδοση
ΕΛ.ΒΥ.Χ.	ελληνική βυζαντινή χορωδία
Ε.Ρ.Τ.	ελληνική ραδιοφωνία τηλεόραση
επιμ.	επιμέλεια
Ι.Μ.	Ιερά Μονή
κκ.	κύριος κύριος
κτλ.	και τα λοιπά
κ.α.	και άλλα
κ.ο.κ.	και ούτω καθεξής
Κ.Ο.Α.	κρατική ορχήστρα Αθηνών
μβ	μεσοβυζαντινή (σημειογραφία)
Μ.Μ.Α.	μέγαρο μουσικής Αθηνών
νβ	νεοβυζαντινή (σημειογραφία)

ΜγΣ	μεγάλα σημάδια
μτφρ.	μετάφραση
όπ.π.	όπου παραπάνω
πλ.	πλάγιος
πρβλ.	παράβαλε
πβ	παλαιοβυζαντινή (σημειογραφία)
π.χ.	παραδείγματος χάριν
r	recto
σ. – σσ.	σελίδα – σελίδες
τετρφ.	τετράφωνος
τεύχ.	τεύχος
ΤΜΣ	τμήμα μουσικών σπουδών
τόμ.	τόμος, -οι
ΥΠ.Ε.Π.Θ.	Υπουργείο Εθνικής Παιδείας & Θρησκευμάτων
φ. – φφ.	φύλλο – φύλλα
χρ. πρ.	χρόνοι πρώτοι
χφ. – χφφ.	χειρόγραφο – χειρόγραφα
ψαλμ.	ψαλμός, -οι
ψ.	ψαλμός
CD	Compact Disc
DVD	Digital Versatile Disc
...	παράλειψη κειμένου
[ ]	προσθήκη ή διασάφηση ή και ανάπτυξη, εντός κειμένου, έννοιας ή λέξης

• **Εκδόσεων [εγκυκλοπαιδειών και σειρών εκδόσεων]**

ΘΗΕ	Θρησκευτική και Ηθική εγκυκλοπαίδεια, Αθήναι 1962-1968
ΙΒΜ	Ίδρυμα Βυζαντινής Μουσικολογίας

Πρόλογος

Παρατηρώντας την όλη καλλιτεχνική δραστηριότητα της Ελληνικής Βυζαντινής Χορωδίας, υπό τη χοραρχία του Λ. Αγγελοπούλου, αισθάνθηκα την ανάγκη να ασχοληθώ με το έργο της, λόγω της συνεχούς και σημαντικής καλλιτεχνικής της πορείας, μέσα από την οποία κατέστησε τη Βυζαντινή μουσική παγκόσμια γνωστή. Επέλεξα επίσης να αναλύσω τον ψαλμικό στίχο «Τότε λαλήσει πρὸς αὐτούς», διότι θεωρώ ότι είναι ιδιαίτερα αντιπροσωπευτικός της σημαντικής περιόδου της καλοφωνίας (13^{ος} – 14^{ος} αι.), της οποίας κύριος εκπρόσωπος θεωρείται ο Μαΐστωρ Ἅγιος Ἰωάννης Κουκουζέλης.

Θα ήθελα αρχικά να ευχαριστήσω τον π. Νεκτάριο Πάρη, επιβλέποντα καθηγητή της εργασίας μου, του οποίου υπήρξα φοιτητής από το α' έως και το η' (τελευταίο) εξάμηνο, για το συνεχές ευχάριστο και ευδιάθετο κλίμα της συνεργασίας μας, καθώς και για την υπομονή του έως το πέρας της σπουδής μου.

Επίσης θερμά ευχαριστώ την κα Άννα-Μαρία Ρεντζεπέρη-Τσώνου, συνεπιβλέπουσα της εργασίας μου, της οποίας είχα και την χαρά να υπάρξω φοιτητής στο μάθημα της «Ιστορίας της Μουσικής», για την πολύτιμη και συνεχή βοήθειά της, διότι πραγματικά καθ' όλη τη διάρκεια της μελέτης μου ήταν πάντοτε δίπλα μου, πρόθυμη να με καθοδηγήσει και να με βοηθήσει.

Μέσα από την καρδιά μου ευχαριστώ την κα Μαρία Αλεξάνδρου, επίκουρη καθηγήτρια του Τμήματος Μουσικών Σπουδών του Α.Π.Θ., μια πολύτιμη προσωπικότητα στον κλάδο της Βυζαντινής μουσικολογίας, με πλούσιο ερευνητικό έργο και με ήθος που ξεχωρίζει. Την ευχαριστώ για την καθοριστική της συμμετοχή, την πολύτιμη καθοδήγηση και τον χρόνο της που αφιέρωσε για τη διεκπεραίωση της παρούσας εργασίας και ιδιαίτερα για την όλη επίβλεψη του τετάρτου κεφαλαίου. Με τις πολύτιμες

συμβουλές της, τις παρατηρήσεις της και το ξεχωριστό βιβλιογραφικό της έργο, ήταν εκείνη που με μύησε στην σύγχρονη Βυζαντινή μουσικολογία αποτελώντας σημαντικό σταθμό στις σπουδές μου.

Ευχαριστώ τον Άρχοντα Πρωτοψάλτη της Αγιοτάτης Αρχιεπισκοπής Κωνσταντινουπόλεως κ. Λυκούργο Αγγελόπουλο για την όλη συνεισφορά του στην εκπόνηση της εργασίας μου αυτής, με την παραχώρηση βιβλιογραφικού υλικού, τις πολύτιμες συμβουλές του και την άριστη συνεργασία που έχω την τιμή να έχω μαζί του μέχρι σήμερα.

Ευχαριστώ το Ίδρυμα Πατερικών Μελετών της Ι.Μ. Βλατάδων για την παραχώρηση του χφου. Ι.Μ. Παντοκράτορος 214, τον κ. Γεώργιο Κωνσταντίνου, Δρ. του ΤΜΣ του Ιονίου Πανεπιστημίου για την παραχώρηση του χφου. ΒΠΓρ. 36, καθώς και τον κ. Ιωάννη Λιάκο, Δρ. του ΤΜΣ του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών για την παραχώρηση του χφου. ΕΒΕ 2458.

Ευχαριστώ το μουσικόλογο κ. Αγαμέμνονα Τέντε, Δρ. του Πανεπιστημίου της Κοπεγχάγης και το μουσικόλογο-συνθέτη κ. Σωτήριο Δεσπότη, υποψήφιο Δρ. του Πανεπιστημίου της Βιέννης για την πολύτιμη βοήθειά τους.

Τέλος θα ήθελα να ευχαριστήσω τους γονείς μου, Γεώργιο και Πολύμνια για τη συνεχή ηθική και οικονομική υποστήριξη ετών, η οποία υπήρξε καθοριστική για την περάτωση της εργασίας μου αυτής, αλλά και των συνολικών σπουδών μου γενικότερα.

Εισαγωγή

Πριν ξεκινήσω τη συγγραφή της εργασίας μου, πραγματοποίησα βιβλιογραφική έρευνα και διαπίστωσα ότι σχετικά με τον Λ. Αγγελόπουλο και την Ελληνική Βυζαντινή Χορωδία έχουν γραφτεί μόνο κάποια αφιερώματα και κριτικές των συναυλιών τους σε εφημερίδες και περιοδικά. Επίσης δίνονται στοιχεία για την πορεία της ΕΛ.ΒΥ.Χ. και σε κύκλους συναυλιών και εμφανίσεών της, αλλά συνολικά η υπάρχουσα βιβλιογραφία είναι πολύ περιορισμένη. Καμία όμως επιστημονική μελέτη δεν έχει πραγματοποιηθεί μέχρι τώρα και έτσι θεώρησα ότι η παρούσα, εργασία συνιστά απόπειρα προσέγγισης ενός θέματος, που θα καλύψει το κενό αυτό τόσο στη βιβλιογραφία όσο και στην έρευνα. Ακόμη δεν έχει γίνει απ' όσο γνωρίζω καμία μουσικολογική ανάλυση του ψαλμικού στίχου «Τότε λαλήσει πρὸς αὐτούς», σε ήχο πλ. δ' του Ι. Κουκουζέλη, όπου μέσα από την αντιπαραβολή των πηγών και τους σχολιασμούς που ακολουθούν, πιστεύω μπορεί κανείς να καταλήξει σε χρήσιμα και τεκμηριωμένα συμπεράσματα, είτε προέρχεται από το χώρο της Ψαλτικής τέχνης, είτε από τον κλάδο της Δυτικοευρωπαϊκής κλασσικής μουσικής.

Στο πρώτο κεφάλαιο αναλύεται συνολικά η διττή καλλιτεχνική παρουσία του Λ. Αγγελοπούλου ως σολίστ-ψάλτη και χοράρχη καθώς και το πολύπλευρο έργο του, διδακτικό και ερευνητικό. Με βάση τις ελάχιστες δημοσιευμένες πληροφορίες και το βιβλιογραφικό υλικό που παρεχωρήθη στον γράφοντα από τον Λ. Αγγελόπουλο, συντάσσεται η προσωπογραφία του βιογραφουμένου και καταγράφεται η πολυδιάστατη δράση του.

Στο δεύτερο κεφάλαιο προβάλλεται η δημιουργική πορεία, η καλλιτεχνική δραστηριότητα, το δισκογραφικό έργο και η συνολική παρουσία της Ελληνικής Βυζαντινής Χορωδίας στα καλλιτεχνικά δρώμενα σε παγκόσμιο επίπεδο. Από το 1977 -έτος ιδρύσεώς της- η ΕΛ.ΒΥ.Χ. μέσα από συνεχή συστηματική προσπάθεια και τεκμηριωμένες

ερμηνευτικές προσεγγίσεις, κατάφερε να αποτελεί την πλέον αναγνωρισμένη από τον ευρύτερο μουσικό και επιστημονικό χώρο, βυζαντινή χορωδία στο παγκόσμιο στερέωμα.

Στο τρίτο κεφάλαιο σχολιάζονται η θεολογία, η ιστορία καθώς και το λειτουργικό πλαίσιο του ψαλμικού στίχου «Τότε λαλήσει πρὸς αὐτούς». Παράλληλα σκιαγραφείται ο βίος και το έργο του Αγ. Ι. Κουκουζέλη, του κυριότερου εκπροσώπου της περιόδου της καλοφωνίας, ο οποίος συνέβαλε καθοριστικά στη διαμόρφωση της ασματολογίας του Μ. Εσπερινού και στην οριοθέτηση του είδους των αναγραμματισμών.

Το τέταρτο κεφάλαιο περιλαμβάνει μουσικολογικές και παλαιογραφικές προσεγγίσεις στον ψαλμικό στίχο «Τότε λαλήσει πρὸς αὐτούς» σύμφωνα με δύο χειρόγραφα μεταβυζαντινής σημειογραφίας (όψιμης και εξηγητικής) και της εξήγησης του Χουρμουζίου Χαρτοφύλακος. Στο β' τόμο παρατίθεται η αντιπαραβολή των πηγών, επί των οποίων γίνεται η συγκριτική ανάλυση, ακολουθεί ο πίνακας των αναλύσεων (αρχιτεκτονική, μετρική, τροπική, συντακτική) και ο σχολιασμός αυτών, καθώς και η ερμηνευτική ανάλυση σύμφωνα με την ερμηνεία της ΕΛ.ΒΥ.Χ.

Στο τελευταίο μέρος της εργασίας παρατίθενται τα γενικά συμπεράσματα και ακολουθεί το παράρτημα το οποίο περιλαμβάνει μουσικά χειρόγραφα μεσοβυζαντινής και εξηγητικής σημειογραφίας, χειρόγραφα μελοποιήσεων του Λ. Αγγελοπούλου και φωτογραφίες της ΕΛ.ΒΥ.Χ.

Μέρος Α

1. ΠΡΟΣΩΠΟΓΡΑΦΙΑ ΤΟΥ ΛΥΚΟΥΡΓΟΥ ΑΓΓΕΛΟΠΟΥΛΟΥ

1.1. Βιογραφικά στοιχεία

Ο Λυκούργος Αγγελόπουλος γεννήθηκε στον Πύργο Ηλείας το 1941. Εκεί πήρε και τα πρώτα του μαθήματα βυζαντινής μουσικής σε μικρή ηλικία από το θείο του Τάκη Αγγελόπουλο (1898-1987), ο οποίος υπήρξε Πρωτοψάλτης του Μητροπολιτικού Ναού Πύργου¹.

Σπούδασε στη Νομική σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών και παράλληλα με τις σπουδές του συμμετείχε στο βυζαντινό χορό του Καθεδρικού Ι.Ν. Αθηνών. Μαθήτευσε ακόμη στον Καθηγητή Ευάγγελο Τζελά, Λαμπαδάριο του προαναφερθέντος Ναού, καθηγητή του Εθνικού ωδείου και μετέπειτα του Ορφείου Αθηνών. Επιπρόσθετα έλαβε το δίπλωμα βυζαντινής μουσικής από το Μακεδονικό ωδείο Θεσσαλονίκης (τάξη Δημητρίου Σουρλατζή). Το μεγαλύτερο όμως μέρος των σπουδών του στη βυζαντινή μουσική έγινε στον φερώνυμο Σύλλογο προς Διάδοσιν της Εθνικής Μουσικής με τον Σίμωνα Καρά από το 1971 έως το 1982².

Ως πρωτοψάλτης έψαλε αρχικά στον Ι.Ν. Κοιμήσεως της Θεοτόκου Κυνοσάργους (1970-1981) και από το 1982 είναι πρωτοψάλτης του Ι.Ν. της Αγίας Ειρήνης της οδού Αιόλου Αθηνών (πρώτης Μητροπόλεως Αθηνών)³ όπου αποκατέστησε την πολύχρονη μουσική εκτροπή που υπήρχε με την επαναφορά της γνήσιας βυζαντινής μουσικής⁴. Ως ιδρυτής και διευθυντής της Ελληνικής Βυζαντινής Χορωδίας (εφεξής ΕΛΒΥΧ) από ιδρύσεώς της,

---

¹ http://thesaurus.iema.gr/thesaurus_a.php?&i=%C2 (19.1.2011).

² Βλ. Οικονόμου, *Βυζαντινή εκκλησιαστική μουσική και υμνωδία*, τ. Β', σσ. 74-75.

³ Βλ. Οικονόμου, *όπ. π.*, σσ. 75.

⁴ Βλ. *Ελληνικές μουσικές γιορτές*, σ.74.

έχει εκδώσει αρκετούς δίσκους σε Ελλάδα και Γαλλία και έχει πραγματοποιήσει πάνω από χίλιες συναυλίες σε 31 χώρες των τεσσάρων ηπείρων (πλην Ωκεανίας)⁵.

Διδάσκει βυζαντινή μουσική στα Ωδεία Αθηνών, Φίλιππος Νάκας και Ν. Σκαλκώτας. Διηύθυνε τον Παιδικό Βυζαντινό Χορό της Ιεράς Αρχιεπισκοπής Αθηνών από της ιδρύσεώς του (1984-1996), ενώ διευθύνει και τις σχολές βυζαντινής μουσικής των Ιερών Μητροπόλεων Ηλείας και Ρεθύμνης και Αυλοποτάμου⁶.

Πολύ σημαντική είναι η προσφορά του στον τομέα της βυζαντινής μουσικής στην Ε.Ρ.Τ. με την οποία και συνεργάστηκε από το 1978 έως το 2009. Μέσα από τη ραδιοφωνική συχνότητα της ΕΡΑ με τις εκπομπές του «Βυζαντινοί Εκκλησιαστικοί Ύμνοι» (1978-1982) και «Από την Ορθόδοξη και ανατολική μουσική παράδοση» (1978-2009) έχει παρουσιάσει πλούσιο υλικό, σπάνιες ηχογραφήσεις, μελέτες, συνεντεύξεις κτλ.⁷ Επίσης από το 2009 είναι συνεργάτης του ραδιοφωνικού σταθμού της Εκκλησίας της Ελλάδος στον τομέα της βυζαντινής μουσικής στα πλαίσια της εκπομπής «Η μουσική των Αγγέλων».

Έχει ασχοληθεί ιδιαίτερα με τη σύγχρονη μουσική ερμηνεύοντας πρώτες εκτελέσεις έργων κυρίως του Μ. Αδάμη⁸ καθώς και του Δ. Τερζάκη. Ακόμη οι συνθέτες John Tavener, Κ. Σφέτσας και Γ. Κυριακάκης, έχουν γράψει έργα σύγχρονης μουσικής με σολίστα - ψάλτη τον Λυκούργο Αγγελόπουλο. Συμμετείχε ως σολίστ - ψάλτης στο έργο του Θ.

---

⁵ Βλ. *Ελληνικές μουσικές γιορτές*, σ.73.

⁶ Βλ. *Ελληνικές μουσικές γιορτές*, σ.74.

⁷ Βλ. Οικονόμου, όπ. π., σ. 75. Πρβλ.

http://www.musicale.gr/afieromata/chrysostom/p1_2.html (20.1.2011).

⁸ «Η πρωτοτυπία του Μιχάλη Αδάμη να χρησιμοποιήσει σε έργα του σολίστα ψάλτη, έδωσε την ευκαιρία να παρουσιάσουμε από το 1971 και για μερικά χρόνια έπειτα τη βυζαντινή μουσική στην Αγγλία, στα πλαίσια του English Bach Festival που διευθύνει η φημισμένη τσεμπαλίστρια Λίνα Λαλάντη, μας είπε ο Λυκούργος Αγγελόπουλος», Κορέλλα, *Ελληνική βυζαντινή χορωδία*, σ. 15.

Αντωνίου Κοντάκιον, που παρουσιάστηκε από τη χορωδία του Α.Π.Θ. υπό την διεύθυνση του Γιάννη Μάντακα.

Συμμετέχει στην ερευνητική ομάδα του μουσικού και ερευνητή Marcel Pérès και στο Ensemble Organum του ιδίου⁹, που ερευνά τα παλαιά δυτικά μέλη και τη σχέση τους με το βυζαντινό και με το οποίο έχει ηχογραφήσει οκτώ δίσκους. Συγκεκριμένα έχει ηχογραφήσει σε δίσκους που έχουν εκδοθεί στη Γαλλία βυζαντινό, παλαιορωμαϊκό, αμβροσιανό και άλλα παλαιά δυτικά μέλη. Η συνεργασία του Λ. Αγγελόπουλου και της ΕΛ.ΒΥ.Χ. με τον Marcel Pérès και το Ensemble Organum συνεχίζεται ως τις μέρες μας (με εμφανίσεις και εκδόσεις), προσεγγίζοντας σημαντικά μέλη (παλαιορωμαϊκά κ.α.) μετά από επίπονη μελέτη και πολύχρονη μουσικολογική έρευνα.

Διετέλεσε μέλος στην καλλιτεχνική επιτροπή του ΥΠ.Ε.Π.Θ. για τα Μουσικά σχολεία (1998-2007), από το 2005 είναι πρόεδρος του Δ.Σ. του Κέντρου Σύγχρονης Μουσικής Έρευνας (ΚΣΥΜΕ) καθώς και ιδρυτικό μέλος του σωματείου «Η Χάρτα του Ρήγα».

Πρόκειται πραγματικά για μια εξέχουσα και σπάνια προσωπικότητα που με τεράστιο ζήλο και μόχθο συνεχίζει την αμείωτη συνεισφορά του, ως αρωγός στην διάσωση και προβολή της εκκλησιαστικής μουσικής. 'Ο Λυκούργος Αγγελόπουλος ανήκει στη σπάνια κατηγορία των μουσικών που συνδυάζουν την καλλιτεχνική ευαισθησία με την επιστημονική περιέργεια'', σημειώνει ο συνθέτης Γιάννης Ιωαννίδης¹⁰.

---

⁹ Μουσικό συγκρότημα που δημιουργήθηκε από τον Marcel Peres το 1982 στην Γαλλία. Το ρεπερτόριό του εκτείνεται από τις πρώτες εμφανιζόμενες πηγές μέχρι τον 15^ο αι., προσεγγίζοντας κατά κανόνα λειτουργική μουσική, κυρίως των λαών της νοτίου Ευρώπης και των Μεσογειακών χωρών. Έτσι συνεργάζεται συχνά και με μουσικούς-μουσικολόγους και εκτός Γαλλίας με στόχο να φέρει στην επιφάνεια ανύπαρκτες προφορικές παραδόσεις, δίνοντας το έναυσμα για μια νέα αυθεντικότερη προσέγγιση του μουσικού ρεπερτορίου, Βλ. <http://www.chantvillage.com> (21.1.2011).

¹⁰ Βλ. Ιωαννίδης, [ανέκδοτο μονόφυλλο].

1.2. Καλλιτεχνική δραστηριότητα

Αξιοσημείωτη είναι η διττή καλλιτεχνική δραστηριότητα του Λ. Αγγελόπουλου, καθώς εκτός από ερμηνευτής βυζαντινών εκκλησιαστικών έργων ως σολίστ και ως διευθυντής της ΕΛ.ΒΥ.Χ., έχει συμμετάσχει και σε σημαντικές παραγωγές έργων σύγχρονης μουσικής σπουδαίων ελλήνων και ξένων συνθετών.

Εξέχουσα προσωπικότητα ανάμεσα στους συνθέτες που έχει συνεργαστεί ο Λ. Αγγελόπουλος είναι ο Μιχάλης Αδάμης. Διεθνώς αναγνωρισμένος συνθέτης και ερευνητής της βυζαντινής μουσικολογίας, πρωτοπόρος συνθέτης του 20^{ου} αι. λόγω της ιδιαίτερης δημιουργικής του ταυτότητας. Και αυτό διότι σε πολλές συνθέσεις του σύγχρονης μουσικής, οι εμπνεύσεις του πηγάζουν από την βυζαντινή παράδοση και καταλήγουν σε ένα πρωτότυπο έργο με ιδιαίτερο και χαρακτηριστικό ηχόχρωμα. Ήταν εκείνος που έδωσε την ευκαιρία στον Λ. Αγγελόπουλο να ασχοληθεί με τη σύγχρονη μουσική και η αρχή της συνεργασίας τους έγινε με το έργο *Μοιρολόι* στη μνήμη του Γιάννη Χρήστου, για δυο φωνές και κρουστά (1971). Στη συνέχεια ο Λ. Αγγελόπουλος τραγούδησε τα σολιστικά μέρη στις πρώτες παγκόσμιες εκτελέσεις των έργων: *Κράτημα* για ψάλτη, όμποε, τούμπα και μαγνητοταινία (1971), *Τετέλεσται*¹¹ για ψάλτη, μικτή χορωδία και μαγνητοταινία ή ορχήστρα (1972) και *Φωτόνυμον* για ψάλτη, κρουστά και σόλο φωνές (1973). Επίσης έχει ερμηνεύσει και τα *Βυζαντινά Πάθη* (1968) για 6 ψάλτες/μονωδούς, δυο ανδρικές χορωδίες, δυο μικτές χορωδίες, τάλαντα και σήμαντρα σε κείμενα από την Καινή Διαθήκη και τις ακολουθίες της Μ. Εβδομάδος. Με σολίστ το Λ. Αγγελόπουλο και τη συμμετοχή της ΕΛ.ΒΥ.Χ.

---

¹¹ [...] «Όπως είναι γνωστό ο πρωτοψάλτης της Αγίας Ειρήνης θα είναι σολίστας στο έργο του Μιχάλη Αδάμη «Τετέλεσται» που η πολωνέζικη ορχήστρα έχει περιλάβει στο πρόγραμμα που θα παρουσιάσει στην Αθήνα, στο Ηρώδειο την άλλη Κυριακή», «Ιπτάμενος ψάλτης», *Η Καθημερινή*, σ. 15.

πραγματοποιήθηκε και η πρώτη παγκόσμια εκτέλεση του έργου *Ροδανόν* (Αθήνα 1983) για τενόρο-ψάλτη, ανδρική χορωδία και σύνολο δωματίου¹².

Παράλληλα συνεργάστηκε και με τον Δημήτρη Τερζάκη. Τα γνωστότερα διεθνώς έργα που ερμήνευσε πρώτος ο Λ. Αγγελόπουλος είναι τα ακόλουθα: *Νόμοι σε κείμενα του Ηράκλειτου*, για ψάλτη και σύνολο δωματίου (1975) και *Liturgia Profana*¹³ για ψάλτη, τενόρο, μικτή χορωδία και σύνολο δωματίου (1977), τα οποία έχουν εκδοθεί σε CD.

Ο συνθέτης Κυριάκος Σφέτσας συνεργάστηκε μαζί του στα έργα: *Ερωτικό τραγούδι σε ποίηση του Μακηδόνιου Ύπατου* (520 μ.Χ.) – μετάφραση Ανδρέα Λεντάκη, για ψάλτη και πέντε όργανα (1978), το οποίο έχει εκδοθεί σε CD και στο *Απολείπειν ο Θεός Αντώνιον* σε ποίηση Κ. Π. Καβάφη, για μεσαία φωνή και μικτή χορωδία (1979)¹⁴.

Ο Άγγλος συνθέτης John Tavener συνεργάστηκε με το Λ. Αγγελόπουλο στο έργο του *Meditation on the Light* (1986), ένα έργο που είναι βασισμένο στον εκκλησιαστικό ύμνο *Φως Ιλαρόν*¹⁵.

Το πιο πρόσφατο έργο στο οποίο συμμετείχε ο Λ. Αγγελόπουλος και η ΕΛ.ΒΥ.Χ. είναι το ορατόριο του Γ. Κυριακάκη *μηνί τω Οκτωβρίω* για αφηγητή, ψάλτη, βαρύτονο, παιδική χορωδία, βυζαντινή χορωδία και σύνολο δωματίου (2000), το οποίο έχει εκδοθεί και κυκλοφορεί σε CD¹⁶. Επίσης εκτός από τις δημόσιες εμφανίσεις και συναυλίες, έχει ηχογραφήσει παλαιορωμαϊκό, αμβροσιανό και άλλα παλαιά δυτικά μέλη σε δίσκους που έχουν εκδοθεί στη Γαλλία με το Ensemble Organum.

---

¹² Βλ. Κυριακάκης, *Βασιλεύς ή στρατιώτης*, σ. 47.

¹³ Βλ. Κυριακάκης, *30 χρόνια από την ίδρυση της Ελληνικής Βυζαντινής Χορωδίας*, σ. 50: «α' παγκόσμια παρουσίαση του έργου του Δ. Τερζάκη *Λειτουργία Προφάνα*, με σολίστα το Λ. Αγγελόπουλο στην Beethoven-Halle της Βόννης 12.12.1977».

¹⁴ Βλ. Κυριακάκης, *όπ. π.*, σ. 47.

¹⁵ Βλ. Κυριακάκης, *Βασιλεύς ή στρατιώτης*, σ. 47. Βλ. <http://www.sfetsas.gr/gr/disko.html> (31.1.2011).

¹⁶ Βλ. Κυριακάκης, *όπ. π.*, σ. 47.

¹⁶ Βλ. Κυριακάκης, *όπ. π.*, σσ. 47-48.

1.3. Συγγραφικό έργο (Βιβλία - Άρθρα - Ανακοινώσεις)

Ο Λυκούργος Αγγελόπουλος ως χοράρχης και μελετητής της βυζαντινής μουσικής έχει στη συλλογή του πλούσιο ερευνητικό υλικό. Έχει συγγράψει σημαντικό αριθμό άρθρων και δημοσιεύσεων, ενώ έχει πάρει μέρος με ανακοινώσεις σε πολλά επιστημονικά και μουσικολογικά συνέδρια. Η αρθρογραφία του σε θέματα βυζαντινής μουσικής είναι πολυάριθμη.

Βιβλία

- *Ἡ σημασία τῆς ἔρευνας καί διδασκαλίας τοῦ Σίμωνος Καρᾶ ὡς πρὸς τὴν ἐπισήμανση καί καταγραφή τῆς ἐνέργειας τῶν σημείων τῆς χειρονομίας (προφορικής ερμηνείας της γραπτής παράδοσης),* εκδόσεις Ελληνικής Βυζαντινής Χορωδίας, Ἀθήνα 1998.
- *Les voix byzantines (Βυζαντινές Φωνές),* συλλογή Texte et voix, εκδ. Desclée de Brower, Παρίσι 2005.

Άρθρα

- «Ἡ σημασία του έργου του Σίμωνος Καρά», *Σύναξη*, Ἀθήνα 1983, σσ. 55-58.
- «Θεωρία και πρακτική της βυζαντινής μουσικής στη σημερινή Ελλάδα», *Παράδοση*, Α' 2 (1992), σσ. 272-273.
- «Βυζαντινή μουσική Θεωρία και πρακτική της βυζαντινής μουσικής στη σημερινή Ελλάδα», *Παράδοση*, Α' 3 (1992), σσ. 410-412.
- «Βυζαντινή μουσική Θεωρία και πρακτική της βυζαντινής μουσικής στη σημερινή Ελλάδα», *Παράδοση*, Α' 4 (1992), σσ. 523-524.
- «The 'Exegesis' of Chourmouzios Hartofylax on certain compositions by Ioannis Koukouzelis», *Byzantine Chant. Tradition and Reform. Acts of a Meeting held at Danish Institute at Athens*, 1993. Ed. Chr. Troelsgård,

Monographs of the Danish Institute at Athens, Volume 2, Athens 1997, σσ. 109-121.

- «Χουρμούζιος Χαρτοφύλαξ ο εξηγητής και δάσκαλος», *Μουσικός Τόνος*, 29 (2003), σ. 65.
- «Η τεχνική του ισοκρατήματος στη νεώτερη μουσική πράξη», *Μουσικός Τόνος*, 31 (2004), σσ. 56-58.
- «Ο Σίμων Καράς και η βυζαντινή μουσική στην Ελλάδα κατά τον 20ό αιώνα», *Μουσικός Τόνος*, 33 (2006), σσ. 67-70.
- «Το Αυτόγραφο του Μεγάλου Θεωρητικού», *Μουσικός Τόνος*, 35 (2008), σσ. 83-85.
- «Η συμβολή του Αυτογράφου Θεωρητικού του Χρυσάνθου στη Θεωρία και στην Πράξη της Βυζαντινής μουσικής», *Μουσικός Τόνος*, 36 (2009), σσ. 32-33.

Ανακοινώσεις

- «Η βυζαντινή μουσική», *Αρχαιολογία* 14, Αθήνα 1985.
- «Η σημασία της έρευνας και διδασκαλίας του Σίμωνος Καρά ως προς την επισήμανση και καταγραφή της ενέργειας των σημείων της χειρονομίας (προφορικής ερμηνείας της γραπτής παράδοσης)», *Μουσικολογικό συνέδριο Δελφών*, Δελφοί, 4-7 Σεπτεμβρίου 1986.
- «Η τεχνική του ισοκρατήματος στη νεώτερη μουσική πράξη», *Μουσικολογική σύναξη Βυζαντινή μουσική-Δημοτικό τραγούδι: Οι δυο όψεις της ελληνικής μουσικής κληρονομιάς*, Κέντρο Έρευνας Λαογραφίας Ακαδημίας Αθηνών, 10-12 Νοεμβρίου 2000, ανέκδοτο. (χωρίς τα παραδείγματα)
- «Σκέψεις για το παρόν και το μέλλον της βυζαντινής μουσικής (συμβολή στη νεώτερη ιστορία της)», *Δ' Διεθνές Συνέδριο Μουσικολογικό και Ψαλτικό*, Αθήνα, 8-11 Δεκεμβρίου 2009: *Τὰ Γένη τῆς Ρυθμοποιίας καὶ τρέχοντα Ψαλτικὰ Θέματα*, υπό έκδοση.

1.4. Μελοποιητικό έργο

Ο Λυκούργος Αγγελόπουλος ασχολήθηκε εκτεταμένα και με τη μελοποίηση και την προσαρμογή ύμνων. Κεντρική θέση κατέχει η μελοποίηση του στιχηραρίου. Το έργο του κυρίως περιλαμβάνει:

α) Μελοποίηση δοξαστικών νεωτέρων ακολουθιών Αγίων σε παλαιό και αργοσύντομο μέλος

β) Προσαρμογή κανόνων και στιχηρών προσομοίων με βάση το Ειρημολόγιο του Ιωάννου Πρωτοψάλτου

γ) Μελοποίηση ψαλμικών στίχων σε εκλογές Αγίων

δ) Καταγραφές ερμηνειών κορυφαίων Αγιορειτών πατέρων: Τυπικά της Θ. Λειτουργίας, εκλογές κ. α.

ε) Μελοποίηση διαφόρων ύμνων

Τα έργα αυτά του βιογραφουμένου είναι στην πλειοψηφία τους ανέκδοτα και χρησιμοποιούνται σε εκτελέσεις της ΕΛ.ΒΥ.Χ. σε ακολουθίες και συναυλίες, καθώς επίσης και από μαθητές και φίλους του Λ. Αγγελοπούλου.

1.5. Ηχογραφήσεις

Ο Λυκούργος Αγγελόπουλος στην όλη μέχρι τώρα πορεία του έχει να επιδείξει αξιοσημείωτη δισκογραφική δραστηριότητα, ηχογραφώντας σε Ελλάδα και Γαλλία, βυζαντινά μέλη, παλαιά δυτικά μέλη καθώς και έργα σύγχρονης μουσικής. Ως χοράρχης της ΕΛ.ΒΥ.Χ. παρουσιάζει ένα πλούσιο ηχητικό υλικό (παρ. 2.4.), αλλά και ως σολίστ πήρε μέρος σε ηχογραφήσεις βυζαντινών μελών, έχει συνεργαστεί ως σολίστ-ψάλτης με το Ensemble Organum και τον Marcel Pérès και με σημαντικούς συνθέτες σύγχρονης μουσικής.

- Συμμετοχή σε CDs με μέλη βυζαντινής μουσικής
- *Αφιέρωμα – In memoriam, Ψάλλουν οι: Γέρων Σπυρίδων Μικραγιαννανίτης - Λυκούργος Αγγελόπουλος, Καλύβη Κοιμήσεως Θεοτόκου Μικράς Αγίας Άννης* (2006)
- *Hymny ze Świątey Góry Atos · Hymns from the Holy Mount Athos · Pater Dionisios Firfiris in Memoriam, DUX 0400* (2002)
- Συμμετοχή στο CD που περιλαμβάνεται στο βιβλίο:
- (E. J. Wellesz, *Historia muzyki I hymnografii bizantyjskiej*, εκδ. Homini), *Hymny bizantyjskie · Wybór I opracowanie: Lykourgos Angelopoulos, Κρακοβία* (2006)
- Συμμετοχή σε CDs του Ensemble Organum του Marcel Pérès
- *Chants de l'Église de Rome des VIIe et VIIIe siècles: période byzantine*, Harmonia Mundi HMC 901218 (1986)
- *Chants de l'Église Milanaise*, Harmonia Mundi HMC 901295 (1989)
- *Chants de L'Église de Rome (VIIe & XIIIe siècles)*, Harmonia Mundi HMC 901382 (1992)
- *Chant de la Cathedrale de Benevento Semaine Sainte & Pâques / Holy Week & Easter*, Harmonia Mundi HMC 901476 (1993)
- *École Notre Dame: Messe de la Nativité de la Vierge*, Harmonia Mundi HMC 901538 (1995)
- *Chant Mozarabe - Cathedrale de Tolède (XV siècle)*, Harmonia Mundi HMC 901519 (1995)
- *Chants de l'église de Rome – Vêpres du jour de Pâques*, Harmonia Mundi HMC 901604 (1998)

- *Chants de L'Église de Rome VIe & XIIIe siècles (Incarnatio Verbi)*, Zig-Zag Territoires 080801 (2008)

- Ηχογραφήσεις έργων συνθετών σύγχρονης μουσικής

Αδάμης Μιχαήλ: Βυζαντινά Πάθη, δίσκος βινυλίου (αχρονολόγητο)

Κυριακάκης Γιώργος:

- *Μηνί τω Οκτωβρίω* ΑΡΚΥΣ (2000)

Σφέτσας Κυριάκος:

- *Τοπίο Ερωτικό Τραγούδι*, FINEA SOUND (1985)

Τερζάκης Δημήτρης:

- *STRING QUARTET NO. 5*, C P O 83-98 (2005)
- *THE RAPE OF EUROPA AND OTHER WORKS* KOCH/SCHWANN MUSICA MUNDI 3 15 782 H1 (1997)

1.6. Οπτικοακουστικές αναπαραγωγές (DVDs)

- Μουσικο-φιλολογική εκδήλωση προς τιμήν του Αρχοντος Πρωτοψάλτου της Αρχιεπισκοπής Κωνσταντινουπόλεως κ. Λυκούργου Αγγελοπούλου, Πνευματικό Κέντρο Κωνσταντινουπολιτών, Αθήνα 8-3-2010

1.7. Τιμητικές διακρίσεις

Το 1994 η Αυτού Θειοτάτη Παναγιώτης ο Οικουμενικός Πατριάρχης κ.κ. Βαρθολομαίος του απένειμε το «οφφίκιο του Άρχοντος Πρωτοψάλτου της Αγιωτάτης Αρχιεπισκοπής Κωνσταντινουπόλεως» (Ορθόδοξος Καθεδρικός Ναός Βρυξελλών 13.11.1994).

Έχει επίσης τιμηθεί από την Α.Θ.Μ. τον μακαριστό Πατριάρχη Ιεροσολύμων κ.κ. Διόδωρο,

την εκκλησία της Φινλανδίας,

τους σεβασμιωτάτους Μητροπολίτες Πατρών κ. Νικόδημο, Παροναξίας κ. Αμβρόσιο, Καρπάθου και Κάσου κ. Αμβρόσιο, Βεροίας Ναούσης και Καμπανίας κ. Παντελεήμονα, Κισάμου και Σελίνου κ. Ειρηναίο και από πολλές άλλες Μητροπόλεις της Εκκλησίας της Ελλάδος.

Η Σεπτή Ιερά Σύνοδος της Εκκλησίας της Ελλάδος του έχει απονεμίσει δυο φορές την ευαρέσκειά της και το παράσημο του Χρυσού Σταυρού του Αποστόλου Παύλου (2006).

Η Α.Ε. ο πρόεδρος της Ελληνικής Δημοκρατίας Κωνσταντίνος Στεφανόπουλος του απένειμε την τιμητική διάκριση του Αργυρού Σταυρού του τάγματος του Φοίνικος της Ελληνικής Δημοκρατίας (26.1.2004).

2. ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΕΛ.ΒΥ.Χ.

2.1. Ιστορικά – Ίδρυση

Η Ελληνική Βυζαντινή Χορωδία είναι η διασημότερη Βυζαντινή χορωδία στον κόσμο και είναι σίγουρα η χορωδία με τις περισσότερες συναυλίες στην ιστορία (πάνω από 1000) πολλές ηχογραφήσεις και εκδόσεις. Είναι σίγουρα ένα από τα μακροβιότερα ελληνικά μουσικά σύνολα και το πλέον αναγνωρισμένο διεθνώς με τεράστια καλλιτεχνική παρουσία και μουσικολογική σημασία. Δημιουργήθηκε στις αρχές του 1977 από τον Πρωτοψάλτη και ερευνητή Λυκούργο Αγγελόπουλο και μια μικρή ομάδα φίλων και συνεργατών, ενώ σ' αυτούς προστέθηκαν με τον καιρό και άλλα πρόσωπα.

Με το χρόνο συγκροτήθηκε ένας χορός 15 περίπου μελών, που μελετούσε συστηματικά, ώστε σε σύντομο χρονικό διάστημα να αποκτήσει την απαραίτητη ομοιογένεια και συνοχή. Το κίνητρο της δημιουργίας της ήταν η αγάπη για τη μονόφωνη εκκλησιαστική μουσική, όπως αυτή αναπτύχθηκε κατά τα βυζαντινά χρόνια, κυρίως στην Κωνσταντινούπολη, και όπως συνεχίστηκε μετά την άλωση της Πόλης, στο Οικουμενικό Πατριαρχείο και σε ολόκληρη τη Χριστιανική κοινότητα μέχρι σήμερα.

Σκοπός της είναι να παρουσιάσει στο ευρύ κοινό την βυζαντινή μουσική προς μελέτη, όπως αυτή διατηρήθηκε μέχρι σήμερα μέσω μέρους της προφορικής παράδοσης και των μουσικών χειρογράφων. Η ΕΛ.ΒΥ.Χ. προσπαθεί να προβάλλει την ερμηνεία των μουσικών σημαδιών, όπως την εννοούν και την περιγράφουν ορθά τα παλαιά θεωρητικά και παράλληλα να διαφυλάξει τη γνήσια Βυζαντινή μουσική παράδοση και να την αποδεσμεύσει από την επίδραση της Δυτικής μουσικής, από την

οποία κινδύνευσε να αλλοιωθεί σε μεγάλο βαθμό κατά τον 19ο και 20ο αιώνα.

Η ΕΛ.ΒΥ.Χ. έχοντας λάβει μέρος ως επίσημα προσκεκλημένη σε εκδηλώσεις, λατρευτικές συνάξεις, σε διεθνείς διοργανώσεις και συνέδρια, μουσικά φεστιβάλ διεθνούς ακτινοβολίας και μουσικολογικές συναντήσεις, έχει επηρεάσει πολλές χορωδίες ανά την Ελλάδα και τον κόσμο αναφορικά με την εκτέλεση, το ύφος, το ρεπερτόριο και την εμφάνιση επί σκηνής. Διανύοντας το τριακοστό τέταρτο χρόνο ζωής, συνέπειας, προσφοράς και διαρκούς δημιουργικής πορείας, η ΕΛ.ΒΥ.Χ. έχει καταφέρει να υιοθετηθεί, να αγαπηθεί και να μελετηθεί η βυζαντινή μουσική ως μουσικό είδος παγκοσμίως, συνεισφέροντας ταυτόχρονα στη διάσωση και διάδοση της βυζαντινής μουσικής παράδοσης. Το ρεπερτόριο των συναυλιών της ΕΛ.ΒΥ.Χ. περιλαμβάνει συνήθως συνθέσεις εκκλησιαστικών μελουργών από το 12^ο αι. και έπειτα, εστιάζοντας κατά την απόδοση των μελών αυτών, στην προσεκτική και τεκμηριωμένη ερμηνεία των μουσικών σημαδιών (εμφώνων και αφώνων).

Ο συνθέτης Γ. Κυριακάκης σε άρθρο του σημειώνει κάποιες πολύ εύστοχες παρατηρήσεις όπως: Η ΕΛ.ΒΥ.Χ. α) αναδεικνύει και υποστηρίζει τη φόρμα των συνθέσεων που ερμηνεύει, β) αποδεικνύει πως ο πλήρης συγχρονισμός και συντονισμός όλων των μελών μιας χορωδίας είναι εφικτός, γ) ψάλλει στιλιστικά - διαφορετικά προσεγγίζει τα κείμενα που προέρχονται από την έρευνα και αλλιώς τα νεώτερα, δ) πραγματοποιεί μια λατρευτική μεν, πάνω απ' όλα «τέχνη» δε. Τονίζει ακόμη τη σημασία της εργασίας της ΕΛ.ΒΥ.Χ. και του χοράρχη της σχετικά με τη χρονική αγωγή, την ποιότητα και ακρίβεια των διαστημάτων, τις εντάσεις, τις εναλλαγές χορωδιακών και σολιστικών φάσεων και της σκηνικής παρουσίας¹⁷.

---

¹⁷ Βλ. Κυριακάκης, 30 χρόνια από την ίδρυση της Ελληνικής Βυζαντινής Χορωδίας, σσ. 51-52.

Παράλληλα όμως η ΕΛ.ΒΥ.Χ. ασχολείται και με τη νεώτερη έρευνα, όπου η παρουσίαση των μελών αυτής, γίνεται για την προβολή μελών που η παράδοση δεν διέσωσε. Στο σημείο αυτό νομίζω ότι όλοι πρέπει να αναγνωρίσουμε το έργο και την προσφορά του Λ. Αγγελόπουλου και της ΕΛ.ΒΥ.Χ κατά την πορεία τους μέχρι σήμερα, οι οποίοι έχουν πετύχει μια καθολική αναγνώριση και αποτελούν σημαντικό σταθμό στον καλλιτεχνικό χώρο του τόπου μας και τον ευρύτερο γενικότερα.

2.2. Καλλιτεχνική δραστηριότητα

2.2.1. Συναυλίες

Στα 34 χρόνια λειτουργίας της, η ΕΛ.ΒΥ.Χ. έχει πραγματοποιήσει πάνω από 1000 συναυλίες, λειτουργίες και άλλες εκδηλώσεις στην Ελλάδα και σε 31 χώρες της Ευρώπης, της Ασίας, της Αμερικής και της Αφρικής. Την πρώτη επίσημη εμφάνισή της η ΕΛ.ΒΥ.Χ. την πραγματοποίησε στις 12 Δεκεμβρίου του 1977, σε μια συναυλία με μικτό πρόγραμμα στην Beethoven-Halle της Βόννης, με απ' ευθείας ζωντανή ραδιοφωνική αναμετάδοση στη σειρά των εκπομπών «Nacht Musik», προσκεκλημένη του WDR¹⁸. Στο πρώτο μέρος της συναυλίας η ΕΛ.ΒΥ.Χ έψαλε μια εκλογή χριστουγεννιάτικων ύμνων, ενώ στο δεύτερο μέρος έγινε η α' παγκόσμια παρουσίαση του έργου του Δημήτρη Τερζάκη *Λειτουργία Προφάνα* με σολίστα το Λ. Αγγελόπουλο. Η επιτυχία της συναυλίας ήταν απόλυτη και αυτό φαίνεται στις κριτικές που γράφτηκαν για την ΕΛ.ΒΥ.Χ. από τις Γερμανικές εφημερίδες.

Ανάμεσα στις εμφανίσεις της ΕΛ.ΒΥ.Χ. ξεχωρίζουν οι αγρυπνίες στην Ι.Μ. Σινά (1983), στην Κολωνία (1985), στην Ι.Μ. Μεγάλου Σπηλαίου (1987), στην Ι.Μ. Βατοπεδίου (1992), στον Ι.Ν. Αγίου Δημητρίου Θεσσαλονίκης (1993), στην ιστορική Ι.Μ. Αρκαδίου (2000) και στην

---

¹⁸ Βλ. Χρόνης, *Ελληνική Βυζαντινή Χορωδία 30 χρόνια*, σ. 57.

Κρακοβία (2000), που μεταδόθηκαν ραδιοφωνικά. Η χορωδία βοήθησε στον τερματισμό της πολυετούς μουσικής εκτροπής του Ι. Σακελλαρίδη στον Ι. Ν. της Αγίας Ειρήνης (πρώτης Μητρόπολης των Αθηνών) με την υποστήριξη των βυζαντινών της χορών¹⁹.

Η ΕΛ.ΒΥ.Χ. έχει συμμετάσχει σε πολλά διεθνή φεστιβάλ καθώς και στα Φεστιβάλ Αθηνών και Επιδαύρου το 1987. Σημειώνουμε ότι είναι η πρώτη φορά -από της ενάρξεώς τους- που τα δυο αυτά κορυφαία Ελληνικά φεστιβάλ περιλαμβάνουν στα προγράμματά τους βυζαντινή μουσική²⁰. Επίσης από το 1989 ως το 1991 έδινε κάθε χρόνο μία συναυλία στο αρχαίο θέατρο της Επιδαύρου με οργάνωση του μουσικού τμήματος κοινότητας Λυγουριού. Στο Μέγαρο Μουσικής Αθηνών εμφανίστηκε πρώτη φορά το 1991 και από το 1995 ως το 1998 παρουσιάστηκε κάθε χρόνο. Έκτοτε συμμετέχει επανειλημμένως στους ετήσιους κύκλους του Μ.Μ.Α. για τη βυζαντινή μουσική.

Το Μάρτιο του 1997 έδωσε τρεις συναυλίες στο Μητροπολιτικό Μουσείο Τέχνης της Ν. Υόρκης στα πλαίσια της έκθεσης «The Glory of Byzantium» («Η δόξα του Βυζαντίου») και τον Ιανουάριο του 1998 συμμετείχε στις εκδηλώσεις «Greece of Britain» («Η Ελλάδα στη Βρετανία») με συναυλία στο Queen Elisabeth Hall του Λονδίνου.

Κορυφαίο γεγονός το 2000 ήταν η συμμετοχή της ΕΛ.ΒΥ.Χ. στην Πανορθόδοξη Θ. Λειτουργία των Χριστουγέννων στη Βηθλεέμ για τον εορτασμό των 2000 χρόνων από τη Γέννηση του Σωτήρος.

Το Μάιο του 2001 έψαλε με πρωτοβουλία του καθηγητή Αλεξάνδρου Λίγκα για πρώτη φορά στην εποχή μας την παλαιά ακολουθία του Ασματικού Εσπερινού στην Οξφόρδη (αποκατάσταση της ακολουθίας και μεταγραφή Αλ. Λίγκα - Ιω. Αρβανίτη).

Τον Αύγουστο του ιδίου έτους έδωσε για πέμπτη συνεχή φορά την

---

¹⁹ Βλ. Πάρης, *Διερευνήσεις στο λειτουργικό άσμα*, σ. 111.

²⁰ Βλ. Χρόνης, *Τα 30 χρόνια της Ελληνικής Βυζαντινής Χορωδίας*, σ. 52.

επίσημη συναυλία του Διεθνούς Συνεδρίου Βυζαντινών Σπουδών στο Παρίσι μαζί με το Ensemble Organum. Τα προηγούμενα τέσσερα Διεθνή Συνέδρια Βυζαντινών Σπουδών στα οποία συμμετείχε και πάλι η ΕΛ.ΒΥ.Χ. με μεγάλη επιτυχία, πραγματοποιήθηκαν με χρονολογική σειρά: στη Βιέννη το 1981, στην Ουάσινγκτον το 1986, στη Μόσχα το 1991, και στην Κοπεγχάγη το 1996.

Παράλληλα τον Ιούνιο του 2002 συμμετείχε σε ένα άλλο κορυφαίο ιστορικό γεγονός: έψαλε στη Θ. Λειτουργία που επιτέλεσε για πρώτη φορά μετά από 12 αιώνες η Α.Θ.Π. ο Οικουμενικός Πατριάρχης κ.κ. Βαρθολομαίος στην αρχαία βασιλική του Αγίου Απολλιναρίου in Classe (6^{ος} αι.) στη Ραβέννα.

Επιπρόσθετα η ΕΛ.ΒΥ.Χ. έδωσε κοινή συναυλία βυζαντινής και οθωμανικής μουσικής μαζί με το Ensemble του μουσικολόγου και ερευνητού Τουρκικής καταγωγής Kudsi Ergüner στην Αγ. Ειρήνη Κωνσταντινουπόλεως στις 13 Μαΐου 2004. Το σύνολο του Kudsi Ergüner «Mouezzins of Istanbul» εμφανίστηκε υπό τη διεύθυνση του K. Ergüner, ο οποίος έπαιξε και νέϋ και η ΕΛ.ΒΥ.Χ. υπό τη διεύθυνση του Λ. Αγγελόπουλου, ενώ συμμετείχε και ο σπουδαίος Τούρκος ερμηνευτής πολιτικής λύρας Derya Türkan. Η επιτυχία της συναυλίας ήταν εντυπωσιακή και έτσι η εκδήλωση επαναλήφθηκε αρχικά στις Βρυξέλλες (Οκτώβριος 2004) και εν συνεχεία τα δυο μουσικά σύνολα εμφανίστηκαν και πάλι στην αίθουσα Φίλων της Μουσικής του Μεγάλου Μουσικής Αθηνών στις 11-4-2006, με στόχο να καταδειχτεί η κοινή ζωή των δυο μουσικών κόσμων, όπως σημειώνει μεταξύ άλλων ο Λ. Αγγελόπουλος²¹. Ακολούθησε η κοινή εμφάνιση και πάλι των δυο εν λόγω σχημάτων επί σκηνής δυο φορές στον περίφημο «Μουσικό Σεπτέμβριο», το διεθνές φεστιβάλ που διοργανώνεται στο Μιλάνο και στο Τορίνο της Ιταλίας

---

²¹ Πρβλ. Σκίντσας, *Βυζαντινοί και Οθωμανικοί ύμνοι στο Μέγαρο*, σ. 57.

(Μιλάνο - 21.9.2010 και Τορίνο - 22.9.2010)²².

Ακόμη στις 29 Ιουνίου 2004 έψαλε κατά την επίσκεψη του Οικουμενικού Πατριάρχου στη Ρώμη και στα εγκαίνια του Ι. Ναού του Αγ. Θεοδώρου Ρώμης υπό της Α. Θ. Παναγιότητος. Ακολούθως η ΕΛ.ΒΥ.Χ. συμμετείχε στα πλαίσια των τιμητικών εκδηλώσεων του Πανεπιστημίου της Μπολόνια προς την Α.Θ.Π. τον Οικουμενικό Πατριάρχη κ.κ. Βαρθολομαίο το Νοέμβριο του 2005.

Τον Ιούλιο του 2009 η ΕΛ.ΒΥ.Χ. έψαλλε αρχικά στον αρχιερατικό εσπερινό που τελέσθηκε στην Αγία Σοφία του Κιέβου όπου χοροστάτησε ο Οικουμενικός Πατριάρχης κκ. Βαρθολομαίος. Ακολούθως η ΕΛ.ΒΥ.Χ. έψαλε δυο μέρες αργότερα στο ιστορικό συλλεΐτουργο που ετέλεσε η Α.Θ.Π. ο Οικουμενικός Πατριάρχης κ.κ. Βαρθολομαίος, με τη συμμετοχή του Πατριάρχη Μόσχας και πάσης Ρωσίας κυρού Αλεξίου, Αθηνών και πάσης Ελλάδος κ.κ. Ιερωνύμου και Τιράνων και πάσης Αλβανίας κ.κ. Αναστασίου στο λόφο του Αγ. Βλαδιμήρου (Κίεβο) για τον εορτασμό των 1020 χρόνων από τον εκχρηστιανισμό των Ρώσων στο Κίεβο.

Τον Αύγουστο του 2010 η ΕΛ.ΒΥ.Χ. πραγματοποίησε την εναρκτήρια συναυλία του 10^{ου} Φεστιβάλ Θρησκευτικής Μουσικής στον υπαίθριο χώρο έξω από το Σπήλαιο της Αποκαλύψεως στην Πάτμο, όπως είχε ψάλει και προ δεκαετίας στην εναρκτήρια συναυλία του 1^{ου} φεστιβάλ.

Τον περασμένο Φεβρουάριο η ΕΛ.ΒΥ.Χ. έδωσε δυο συναυλίες στο Βέλγιο, αρχικά στην πόλη της Γάνδης στην αίθουσα «Parnassus» (4.2.2011) παρουσία του Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου Βελγίου κ. Παντελεήμονος και ακολούθως στην πόλη της Μπρυζ (5.2.2011), με στόχο την προβολή της Βυζαντινής μουσικής παράδοσης. Χαρακτηριστικό των δυο αυτών εκδηλώσεων ήταν η μεγάλη προσέλευση φιλόμουσων Βέλγων, αλλά και

---

²² Βλ. <http://panagiotisandriopoulos.blogspot.com/2010/09/muezzins-of-istanbul.html> (13.4.2011).

Ελλήνων ομογενών του Βελγίου²³.

Επίσης η ΕΛ.ΒΥ.Χ. πραγματοποίησε μια μεγαλειώδη συναυλία στην ιστορική και μεγαλοπρεπέστατη αίθουσα «Φιλαρμόνια» της Αγ. Πετρούπολης υπό τη διεύθυνση του Λ. Αγγελοπούλου. Η συναυλία πραγματοποιήθηκε ενώπιον 1500 φιλόμουσων Ρώσων, των οποίων ο ενθουσιασμός κορυφώθηκε όταν η ΕΛ.ΒΥ.Χ., εκτός προγράμματος, ερμήνευσε δυο στίχους από τη Μεγάλη Δοξολογία στα σλαβονικά. Παρόλο που η Ρωσική εκκλησιαστική μουσική παράδοση είναι κατά κύριο λόγο τετράφωνη, φαίνεται ότι υπάρχει έντονο ενδιαφέρον για τη μονοφωνία στη λατρευτική τους μουσική ακόμη και από τους μουσικολόγους²⁴.

Τέλος, η ΕΛ.ΒΥ.Χ. συμμετείχε σε φεστιβάλ μουσικής στα πλαίσια των Ημερών των Σλαβικών Γραμμάτων και Πολιτισμού που έλαβε χώρα στο μέγαρο μουσικής του Κρεμλίνου της Μόσχας στις 24.5.2011. Η ΕΛ.ΒΥ.Χ. καθώς και κορυφαία μουσικά σχήματα διαφόρων μουσικών χώρων, καθώς και τα τρία κορυφαία χορευτικά σχήματα της Ρωσίας εμφανίστηκαν ενώπιον 6.000 φιλόμουσων Ρώσων σε μια κατάμεστη αίθουσα. Το φεστιβάλ τίμησαν με την παρουσία τους ο Πατριάρχης Μόσχας και πάσης Ρωσίας κ.κ. Κύριλλος, ο Μητροπολίτης Προύσης κ. Ελπιδοφόρος, καθώς και ο υπουργός πολιτισμού της Ρωσίας κ. Α. Αβντέγιεφ.

2.2.2. Ρεπερτόριο

Η ΕΛ.ΒΥ.Χ. έχοντας από της ιδρύσεώς της σκοπό την προβολή της βυζαντινής και μεταβυζαντινής μουσικής συμπεριλαμβάνει στο ρεπερτόριό της και «άγνωστα» στον ψαλτικό κόσμο μέλη. Δεσπόζουσα θέση στο ρεπερτόριό της κατέχει το έργο του σπουδαιότερου βυζαντινού

---

²³ Βλ. http://panagiotisandriopoulos.blogspot.com/2011/02/blog-post_08.html (26.4.2011).

²⁴ Βλ. http://panagiotisandriopoulos.blogspot.com/2011/04/blog-post_1209.html (26.4.2011).

μελουργού Ιωάννη Κουκουζέλη²⁵ καθώς επίσης και έργα των σημαντικότερων μεταβυζαντινών μελουργών, όπως του Θεοφάνους Καρύκη (16^{ος} αι.), Παναγιώτου Χρυσάφου του νέου (17^{ος} αι.), Γερμανού νέων Πατρών (17^{ος} αι.), Μπαλασίου ιερέως και νομοφύλακος (17^{ος} αι.), Πέτρου Μπερεκέτου (17^{ος} - 18^{ος} αι.), Δανιήλ Πρωτοψάλτου (18^{ος} αι.), Ιακώβου Πρωτοψάλτου (18^{ος} αι.) και άλλων. Η σπουδαιότερη βέβαια προσφορά του Αγγελοπούλου και της ΕΛ.ΒΥ.Χ. είναι ότι συνέδεσε τη χειρόγραφη παράδοση της εκκλησιαστικής μας μουσικής με τη λατρεία ερμηνεύοντας μεγάλο αριθμό μελών, κατά τη διάρκεια των ιερών ακολουθιών. Με τον τρόπο αυτόν πρόβαλε το βασικό ρόλο που διαδραματίζουν τα εκκλησιαστικά μέλη στη χειρόγραφη ψαλτική παράδοση της ορθοδόξου εκκλησίας, που δεν ταυτίζεται μόνο με συναυλιακούς χώρους, αλλά αποτελεί αδιάσπαστο στοιχείο της ορθοδόξου λατρείας.

Η ΕΛ.ΒΥ.Χ. έχει παρουσιάσει αποσπάσματα αρχαίας ελληνικής μουσικής και παλαιορωμαϊκού μέλους καθώς επίσης έχει συμμετάσχει και σε εκτελέσεις έργων σύγχρονης μουσικής. Σε αρκετές περιπτώσεις όπως έχει αναφερθεί, η ΕΛ.ΒΥ.Χ μαζί με το Λ. Αγγελόπουλο πήρε μέρος σε εκτελέσεις έργων σύγχρονης μουσικής σπουδαίων συγχρόνων συνθετών. Η ΕΛ.ΒΥ.Χ. έχει λάβει μέρος στην πρώτη παγκόσμια εκτέλεση του έργου σύγχρονης μουσικής του συνθέτη Μιχάλη Αδάμη *Ροδανόν* με σολίστα το Λ. Αγγελόπουλο, ένα έργο γραμμένο για τενόρο-ψάλτη, ανδρική χορωδία και σύνολο δωματίου (Αθήνα 1983). Επίσης η ΕΛ.ΒΥ.Χ έλαβε μέρος στην πρώτη παγκόσμια εκτέλεση του έργου *Ωδή Α'* του Σωτήρη Φωτόπουλου (Τορίνο 2008). Ακόμη η ΕΛ.ΒΥ.Χ μαζί με το Λ.

---

²⁵ Από το 1990 άρχισε την ηχογράφηση και έκδοση των έργων του βυζαντινού Μαϊστορα Ιωάννη Κουκουζέλη (πιθανόν 12^{ος} αι.), πρόγραμμα το οποίο ενισχύθηκε ουσιαστικά επί τριετία από το Κοινωφελές Ίδρυμα Αλέξανδρος Σ. Ωνάσης, με τη χορήγηση δύο υποτροφιών στα μέλη της ΕΛ.ΒΥ.Χ. Κων. Αγγελίδη και Γεώρ. Κωνσταντίνου.

Αγγελόπουλο συμμετείχε στο ορατόριο μηνί τω Οκτωβρίω του Γ. Κυριακάκη, ένα έργο για αφηγητή, ψάλτη, βαρύτονο, παιδική χορωδία, βυζαντινή χορωδία και σύνολο δωματίου (2000). Παράλληλα έχει επανειλημμένως ερμηνεύσει την παλαιά ακολουθία των "Τριών Παίδων εν καμίνω", ένα από τα ελάχιστα σωζόμενα δείγματα ορθοδόξου λειτουργικού δράματος (περίπου 15^{ος} αι.), σε μεταγραφή και ανασύσταση του συνθέτη και ερευνητή Μιχάλη Αδάμη από το χειρόγραφο ΕΒΕ 2406 του 1453²⁶.

2.3. Εκδοτικό έργο

Βιβλία που έχουν εκδοθεί από την ΕΛ.ΒΥ.Χ. :

- *Ανθολογία*, Πέτρου Μανουήλ Εφεσίου, ανατύπωση της πρώτης εκδόσεως (Βουκουρέστι 1830), Αθήνα 1997: Ελληνική Βυζαντινή Χορωδία.
- *Θεωρία και Πράξη της Εκκλησιαστικής Μουσικής*, Γ. Κωνσταντίνου, Αθήνα 1997.
- *Ιωάννου Κουκουζέλη του Μαΐστορος, Εκλογή έργων*, Ελληνική Βυζαντινή Χορωδία, επιμ. Ι. Παπαχρόνης, Κατερίνη 1995: Επέκταση.

2.4. Ηχογραφήσεις - Δισκογραφία

Η ΕΛ.ΒΥ.Χ. έχει ηχογραφήσει στους μεγαλύτερους ραδιοτηλεοπτικούς σταθμούς της Ευρώπης. Επίσης έχει εκδοθεί σημαντικός αριθμός δίσκων της χορωδίας από το 1993 και έπειτα σε Ελλάδα και Γαλλία και 30 κασέτες.

---

²⁶ Αγγελινάρας, *Εκφρασις της ψαλτικής τέχνης*, σ. 505.

Μαγνητοταινίες

1. Ζωντανή ηχογράφηση συναυλίας { 29-4-1988 } στον Άγιο Βιτάλιο της Ραβέννας, ΕΛΒΥΧ 1
2. Ύμνοι Αγίου Δωδεκαημέρου με τον π. Διονύσιο Φιρφιρή, ΕΛΒΥΧ 2
3. Η ακολουθία του Ακαθίστου Ύμνου 1, ΕΛΒΥΧ 3
4. Η ακολουθία του Ακαθίστου Ύμνου 2, ΕΛΒΥΧ 4
5. Η ακολουθία του Ακαθίστου Ύμνου 3, ΕΛΒΥΧ 5
6. Ύμνοι της Αγίας και Μεγάλης Εβδομάδος με τον π. Διονύσιο Φιρφιρή, ΕΛΒΥΧ 6
7. Ύμνοι της Αγίας και Μεγάλης Εβδομάδος με τον π. Διονύσιο Φιρφιρή, ΕΛΒΥΧ 7
8. Ιωάννου Κουκουζέλη του Μαίστωρος Έργα Νο 1, ΕΛΒΥΧ 8
9. Ο Όρθρος της Αγ. Φιλοθέης, ΕΛΒΥΧ 9
10. Αρχαία Ελληνική και Βυζαντινή μουσική στην Επίδαυρο (1990) (ζωντανή ηχογράφηση), ΕΛΒΥΧ 10
11. Ύμνοι με τον π. Διονύσιο Φιρφιρή 1, ΕΛΒΥΧ 11
12. Ύμνοι με τον π. Διονύσιο Φιρφιρή 2, ΕΛΒΥΧ 12
13. Ύμνοι με τον π. Διονύσιο Φιρφιρή 3, ΕΛΒΥΧ 13
14. Ύμνοι εις την Κοίμησιν της Υπεραγίας Θεοτόκου, ΕΛΒΥΧ 14
15. Ύμνοι εις την Χριστού Γέννησιν, ΕΛΒΥΧ 15
16. Ύμνοι της Θείας Λειτουργίας, ΕΛΒΥΧ 16
17. Ύμνοι των Αγίων Παθών, ΕΛΒΥΧ 17
18. Μέγας Παρακλητικός Κανών, ΕΛΒΥΧ 18
19. Ζωντανή ηχογράφηση από το 17^ο φεστιβάλ Σαιν Βίκτορ 1983, ΕΛΒΥΧ 19
20. Ο Όρθρος της Αναστάσεως 1, ΕΛΒΥΧ 20
21. Ο εσπερινός της Οσιομάρτυρος Φιλοθέης της Αθηναίας (έκδοση Ι.Μ. Αγ. Φιλοθέης Εκάλης), ΕΛΒΥΧ 21
22. Αλεξάνδρου Παπαδιαμάντη Ύμνογραφήματα 1, ΕΛΒΥΧ 22
23. Αλεξάνδρου Παπαδιαμάντη Ύμνογραφήματα 2, ΕΛΒΥΧ 23
24. Μικρός και Μεγάλος Εσπερινός Ευαγγελισμού της Υπεραγίας Θεοτόκου (διευθύνει ο Αναστάσιος Μεντάκης), ΕΛΒΥΧ 26

25. Ο Μέγας Εσπερινός του Αγίου Σεραφείμ, ΕΛΒΥΧ 27
26. Αγρυπνία εις την Ι.ΜΕΓ.Μ. Βατοπαιδίου Μνήμη Οσίου Ευδοκίμου 1, Ι.Μ.Β. ΕΛΒΥΧ 29
27. Μικρός & Μεγάλος Εσπερινός Αγ. Νεκταρίου, ΕΛΒΥΧ 34
28. Υμνοι της Θεοτόκου, του Μεγ. Αποδείπνου και του Κατανυκτικού Εσπερινού (έκδοση Αποστολικής Διακονίας), TC-AD 0101
29. Αγρυπνία στην Ι.Μ. Σινά (έκδοση Ι.Μ. Σινά), TC-HMS 201,202,203,204
30. Υμνοι από τα Άγια Πάθη, SPR 204

Δίσκοι ακτίνας (CDs)

1. *The Divine Liturgy of St John Chrysostom* (1993), OPUS 111 (OPS 30-78)
2. *Πολυχρονισμός εις Οικουμενικόν Πατριάρχην · Polychronismos to the Ecumenical Patriarche* (1998), ΕΛΒΥΧ 33
3. *Hymnes à la Très Sainte Mère de Dieu · Hymnes to the Holy Mother of God* (1995), JADE (74321-32725-2)
4. *Hymnes de Noël · Christmas Hymns* (1993), JADE (JAD CO 97)
5. *Ioannis Koukouzelis Le Maïstor Byzantin, MATHIMATA psaltes – stichère – kratima - Compositions inédites*, France (1995), JADE (JAD C129, HM CD 85)
6. *Messe Byzantine · Hymne Akathiste* (1993), Playsound (PS 65118/9)
7. *Musique Byzantine, Lycourgos Angelopoulos et Le Choeur Byzantin de Grèce en Concert Le Chant du Monde · Byzantine music* (1994), (CMT 274971 EM 21)
8. *Byzantine Hymns The Velimezis Collection Project* (1999), BENAKI MUSEUM
9. *Ψάλατε συνετῶς τῷ Θεῷ - Β' [CD 1 – δ] , Β' Διεθνές συνέδριο "Θεωρία καί Πράξη τῆς Ψαλτικῆς Τέχνης, IBM τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, 2005 Γρ. Στάθης Αθήνα, Fabel Sound (συμμετοχή)*

10. *Ύμνοι Μεγάλη Τεσσαρακοστής Ύμνοι της Θεοτόκου του Μεγάλου Αποδείπνου και του Κατανυκτικού Εσπερινού* (2003), Αποστολική Διακονία της Εκκλησίας της Ελλάδος
11. *Ασματική Ακολουθία Αγίου Νεομάρτυρος Αναστασίου του Ναυπλιέως, Ίερὸν Προσκύνημα Ἀναστασίου τοῦ Ναυπλιέως* (2005), ΕΛΒΥΧ 35
12. *La Gloire de Byzance* (2006), JADE (JAD 699 601-2)
13. *Hymne Acathiste à la Mère de Dieu* (2006), JADE 6996112
14. *Sacred Music of Byzantium* (2008), The Axion Estin Foundation, Inc.
15. *Ίκετήριος Ακολουθία ὑπὲρ τοῦ περιβάλλοντος ἡμᾶς στοιχείου καὶ εὐσταθείας πάσης τῆς κτίσεως · Vespers for the Protection of the Environment and all Creation* (2010), ΕΛΒΥΧ 36

2.5. Οπτικοακουστικές αναπαραγωγές (DVDs)

- *Ύμνοι Πεντηκοσταρίου* (1-2), Ιερά Μητρόπολις Πειραιώς, Σύλλογος των φίλων της βυζαντινής μουσικής, Ι.Ν. ΑΓ. Τριάδος Πειραιώς, Δευτέρα 26 Απριλίου 2010.

3. Ο ΨΑΛΜΙΚΟΣ ΣΤΙΧΟΣ «Τότε λαλήσει πρὸς αὐτοὺς» ΤΟΥ Ι. ΚΟΥΚΟΥΖΕΛΗ

3.1. Ιστορία και λειτουργικό πλαίσιο χρήσεως του ψαλμικού στίχου «Τότε λαλήσει πρὸς αὐτοὺς»

Η φράση «Τότε λαλήσει πρὸς αὐτοὺς ἐν ὀργῇ» αποτελεί το πρώτο μέρος του 5^{ου} στίχου του 2^{ου} Ψαλμού. Ολόκληρος ο πέμπτος στίχος είναι: «Τότε λαλήσει πρὸς αὐτοὺς ἐν ὀργῇ αὐτοῦ καὶ ἐν θυμῷ αὐτοῦ ταράξει αὐτούς»²⁷. Οι Ψαλμοί 1, 2 και 3 αποτελούν την πρώτη στάση του α' καθίσματος του Ψαλτηρίου, η οποία στιχολογείται στον εσπερινό των Θεομητορικών εορτῶν (εξαιρουμένων των εορτῶν της Υπαπαντής και του Ευαγγελισμού) και στον εσπερινό των εορταζομένων αγίων, όταν τύχουν Κυριακή. Όταν τύχουν σε καθημερινή, στιχολογείται μόνο η πρώτη στάση του καθίσματος, δηλαδή οι Ψαλμοί 1, 2, και 3. Αυτά ισχύουν και για τις εορτές της Υπαπαντής και του Ευαγγελισμού, καθώς και για την εορτή της Περιτομῆς του Κυρίου²⁸. Στις ενορίες δεν γίνεται στιχολογία του Ψαλτηρίου παρά μόνο στην Θεία Λειτουργία των Προηγιασμένων Δώρων (ιη' κάθισμα του Ψαλτηρίου, τα «Πρὸ Κύριον»). Από πολλές ενορίες τηρεῖται η τάξη της στιχολογίας του α' καθίσματος κατὰ τον εσπερινό του Σαββάτου. Στη σημερινή λειτουργική πράξη η α' στάση του α' καθίσματος ψάλλεται σε εορτάζοντες ναοὺς ἀντὶ των ανοιξανταρίων²⁹.

---

²⁷ ψαλμ. 2, 5.

²⁸ Βλ. Παπαγιάννη, *Σύστημα Τυπικῶν*, σσ. 45-46. Πρβλ. Γεωργίου Βιολάκη, *Τυπικὸν της Χριστου Μεγάλης Εκκλησίας*, σ. 7.

²⁹ Μελοποίηση της α' στάσεως του α' καθίσματος συναντούμε στις πιο κάτω εκδόσεις: Αθανασίου Καραμάνη, *Νέα Μουσική Κυψέλη*, τόμ. γ', Εσπερινός, εκδ. γ', Αθήναι 1973, σσ. 133-145, σε ἦχο πλ. δ'. Σωκράτους Παπαδοπούλου, *Νέα Φόρμιγξ της Εκκλησίας*, τ. α', Εσπερινός, Θεσσαλονίκη 1950, σσ. 16-35, σε ἦχο βαρὺ διατονικο τετράφωνο. Χαριλάου Ταλιαδῶρου, *Εσπερινός*, Θεσσαλονίκη 1980, σσ. 36-48. Αβραάμ Εὐθυμιάδη, *Γυμνολόγιον Φωναῖς Αἰσῖαις*, τ. Α', Θεσσαλονίκη 1978, σσ. 38-50. *Ταμείον Ανθολογίας*, εκδ. Θεοδώρου Φωκαέως, Κωνσταντινούπολις 1869, Πέτρου Λαμπαδαρίου, ἦχος πλ. δ', σσ. 43-60, το αὐτό

3.1.1. Θεολογία του ψαλμικού στίχου «Τότε λαλήσει πρὸς αὐτούς»

Το ημιστίχιο συνδέεται εννοιολογικά με τους προηγούμενους (1, 2, 3, 4) στίχους του 2^{ου} Ψαλμού. Οι στίχοι αναφέρονται στην αποστασία των ειδωλολατρικών λαών κατά του Θεού. Κατά τον Νικόδημο τον Αγιορείτη μάλιστα πρόκειται και για προφητεία του Πάθους του Χριστού³⁰. Κατά το εξεταζόμενο ημιστίχιο ο Θεός, στον κατάλληλο χρόνο, θα μιλήσει στους αποστάτες με την οργή του.

Η Βίβλος αναφέρεται στην «οργή του Θεού» σε περιπτώσεις που εκφράζουν συγκεκριμένα την αντίδραση του Θεού απέναντι στην ανταρσία του ανθρώπου³¹. Εικόνες της «οργής του Θεού» συγκεντρώνονται από τον προφήτη Ησαΐα: «Ἴδου τὸ ὄνομα Κυρίου ἔρχεται διὰ χρόνου πολλοῦ, καιόμενος ὁ θυμός, μετὰ δόξης τὸ λόγιον τῶν χειλέων αὐτοῦ, λόγιον ὀργῆς πλήρες καὶ ἡ ὀργὴ τοῦ θυμοῦ ὡς πῦρ ἔδεται... ἀκουστὴν ποιήσει Κύριος τὴν δόξαν τῆς φωνῆς αὐτοῦ, καὶ τὸν θυμὸν τοῦ βραχίονος αὐτοῦ δείξει μετὰ θυμοῦ καὶ ὀργῆς καὶ φλογὸς κατεσθιούσης... ὁ θυμὸς Κυρίου ὡς φάραγξ ὑπὸ θείου καιομένη»³².

συντμηθέν υπό Μανουήλ Πρωτοψάλτου μετά καλλωπισμού, σσ. 61-70. Χουρμουζίου Χαρτοφύλακος, ήχος πλ. δ', σσ. 70-80. Θεοδώρου Φωκαέως, ήχος πλ. δ', 80-87. Του αυτού, ήχος λέγετος, σσ. 87-98. Του αυτού, ήχος βαρὺς διατονικός, σσ. 98-109. *Ταμείον Ανθολογίας*, εκδ. Βασιλείου Ρηγοπούλου, Θεσσαλονίκη 1869, Γεωργίου Κρητός, ήχος πλ. δ' σύντομον, σσ. 148-155. Γεωργίου Σαρανταεκκλησιώτου, ήχος α', σσ. 156-169. Σίμωνος Αββαγιάνου, ήχος πλ. α', σσ. 170-181. Ζ. Α. Ζαφειροπούλου, ήχος βαρὺς διατονικός, σσ. 181-190. Γεωργίου Χαλιορή, ήχος λέγετος, σσ. 191-200. Δημητρίου Κουτσαρδάκη, ήχος βαρὺς διατονικός, σσ. 201-213. Σωκράτους Παπαδοπούλου, ήχος βαρὺς διατονικός, σσ. 16-35. Μουσικός θησαυρὸς εσπερινού, εκδ. Νεκταρίου μοναχού ιεροψάλτου, Αγ. Όρος 1990, Πέτρου Λαμπαδαρίου, ήχος πλ. δ', σσ. 109-138, το αυτό συντμηθέν και καλλωπισθέν υπό Μανουήλ Πρωτοψάλτου, σσ. 139-156.

²⁹ Νικοδήμου Αγιορείτου, *Ερμηνεία εις τους ΠΝ΄ Ψαλμούς του προφητάνακτος Δαβίδ*, σ. 63.

³⁰ Νικοδήμου Αγιορείτου, *όπ. π.*, σ. 63.

³¹ *Λεξικό βιβλικής θεολογίας*, σ. 735.

³² *Ησ.* 30, 27-33.

Το αποτέλεσμα της οργής αυτής είναι ο θάνατος με όσα στοιχεία συντείνουν σε αυτόν. Λιμός, ήττα ή λοιμός³³, πληγές³⁴, η λέπρα³⁵, ο θάνατος³⁶. Η οργή πέφτει στους σκληρυμένους ενόχους. Πρώτα στον εκλεκτό λαό³⁷, στην κοινότητα³⁸, όπως και πάνω στα πρόσωπα. Επίσης στα έθνη³⁹ γιατί ο Θεός Κύριος όλης της γης⁴⁰.

Όμως ο Θεός είναι μακρόθυμος⁴¹ και η ευσπλαχνία του εκδηλώνεται σε κάθε στιγμή⁴²: «Οὐ μὴ ποιήσω κατὰ τὴν ὀργὴν τοῦ θυμοῦ μου, οὐ μὴ ἐγκαταλίπω τοῦ ἐξαλειφθῆναι τὸν Ἐφραΐμ· διότι Θεὸς ἐγὼ εἰμὶ καὶ οὐκ ἄνθρωπος»⁴³.

Ο Θεός φανερώνει στον άνθρωπο το παιδαγωγικό περιεχόμενο της τιμωρίας που προκαλεί η οργή του⁴⁴. Όταν η οργή αναγγέλλεται στον άνθρωπο τον καλεί να επιστρέψει στην αγάπη του Θεού⁴⁵.

Στα αποκαλυπτικά βιβλία της Παλαιάς Διαθήκης διατυπώνεται ότι μια περίοδος της οργής του Θεού είναι αναγκαίο να προηγηθεί του χρόνου της οριστικής συγχωρήσεως: «βάδιζε, λαός μου, εἴσελθε εἰς τὰ ταμεῖά σου, ἀπόκλεισον τὴν θύραν σου, ἀποκρύβηθι μικρὸν ὅσον, ὅσον, ἕως ἂν παρέλθῃ ἡ ὀργὴ Κυρίου»⁴⁶.

Στην Καινή Διαθήκη η οργή του Θεού αναφέρεται ως θεμελιακό δεδομένο του μηνύματος Του⁴⁷. Παρά το ότι στην Καινή Διαθήκη επιζούν

---

³³ Β' Βασ. 24, 13 εξ.

³⁴ Αρ. 17, 11.

³⁵ Αρ. 12, 9 εξ.

³⁶ Α' Βασ. 6, 19.

³⁷ Εξ. 19,32· Δτ. 1, 34· Αρ. 25, 7-13.

³⁸ Δ' Βασ. 23, 26· Ιερ. 21, 5.

³⁹ Α' Βασ. 6, 9.

⁴⁰ Ιερ. 10, 10.

⁴¹ Εξ. 34,6· Ησ. 48, 9· Ψ. 102, 8.

⁴² Ιερ. 3, 12.

⁴³ Ωσ. 11, 9.

⁴⁴ Αμ. 4, 6-11.

⁴⁵ Ιερ. 4, 4.

⁴⁶ Ησ. 26, 20. Πρβλ. Δν. 8, 19· 11, 36.

⁴⁷ Μτ. 3, 7· Απ. 14, 10.

και οι εικόνες της Παλαιάς⁴⁸, περιγράφονται περισσότερο τα αποτελέσματα της οργής του Θεού, αφού έχουμε ήδη περάσει στους έσχατους χρόνους⁴⁹. Η οργή του Θεού αποκαλύπτεται στο πρόσωπο του Ιησού⁵⁰. Ο Ιησούς οργίζεται ενάντια σε αυτούς που αντιμάχονται τον Θεό. Όπως η οργή του Θεού, το ίδιο και η οργή του Ιησού δεν είναι κενός λόγος⁵¹.

Το σχέδιο του Θεού ωστόσο είναι ένα σχέδιο ευσπλαχνίας και ο άνθρωπος, εφόσον το θελήσει, μπορεί από «σκεύος οργής»⁵² να είναι «σκεύος ελέους». Το πράγμα έχει αλλάξει ριζικά με την έλευση του Χριστού⁵³.

3.2. Άγιος Ιωάννης Κουκουζέλης. Αναφορά στον βίο και στο έργο του

Έζησε πιθανότατα το δεύτερο ήμισυ του 12^{ου} αι.⁵⁴ με κύριο δάσκαλό του τον Ιωάννη Γλυκύ. Υπήρξε υμνογράφος, μελουργός, ιεροψάλτης και διδάσκαλος που συνετέλεσε καθοριστικά στη διαμόρφωση νέων ειδών μελοποιίας και δικαίως αποκαλείται Μέγας Μαΐστωρ της ψαλτικής τέχνης, όντας η δεύτερη μεγαλύτερη πηγή της Βυζαντινής μουσικής μετά τον Ι. Δαμασκηνό (8^{ος} αι.). Συνέθεσε μεγάλα καλοφωνικά μέλη, στιχηρά, σταυρώσιμα, κατανυκτικά, νεκρώσιμα κ.α. "Το έργο του διακρίνεται σε δυο κατηγορίες: σε εκδοτικό -κατά κάποιο τρόπο- και σε δημιουργικό"⁵⁵. Με το μεν εκδοτικό του έργο συνέβαλε σε μεγάλο βαθμό στη διαμόρφωση της ασματολογίας του Μεγάλου Εσπερινού, ενώ με το δημιουργικό του έργο είναι μεγάλη η συμβολή του στη διαμόρφωση του είδους των

---

⁴⁸ Λεξικό βιβλικής θεολογίας, σ. 739.

⁴⁹ Μτ. 3, 12· 22, 7· 13, 42· 25, 41· Λκ. 19, 27· 12, 46.

⁵⁰ Ιω. 8, 44· 11, 33· Μτ. 4, 10· 16, 23· 12, 34· 23, 33· 15, 7· Μκ. 1, 25.

⁵¹ Απ. 6, 16· Εβρ. 10, 31.

⁵² Ρωμ. 9, 23.

⁵³ Ιω. 1, 29· Β' Κορ. 5, 21· Γαλ. 3, 13. Βλ. σχόλια στο Λεξικό βιβλικής θεολογίας σ. 740.

⁵⁴ Βλ. Καράς, *Ιωάννης Μαΐστωρ ο Κουκουζέλης και η εποχή του*, σ. 65.

⁵⁵ Βλ. Στάθης, *Ο Μαΐστωρ Ιωάννης Παπαδόπουλος ο Κουκουζέλης*, σ. 20.

αναγραμματισμών⁵⁶. Η επικράτηση της Φραγκοκρατίας όμως εμπόδισε την άμεση διάδοση του έργου του⁵⁷.

Για τον βίο του και το όνομά του έχουν γραφεί διάφορα κείμενα και επιχειρείται «εθνική» καπήλευση του έργου του από διαφόρους γείτονές μας⁵⁸. Το αρχαιότερο χειρόγραφο (1302) που αναφέρει τον Ι. Κουκουζέλη μαζί με την υπογραφή του είναι το St. Petersburg (Leningrad) 121 (491)⁵⁹. Ο Άγιος Ιωάννης Κουκουζέλης ήταν ελληνικής παιδείας και το έργο του άσκησε μεγάλη επίδραση στην εξέλιξη της βυζαντινής μουσικής, αλλά και στην όλη πορεία της ελληνικής μουσικής τέχνης. Κατετάγη από την Εκκλησία στον χορό των Αγίων και τιμάται την 1^η Οκτωβρίου⁶⁰.

Ο Άγιος Ιωάννης ο Κουκουζέλης
εικονιζόμενος σε υστεροβυζαντινό χειρόγραφο
μουσικό κώδικα του 15^{ου} αι. (Ι.Μ. Μεγίστης Λαύρας)⁶¹

⁵⁶ Βλ. Στάθης, όπ. π., σ. 26.

⁵⁷ Βλ. Καράς, όπ. π., σ. 40.

⁵⁸ Βλ. Στάθης, όπ. π., σ. 14.

⁵⁹ Βλ. Αγγελόπουλος, *Ιωάννης Κουκουζέλης*, σ. 64.

⁶⁰ ΘΗΕ, τόμ. 7, σ. 931.

⁶¹ Η εικόνα έχει ληφθεί από την ηλεκτρονική διεύθυνση:
http://el.wikipedia.org/wiki/Ιωάννης_Κουκουζέλης (3.5.2011).

ΜΕΡΟΣ Β

4. Ο ΨΑΛΜΙΚΟΣ ΣΤΙΧΟΣ «Τότε λαλήσει πρὸς αὐτοὺς» ΣΕ ΜΕΛΟΠΟΙΗΣΗ Ι. ΚΟΥΚΟΥΖΕΛΗ – Αντιπαραβολή πηγών και μουσικολογική ανάλυση

4.1. Προλεγόμενα

Στην παράγραφο αυτή θα παρατεθούν επεξηγήσεις όσον αφορά τις μεθόδους που ακολουθήθηκαν σε ολόκληρο το 4^ο κεφάλαιο, για την αντιπαραβολή των πηγών και τις μουσικολογικές αναλύσεις στην παρούσα εργασία. Ο εν λόγω αναλυόμενος ψαλμικός στίχος «Τότε λαλήσει πρὸς αὐτοὺς» αποτελεί το πρώτο μέρος του 5^{ου} στίχου του 2^{ου} Ψαλμού του α' καθίσματος του Ψαλτηρίου⁶².

Οι πηγές που χρησιμοποιήθηκαν για τις αναλύσεις που ακολουθούν περιλαμβάνουν:

- δύο χειρόγραφα με μεσοβυζαντινή σημειογραφία:
  - Χφο Ι.Μ. Παντοκράτορος, αρ. χφου 214, φφ. 72r – 72v (όψιμη μεσοβυζαντινή σημειογραφία)
  - Χφο Βιβλιοθήκης Παναγιώτη Γριτσάνη, αρ. χφου 36, φφ. 85 – 86 (εξηγητική μεσοβυζαντινή σημειογραφία)
- Εξήγηση Χουρμουζίου Χαρτοφύλακος, σε έκδοση της ΕΛ.ΒΥ.Χ., του αναλυόμενου ψαλμικού στίχου, καθώς και
- την ερμηνεία του μαθήματος από την ΕΛ.ΒΥ.Χ., όπως αυτή προκύπτει από τον ψηφιακό δίσκο: *Ioannis Koukouzelis Le Maïstor Byzantin, MATHIMATA psalmes – stichère – kratima - Compositions inédites*, track 1, που βασίζεται στην προσαρμοσμένη (από τον Λ. Αγγελόπουλο) παρτιτούρα της εξήγησης του Χουρμουζίου⁶³.

Η αντιπαραβολή πηγών στην παρούσα περίπτωση είναι μια πολύτιμη μέθοδος στην επίτευξη μορφολογικών προσεγγίσεων, προβάλλοντας την εξέλιξη του στενογραφικού τρόπου γραφής με τα μεγάλα σημάδια (παρακάλεσμα, αντικενωκύλισμα κ.ο.κ.) και την εξέλιξη της δομής των μουσικών φράσεων.

---

⁶² Για περισσότερα βλ. 3^ο κεφάλαιο της παρούσας εργασίας.

⁶³ Όλα τα χειρόγραφα που χρησιμοποιήθηκαν για τις αναλύσεις βρίσκονται στο Παράρτημα της παρούσας εργασίας.

Μια μεταγραφή στο πεντάγραμμο, σε καμία περίπτωση δεν μπορεί να αντικαταστήσει τις ερμηνευτικές προτάσεις του ιεροψάλτη⁶⁴, ο οποίος μέσα από την προφορική και τη γραπτή παράδοση της ελληνικής ψαλτικής τέχνης σε συνδυασμό με τις δυνατότητες που του προσφέρει το σημειογραφικό της σύστημα καταθέτει μέσω των ερμηνευτικών του προτάσεων μελωδικο-ρυθμικές φόρμουλες τις οποίες ο προσδιοριστικός χαρακτήρας της πενταγραμμικής σημειογραφίας δεν μπορεί με ευκρίνεια να αποτυπώσει διότι αυτές περικλείουν και την ψυχολογική διάσταση που δίνει ο ερμηνευτής μέσα στον (ψυχολογικό) χρόνο της ερμηνείας του⁶⁵. Στον τρόπο δηλαδή που θα καταθέσει ο ιεροψάλτης τις ψυχικές του καταστάσεις που αποκόμισε από το ποιητικό κείμενο που ο ίδιος παρουσιάζει ηχοχρωματικά. Παρακάτω παρατίθενται κάποιοι ορισμοί και κάποιες διευκρινήσεις όσον αφορά τα είδη των μεταγραφών και τις αναλύσεις που ακολουθούν (μεταγραφές στο πεντάγραμμο, έννοια του μεταγραμματισμού, της σχηματικής και της λεπτομερούς μεταγραφής και της αναγωγικής ανάλυσης).

▪ Μεταγραφή της βυζαντινής σημειογραφίας στο πεντάγραμμο

Η μεταγραφή της βυζαντινής σημειογραφίας σε δυτικοευρωπαϊκή σημειογραφία (στο πεντάγραμμο) σίγουρα δεν είναι μια απλή μεταφορά που θα αποδοθούν όλες οι παράμετροι της πρώτης γραφής πιστά στη δεύτερη γραφή. Είναι όμως μια μέθοδος που μπορεί να βοηθήσει τον μουσικολόγο ερευνητή στις επιδιωκόμενες μουσικολογικές αναλύσεις.

Στην αντιπαράβολή των πηγών που ακολουθεί, σε κάθε σελίδα παρατίθεται ένα μουσικό κώλον, δηλαδή μια μικρή αυτοτελής μουσικοποιητική ενότητα, που ναι μεν μουσικά τερματίζεται με κάποια κατάληξη⁶⁶, νοηματικά όμως συνήθως δεν έχει ολοκληρωμένο νόημα, διότι πρόκειται για καλοφωνικό μάθημα όπου γίνεται εκτενής διάνθιση των λέξεων – συλλαβών και επίσης παρατηρείται συνεχώς το φαινόμενο του αναγραμματισμού⁶⁷.

Για την πιστότερη μεταγραφή από το ένα σύστημα στο άλλο ιδιαίτερη προσοχή πρέπει να δοθεί στην όσο το δυνατόν ακριβέστερη

---

⁶⁴ Ενδεικτικά, περί ερμηνευτικών προτάσεων προβλ. Αγγελόπουλος, *Η σημασία της έρευνας και διδασκαλίας του Σίμωνος Καρά ως προς την επισημάνση και καταγραφή της ενέργειας των σημείων της χειρονομίας (προφορικής ερμηνείας της γραπτής παράδοσης)*, σσ. 5-29. Δεσπότης, «Ερμηνευτικές προσεγγίσεις στο μουσικό ύλικό της ελληνικής ψαλτικής τέχνης», σσ. 417-428. Επίσης στο έργο του Σίμωνος Καρά, *Θεωρητικόν*, τόμ. Α', σσ. 180-219.

⁶⁵ Βλ. Δεσπότης, *όπ. π.*, σ. 424.

⁶⁶ Βλ. Παπαμιχαήλ, *Εορτασμός της Πεντηκοστής: Μουσικολογικές προσεγγίσεις*, σ. 42.

⁶⁷ Για περισσότερα για το φαινόμενο των αναγραμματισμών προβλ. Στάθης, *Οι αναγραμματισμοί και τα μαθήματα της βυζαντινής μελοποιίας*.

μεταγραφή των διαστημάτων. «Ενδείξεις για την ύπαρξη μικροδιαστημάτων βρίσκονται ήδη σε παλαιά θεωρητικά εγχειρίδια»⁶⁸.

Όσον αφορά τον οπλισμό, τα δυο σύμβολα που χρησιμοποιήθηκαν ως οπλισμός βοηθούν στο να γίνει η πιστότερη μεταγραφή της διαδοχής των διαστημάτων από το ένα σύστημα στο άλλο. Ο οπλισμός ισχύει μόνο στην οκτάβα που τίθεται και αυτό λόγω της ποικιλίας του τονικού ύψους κάποιων φερομένων φθόγγων. Ακόμη ο φθόγγος Ζω' συνήθως έλκεται προς τον Κε, όταν το μέλος κατεβαίνει ή όταν ανεβαίνει μέχρι το Ζω' και επιστρέφει προς τα κάτω, φαινόμενο που μπορεί να αποδοθεί συμβατικά με την ύφεση κατά 6 τμήματα μπροστά από τη νότα Σι⁶⁹.

Ακολουθεί κάτωθι ο πίνακας των υφεσοδιέσεων που χρησιμοποιήθηκαν στη μεταγραφή.

Ύφεση	Δίεση	Ενέργεια	Αντιστοιχία με B.M.	
ḍ		Φθόγγος λίγο χαμηλότερος	ḍ (τμ. 2)	
	≠	Φθόγγος λίγο ψηλότερος		ḍ (τμ. 2)
ḡ		Μαλακή ύφεση	ḡ (τμ. 4)	
	#	Μαλακή δίεση		ḡ (τμ. 4)
ḡ		Σκληρή ύφεση	ḡ (τμ. 6)	
	≠	Σκληρή δίεση		ḡ (τμ. 6)

Πίν. 1. Σύμβολα αλλοίωσης που χρησιμοποιήθηκαν για τη μεταγραφή των διαστημάτων της βυζαντινής σημειογραφίας στο πεντάγραμμο⁷⁰

▪ Μεταγραμματισμός (transnotation)

«Με τον όρο μεταγραμματισμός επονομάζουμε τη μεταφορά ενός κομματιού από ένα γραφικό σύστημα σε ένα άλλο, χωρίς αναφορά στην προφορική παράδοση της βυζαντινής μουσικής»⁷¹. Από το ένα σύστημα στο άλλο γραφικό σύστημα (πεντάγραμμο) μεταφέρεται κατά κύριο λόγο η μετροφωνία του κομματιού, ενώ «για την αποκατάσταση του βυζαντινού μέλους – του παλαιού ηχητικού αποτελέσματος, πρέπει να ανατρέξουμε στη μεταγενέστερη γραπτή και στη προφορική παράδοση»⁷².

⁶⁸ Βλ. Αλεξάνδρου, *Εξηγήσεις και μεταγραφές της βυζαντινής μουσικής*, σ. 61.

⁶⁹ Βλ. Αλεξάνδρου, *όπ. π.*, σ. 63.

⁷⁰ Βλ. Μαυροειδής, *Οι μουσικοί τρόποι στην Ανατολική Μεσόγειο, ο βυζαντινός ήχος, το αραβικό μακάμ, το τούρκικο μακάμ*, σ. 45.

⁷¹ Βλ. Αλεξάνδρου, *Εξηγήσεις και μεταγραφές της βυζαντινής μουσικής*, σ. 24.

⁷² Βλ. Αλεξάνδρου, *Ιστορία και μορφολογία της βυζαντινής και μεταβυζαντινής μουσικής*, IV Βοηθήματα για τις μεταγραφές, σ. 5.

Στην εργασία αυτή ακολουθήθηκε το μοντέλο του μεταγραμματισμού τύπου Β. Ο μεταγραμματισμός τύπου Β προσεγγίζει αποκλειστικά τη ποσοτική διάσταση της δομής ενός κομματιού και μόνο. «Μεταγραμματίζεται πιο συγκεκριμένα μόνο η μετροφωνική δομή του κομματιού (τα με έμφωνα σημάδια καταγεγραμμένα διαστήματα) και όχι το μέλος του (ηχητικό αποτέλεσμα)»⁷³. Έτσι οι μεταγραμματισμοί είναι χρήσιμα εργαλεία στα χέρια ενός μουσικολόγου, όντας αρωγοί σε επιστημονικούς σκοπούς. Σε καμία περίπτωση όμως «δεν χρησιμεύουν ως παρτιτούρες για τη μουσική εκτέλεση κομματιών»⁷⁴.

Διευκρινίσεις

Οι παλαιογραφικές μεταγραφές βασίζονται στις σημειώσεις και στο συγγραφικό έργο της κας Αλεξάνδρου.

- Στην αντιπαράθεση των πηγών (τόμ. Β', παρ. 4.2.) ο μεταγραμματισμός του ίσου και των εμφώνων σημαδιών της μεσοβυζαντινής σημειογραφίας των δυο χειρογράφων που χρησιμοποιήθηκαν, γίνεται στο πεντάγραμμο με το κλειδί του Φα της τρίτης γραμμής, προς οπτική διευκόλυνση της σύγκρισης με τις πηγές της Νέας Μεθόδου, προβάλλοντας συγχρόνως και τις θεωρητικές βάσεις της παλαιάς οκταηχίας.
- «Μεταγραμματίζονται στο πεντάγραμμο μόνο τα ύψη, τα οποία είναι καταγεγραμμένα με το ίσον και τα έμφωνα σημάδια της πρότυπης γραφής.
- Οι λεγόμενες αργίες: η διπλή, οι δύο απόστροφοι σύνδεσμοι και το κράτημα, μεταγραμματίζονται συμβατικά ως νότες χωρίς γέμισμα (ολόκληρα).
- Το ίσον και τα έμφωνα σημάδια μεταφέρονται με μαυρισμένες νότες χωρίς ουρές.
- Το κλάσμα μικρόν (τζάκισμα) αποδίδεται με μια μικρή οριζόντια γραμμή πάνω σε μαυρισμένη νότα, έχοντας, σύμφωνα με την Παπαδική, μισή αργία.
- Η απόστροφος (σώμα) που προηγείται του ελαφρού (πνεύμα), αποδίδεται συμβατικά με μικρή, περασματική νότα μέσα σε παρένθεση (πρόκειται για πρόγονο του συνεχούς ελαφρού της Νέας Μεθόδου).

---

⁷³ Βλ. Αλεξάνδρου, *Παλαιογραφία βυζαντινής μουσικής III*, σ. 30.

⁷⁴ Βλ. Αλεξάνδρου, *Εξηγήσεις και μεταγραφές της βυζαντινής μουσικής*, σ. 31.

- Κυρίως κατά τη μεταβυζαντινή εποχή παρατηρείται η χρήση ενός μικρού ίσου⁷⁵ (με ή χωρίς γοργό) ή, σπανιότερα, μιας αποστρόφου, σε σημεία όπου το κείμενο έχει διπλό ή τριπλό σύμφωνο. Αυτά τα σημάδια μπορούν να μεταγραμματιστούν ως αποτζιατούρες»⁷⁶.
- Σε κάθε αλλαγή συλλαβής, είτε παρεμβολής ψευδοσυλλαβών (*λη, χη*) ή αναγραμματισμών, σημειώνονται κάθετες συνεχής ή διακεκομμένες διαχωριστικές γραμμές κατά περίπτωση. Τα τέσσερα *ἀλληλούϊα* του ποιητικού κειμένου, στην αντιπαραβολή των πηγών διαχωρίζονται με εντονότερες συνεχής γραμμές. Πιο συγκεκριμένα, στην περίπτωση των ψευδοσυλλαβών σημειώνεται διακεκομμένη γραμμή, αν υπάρχει μόνο στο επίπεδο της εξήγησης του Χουρμουζίου, τότε αυτή εκτείνεται μόνο μέχρι και την σχηματική μεταγραφή. Εάν η ψευδοσυλλαβή παρατηρείται και στα μεσοβυζαντινά χειρόγραφα, τότε η διακεκομμένη γραμμή εκτείνεται. Σε απλές αλλαγές συλλαβών σημειώνεται συνεχής κάθετη διαχωριστική γραμμή. Οι κάθετες γραμμές χωρίζουν τις θέσεις.
- Σε κάποιες περιπτώσεις δεν υπάρχει άμεση συσχέτιση μεταξύ της εξήγησης του Χ. Χαρτοφύλακος και ενός ή και των δυο χειρογράφων. Στις περιπτώσεις αυτές **συνήθως** το κριτήριο της αντιστοιχίας των δύο σημειογραφιών είναι οι ρυθμικοί πόδες που σημειώνονται στο χειρόγραφο της εξήγησης του Χ. Χαρτοφύλακος από τον κ. Αγγελόπουλο, η αντιστοίχιση θέσεων της όψιμης και της εξηγητικής μεσοβυζαντινής σημειογραφίας και επίσης η αντιστοιχία-αναλογία ενός σημαδόφωνου της μεσοβυζαντινής γραφής προς δύο σημαδόφωνα της εξηγητικής γραφής.

▪ Σχηματική μεταγραφή

Επισημαίνεται η βασική μορφή μιας μελωδίας, δηλαδή τα ύψη, οι διάρκειες και ο ρυθμός⁷⁷, μαζί με όσα στοιχεία εκτέλεσης (έλξεις, ποικίλματα, πόδες) δηλώνονται με τη βυζαντινή παρασημαντική.

⁷⁵ Το ισάκι και το γοργό της μεσοβυζαντινής σημειογραφίας, δεν έχουν αντίστοιχα σημάδια στη νεοβυζαντινή σημειογραφία. Από φυλλάδιο μαθήματος της κας Αλεξάνδρου.

⁷⁶ Αλεξάνδρου, όπ. π., σ. 79.

⁷⁷ Βλ. Αλεξάνδρου, *Ιστορία και μορφολογία της βυζαντινής και μεταβυζαντινής μουσικής*, IV Βοηθήματα για τις μεταγραφές, σ. 5.

▪ Λεπτομερής μεταγραφή

Πρόκειται για τη διαδικασία όπου σημειώνονται όλα τα συσχετιζόμενα στοιχεία της εκτέλεσης (ποικίλματα, έλξεις, ρυθμικές διαφοροποιήσεις κτλ.)⁷⁸.

▪ Αναγωγική ανάλυση

Είναι η μέθοδος που εστιάζει στην ανάλυση⁷⁹ της εξήγησης στη νβ γραφή με βάση τις συντεταγμένες:

- Του ηχοχώρου
  - Δομικοί φθόγγοι, δηλαδή οι στυλοβάτες του μέλους (με νότες χωρίς γέμισμα) που αποτυπώνουν το περίγραμμα και τη μετροφωνία του μέλους (χωρίς ένδειξη ρυθμού)
  - Μελωδικές καμπύλες (με μαυρισμένες νότες και πλάγιες γραμμές, δείχνοντας τις άκρες και τη βαθμιδόν κίνηση του μέλους)
  - Ambitus, δηλαδή την έκταση ανά συλλαβή ή ανά θέση κατά περίπτωση
- Του ηχοχρόνου
  - Συνολικός αριθμός χρόνων πρώτων ανά θέση⁸⁰

▪ Πίνακας αρχιτεκτονικής, μετρικής, τροπικής και συντακτικής ανάλυσης

Ο αναλυτικός πίνακας που ακολουθεί στο παρόν κεφάλαιο στοχεύει στην αποτυπωμένη συγκριτική ανάλυση του αναλυομένου καλοφωνικού στίχου «Τότε λαλήσει πρὸς αὐτοὺς ἐν ὀργῇ αὐτοῦ». Χωρίζεται στα εξής επίπεδα:

- ⇒ αρχιτεκτονικό και μετρικό επίπεδο και
- ⇒ τροπικό και συντακτικό επίπεδο

---

⁷⁸ Βλ. Αλεξάνδρου, *Εξηγήσεις και μεταγραφές της βυζαντινής μουσικής*, σ. 23.

⁷⁹ Ενδιαφέρον έχει κανείς ακόμη να συγκρίνει την έννοια της ανάλυσης του μουσικού υλικού μέσα από διάφορες αναλυτικές μεθόδους. Χαρακτηριστικά αναφέρουμε την αναγωγική ανάλυση – μέθοδο, με τον τρόπο που παρουσιάζεται αυτή στο έργο του Γ. Φιτσιώρη, *Εισαγωγή στη θεωρία και ανάλυση της τονικής μουσικής*, σσ. 127-167.

⁸⁰ Βλ. Αλεξάνδρου, *όπ. π.*, σσ. 84-85.

Διευκρινίσεις

Η **αρχιτεκτονική ανάλυση** και **μετρική ανάλυση** εξετάζει τη δομή του κειμένου και τη μετρική του διάρθρωση. Το κείμενο εξετάζεται και χωρίζεται στις παρακάτω ενότητες:

- «**κώλα** μουσικά και λεκτικά (1,2,3...): οι μικρότερες νοηματικές και μουσικές ενότητες που τερματίζονται με κατάληξη. Μερικές φορές μπορούμε να διακρίνουμε μέσα σε ένα κώλον 2 ή και 3 υποενότητες, τα κόμματα, τα οποία θα χωριστούν με κάθετο επίσημα | ή με -> ανάλογα με την πορεία του μέλους (εάν σταματάει ή αντίθετα, εάν προχωράει η ροή του)
- **στίχοι** (Α,Β,Γ...): ένας στίχος αποτελείται συνήθως από 2 ή 3 κώλα. Κάποτε ένα κώλον μπορεί να είναι αυτοτελής, με την ισχύ ενός στίχου»⁸¹.
- Η **αρίθμηση των συλλαβών** (αρ. συλλ.) γίνεται ανά κώλον (χφ εξήγησης Χουρμουζίου). Σε παρένθεση καταμετρώνται οι ψευδοσυλλαβές (ια, χα). Στην περίπτωση της προέκτασης ενός φωνήεντος μιας συλλαβής σημειώνεται η παύλα (-).
- Η **αρίθμηση των χρόνων πρώτων** (χρ. πρ.) καταγράφεται επίσης ανά κώλον, ενώ ένας χρόνος πρώτος αντιστοιχεί σε ένα χτύπο.

Η **τροπική ανάλυση** περιλαμβάνει:

- Τον **ήχο** του μαθήματος και τις εναλλαγές των ήχων, τις μεταβολές των συστημάτων, καθώς και τις **καταλήξεις**.

Διευκρινίσεις

Οι ατελείς καταλήξεις δηλώνονται σε κύκλο, ενώ η τελική κατάληξη του μαθήματος σε διπλό τετράγωνο περίγραμμα.

---

⁸¹ Πρβλ. Αλεξάνδρου, *Μορφολογία και ανάλυση της βυζαντινής και μεταβυζαντινής μουσικής*, σ. 24 και σ. 33.

Ακολουθεί ο πίνακας των φθορών:

οι διατονικές φθορές
αυγίζουν πέν ή κε :

→ πλδ' → δ'/λλδ' → λήδ(σ), βέδ' αυγ' → δ' → δ' → δ' → λήδ(σ), βέδ' τατατα/επίετ. → πλδ'

Notes	do	ré	mi	fa	sol	la	si	do	ré
Genres	ni	pa	vou	ga	di	ke	zo'	ni'	pa'
Diatonique (modes : I, IV et I pl, IV pl.)	ⲟ	ⲑ	ⲛ	ⲕ	ⲟ	ⲑ	ⲛ	ⲑ	
Chromatique (mode II)	ⲟ̣	ⲑ̣	ⲛ̣	ⲕ̣	ⲟ̣	ⲑ̣	ⲛ̣	ⲑ̣	ⲟ̣
Chromatique (mode II pl)		ⲟ̣	ⲑ̣	ⲛ̣	ⲕ̣	ⲟ̣	ⲑ̣	ⲛ̣	ⲑ̣
Enharmonique (mo- des III et III pl.)				ⲟ̣			ⲟ̣		

Πίν. 1. Γενικός πίνακας των φθορών των φθόγων⁸²

και ο πίνακας των μαρτυριών ή των καταληκτηρίων φθόγων:

Genres	Notes	sol	la	si	do	ré	mi	fa	sol	la	si	do	ré	mi	fa	sol
	Modes	di	ke	zo	ni	pa	vou	ga	di	ke	zo'	ni'	pa'	vou	ga'	di'
Diatonique	I, IV. & I pl, IV pl	ⲟ̣ Δ	ⲑ̣ κ	ⲛ̣ ζ	ⲟ̣ δ	ⲑ̣ π	ⲕ̣ λ	ⲟ̣ γ	ⲟ̣ Δ	ⲑ̣ κ	ⲛ̣ ζ'	ⲟ̣ ν	ⲑ̣ π'	ⲕ̣ λ'	ⲟ̣ γ'	ⲟ̣ Δ'
	II mode	ⲟ̣ Δ	ⲑ̣ κ	ⲛ̣ ζ	ⲟ̣ δ	ⲑ̣ π	ⲕ̣ λ	ⲟ̣ γ	ⲟ̣ Δ	ⲑ̣ κ	ⲛ̣ ζ'	ⲟ̣ ν	ⲑ̣ π'	ⲕ̣ λ'	ⲟ̣ γ'	ⲟ̣ Δ'
Chromatique	II mode plagal	ⲟ̣ Δ	ⲑ̣ κ	ⲛ̣ ζ	ⲟ̣ δ	ⲑ̣ π	ⲕ̣ λ	ⲟ̣ γ	ⲟ̣ Δ	ⲑ̣ κ	ⲛ̣ ζ'	ⲟ̣ ν	ⲑ̣ π'	ⲕ̣ λ'	ⲟ̣ γ'	ⲟ̣ Δ'
	III & III pl	ⲟ̣ Δ	ⲑ̣ κ	ⲛ̣ ζ	ⲟ̣ δ	ⲑ̣ π	ⲕ̣ λ	ⲟ̣ γ	ⲟ̣ Δ	ⲑ̣ κ	ⲛ̣ ζ'	ⲟ̣ ν	ⲑ̣ π'	ⲕ̣ λ'	ⲟ̣ γ'	ⲟ̣ Δ'

Πίν. 2. Γενικός πίνακας των μαρτυριών των φθόγων⁸³

⁸² Βλ. Αλεξάνδρου, *Ιστορία και μορφολογία της βυζαντινής και μεταβυζαντινής μουσικής*, IV Βοηθήματα για τις μεταγραφές, σ. 67.

⁸³ Βλ. Αλεξάνδρου, *όπ. π.*, σ. 67.

Η συντακτική ανάλυση περιλαμβάνει:

Την εντόπιση του κορυφώματος και το χαμηλότερου σημείου (σημείο βάθους) του μαθήματος καθώς και την ταύτιση χαρακτηριστικών θέσεων και την συναρμολόγησή τους με βάση χειρόγραφα με μεσοβυζαντινή σημειογραφία.

Διευκρινίσεις

Στον αναλυτικό πίνακα που ακολουθεί καταγράφονται οι χαρακτηριστικές θέσεις μόνο του χειρογράφου Παντοκρ. 214 ως του παλαιότερου χρονολογικά και όχι του χειρογράφου ΒΠΓρ. 36.

4.2. Αντιπαραβολή πηγών, μεταγραμματισμοί, μεταγραφές και αναγωγική ανάλυση (τ. Β')

(Η υποενότητα 4.2. βρίσκεται στον τόμο Β' της παρούσας εργασίας)

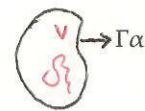

4.3. Πίνακας αρχιτεκτονικής, μετρικής, τροπικής και συντακτικής ανάλυσης

Τότε λαλήσει πρὸς αὐτοὺς ἐν ὀργῇ αὐτοῦ, λέγε ἀλληλουϊα, ἀλληλούϊα· πάλιν ἀλληλουϊα, ἀλληλούϊα, πλ. δ', μελοποίηση Ι.

Κουκουζέλη, συγκριτικός πίνακας σύμφωνα με τα χφα: Παντοκράτορος 214, ΒΠΓρ. 36 και την εξήγηση του Χουρμουζίου Χαροφύλακος

Περίληψη Περιεχομένου	Αρχιτεκτονική και μετρική ανάλυση							Τροπική και συντακτική ανάλυση			
	Ενό-τη-τες	Στίχοι	Κώλα μουσικά		Ποιητικό κείμενο με σημάδια στίξης, αναγραμματισμοί, μαρτυρίες και φθορές από τα σχετικά χφα	Αρ. συλλ.	Χρ. πρ.	Ήχος	Καταλήξεις Όνομα καταληκτήριου φθόγγου και μαρτυρία όπου υπάρχει (οι μεσοβυζαντινές σε μετάθεση, τέσσερις φωνές χαμηλότερα)	Χαρακτηριστικές θέσεις ή γραμμές	
			Πηγή	Αρ.						Όνομα με βάση τη μεσοβυζ. γραφή	Σχήμα των ΜγΣ από το χφο Παντοκράτορος 214
Ο Θεός, στον κατάλληλο χρόνο, θα μιλήσει στους αποστάτες με την οργή του	I	Α α' ημιστί-χιο 5 ^{ου} στίχου 2 ^{ου} ψαλμού	Παντοκρ. 214	1.	Τότε λαλήσει	5		πλ. δ'	Nη	Αντικένωμα 2x	
			ΒΠΓρ. 36	1.	Τότε λαλήσει	5		πλ. δ'	Nη		
			Εξήγηση Χουρμουζίου Χαροφύλακος	1.	Τότε λαλήσει	5	16	πλ. δ'	Nη		

Περίληψη Περιεχομένου	Αρχιτεκτονική και μετρική ανάλυση						Τροπική και συντακτική ανάλυση					
	Ενό- τητες	Στί- χοι	Κώλα μουσικά		Ποιητικό κείμενο με σημάδια στίξης, αναγραμματισμοί, μαρτυρίες και φθορές από τα σχετικά χφα	Αρ. συλλ.	Χρ. πρ.	Ήχος	Κατάληξεις Όνομα καταληκτήριου φθόγγου και μαρτυρία όπου υπάρχει (οι μεσοβυζαντινές σε μετάθεση, τέσσερις φωνές χαμηλότερα)	Χαρακτηριστικές θέσεις ή γραμμές		
			Πηγή	Αρ.						Όνομα με βάση τη μεσοβυζ. γραφή	Σχήμα των ΜγΣ από το χφο Παντοκράτορος 214	
	I		Παντοκρ. 214	2.	πρὸς αὐτοὺς ἐν ὀργῇ -η •	6 (-1)		πλ. δ' -> γ' -> πλ. δ'	Γα Νη			
			ΒΠΓρ. 36	2.	πρὸς αὐτοὺς ἐν ὀργῇ -η -η (χη)	6 (-1) (-1) (+1)		πλ. δ' -> γ' -> α' -> πλ. δ'	Γα Πα Νη			
			Εξήγηση Χουρμουζίου Χαροφύλακος	2.1.	πρὸς αὐτοὺς ἐν ὀργῇ (λη) λη	6 (+1)	18	πλ. δ' -> γ' (λη)	Αντικένωμα, Παρακλητική	 2		
				2.2.	(χη)-(χη)-	(+2)	30	γ' (Γα)	Παρακάλεσμα, Βαρείαι 5x	2 1		
				2.3.	-η(λη)- η	(-1) (+1)	12	α' (η)	Βαρεία,	1 1		
				2.4.	-η(χη) ν ξ	(-1) (+1)	22	πλ. δ' (ν) ξ	Βαρεία, Κατάληξη με λύγισμα και διπλή	1 2 1		

Περίληψη Περιεχομένου	Αρχιτεκτονική και μετρική ανάλυση						Τροπική και συντακτική ανάλυση					
	Ενό-τη-τες	Στί-χοι	Κώλα μουσικά		Ποιητικό κείμενο με σημάδια στίξης, αναγραμματισμοί, μαρτυρίες και φθορές από τα σχετικά χφα	Αρ. συλλ.	Χρ. πρ.	Ήχος	Καταλήξεις Όνομα καταληκτήριου φθόγγου και μαρτυρία όπου υπάρχει (οι μεσοβυζαντινές σε μετάθεση, τέσσερις φωνές χαμηλότερα)	Χαρακτηριστικές θέσεις ή γραμμές		
			Πηγή	Αρ.						Όνομα με βάση τη μεσοβυζ. γραφή	Σχήμα των ΜγΣ από το χφο Παντοκράτορος 214	
	I		Παντοκρ. 214	3.	έν όργη̇ αὐτοῦ •	5		(α') -> πλ. δ'	Nη			
			ΒΠΓρ. 36	3.	έν όργη̇ (χηχη) αὐτοῦ	3 (+2) 2		(α') -> πλ. δ'	Nη			
			Εξήγηση Χουρμουζίου Χαροφύλακος	3.1.	έν όργη̇ (ληχη) α-	3 (+2) 1	46	α' -> βαρύς τετροφ. -> α'		Διπλή με ψηφιστοπαρακάλεσμα		
				3.2.	-α (λα έν όργη̇) - αὐτοῦ (λοῦ) 	(-1) (+4) 2 (+1)	28	πλ. δ' -> γ'		Διπλή με έτερον παρακάλεσμα και αντικένωμα Παρακλητική Απόδεσμα		

Περίληψη Περιεχομένου	Αρχιτεκτονική και μετρική ανάλυση							Τροπική και συντακτική ανάλυση			
	Ενό- τητες	Στί- χοι	Κώλα μουσικά		Ποιητικό κείμενο με σημάδια στίξης, αναγραμματισμοί, μαρτυρίες και φθορές από τα σχετικά χφα	Αρ. συλλ.	Χρ. πρ.	Ήχος	Καταλήξεις Όνομα καταληκτήριου φθόγγου και μαρτυρία όπου υπάρχει (οι μεσοβυζαντινές σε μετάθεση, τέσσερις φωνές χαμηλότερα)	Χαρακτηριστικές θέσεις ή γραμμές	
			Πηγή	Αρ.						Όνομα με βάση τη μεσοβυζ. γραφή	Σχήμα των ΜγΣ από το χφο Παντοκρά- τορος 214
	I		Παντοκρ. 214	4.	Λέγε •	2		γ'	Γα	κατάληξη με βαρεία, απόδεσμα	
			ΒΠΓρ. 36	4.	Λέγε	2		γ'	Γα		
			Εξήγηση Χουρμουζίου Χαρτοφύλακος	4.	Λέγε (λε) η	2 (+1)	26	γ'			

Περίληψη Περιεχομένου	Αρχιτεκτονική και μετρική ανάλυση							Τροπική και συντακτική ανάλυση				
	Ενό-τη-τες	Στί-χοι	Κώλα μουσικά		Ποιητικό κείμενο με σημάδια στίξης, αναγραμματισμοί, μαρτυρίες και φθορές από τα σχετικά χφα	Αρ. συλλ.	Χρ. πρ.	Ήχος	Καταλήξεις Όνομα καταληκτήριου φθόγγου και μαρτυρία όπου υπάρχει (οι μεσοβυζαντινές σε μετάθεση, τέσσερις φωνές χαμηλότερα)	Χαρακτηριστικές θέσεις ή γραμμές		
			Πηγή	Αρ.						Όνομα με βάση τη μεσοβυζ. γραφή	Σχήμα των ΜγΣ από το χφο Παντοκράτορος 214	
Αινείτε τον Κύριον	II	B: Αλλη-λούϊα	Παντοκρ. 214	5.	άλληλού ια	4 1		γ' -> πλ. δ'	Δι Πα			
			ΒΠΓρ. 36	5.	(λα λα) άλληλού ια	(+2) 5		γ' -> πλ. δ'	Γα Γα Δι Πα			
			Εξήγηση Χουρμουζίου Χαρτοφύλακος	5.1.	λαχα)-	η	(+2)	32	γ'	η	διπλή	η
				5.2.	-α (λα) αλ-		-1 (+1) 1	16	γ'	Γα	τρομικό	α
				5.3.	λη (λα)-	Δ	1 (+1)	23	πλ. δ'	Δ	βαρεία	λ
				5.4.	η- (άλλη) λου-	Δ	(-1) (+2) 1	24	Αγια	Δ	κατάληξη με διπλή	η
				5.5.	ι (ιχι)		1 (+2)	18	έσω α'	Πα	ψηφιστό	ι

Περίληψη Περιεχομένου	Αρχιτεκτονική και μετρική ανάλυση						Τροπική και συντακτική ανάλυση						
	Ενό-τη-τες	Στί-χοι	Κώλα μουσικά		Ποιητικό κείμενο με σημάδια στίξης, αναγραμματισμοί, μαρτυρίες και φθορές από τα σχετικά χφα	Αρ. συλλ.	Χρ. πρ.	Ήχος	Καταλήξεις Όνομα καταληκτήριου φθόγγου και μαρτυρία όπου υπάρχει (οι μεσοβυζαντινές σε μετάθεση, τέσσερις φωνές χαμηλότερα)	Χαρακτηριστικές θέσεις ή γραμμές			
			Πηγή	Αρ.						Όνομα με βάση τη μεσοβυζ. Γραφή	Σχήμα των ΜγΣ από το χφο Παντοκράτορος 214		
	II		Παντοκρ. 214	6.	ἀ* λληλούϊα •	1 4		πλ. δ' -> α' αντίφωνος	Βου Κε				
			ΒΠΓρ. 36	6.	ὰ (χα) λληλούϊα	1 (+1) 4		πλ. δ' -> α' αντίφωνος	Βου Κε				
			Εξήγηση Χουρμουζίου Χαρτοφύλακος	6.1.	ἀλληλουϊα	6	7	5	7,5	πλ. δ'	Ⓟ	λύγισμα	2
				6.2.	ἀλλη (χη)-	5	Ⓟ	2 (+1)	16,5	πλ. δ'	Ⓟ	ψηφιστόν	⌣
				6.3.	(χη) λουι ἀλληλουϊα (λα)	9	κ	(+1) 7 (+1)	34	Ἀγια αντίφωνος -> α' αντίφωνος	Ⓟ	βαρεία με λύγισμα	⌣
												κατάληξη με βαρεία, απόδεγμα	⌣

Περίληψη Περιεχομένου	Αρχιτεκτονική και μετρική ανάλυση						Τροπική και συντακτική ανάλυση				
	Ενό- τητες	Στί- χοι	Κώλα μουσικά		Ποιητικό κείμενο με σημάδια στίξης, αναγραμματισμοί, μαρτυρίες και φθορές από τα σχετικά χφα	Αρ. συλλ.	Χρ. πρ.	Ήχος	Καταλήξεις Όνομα καταληκτήριου φθόγγου και μαρτυρία όπου υπάρχει (οι μεσοβυζαντινές σε μετάθεση, τέσσερις φωνές χαμηλότερα)	Χαρακτηριστικές θέσεις ή γραμμές	
			Πηγή	Αρ.						Όνομα με βάση τη μεσοβυζ. γραφή	Σχήμα των ΜγΣ από το χφο Παντοκράτορος 214
	II		Παντοκρ. 214	7.	Λέγε •	2		α' τετράφωνος	Κε		
			ΒΠΓρ. 36	7.	Πάλιν	2		α' τετράφωνος	Κε		
			Εξήγηση Χουρμουζίου Χαρτοφύλακος	7.	Πάλι (λι) ιν u » 9	2 (+1) 1	27	α' τετράφωνος			

Περίληψη Περιεχομένου	Αρχιτεκτονική και μετρική ανάλυση						Τροπική και συντακτική ανάλυση					
	Ενό- τητες	Στί- χοι	Κώλα μουσικά		Ποιητικό κείμενο με σημάδια στίξης, αναγραμματισμοί, μαρτυρίες και φθορές από τα σχετικά χφα	Αρ. συλλ.	Χρ. πρ.	Ήχος	Καταλήξεις Όνομα καταληκτήριου φθόγγου και μαρτυρία όπου υπάρχει (οι μεσοβυζαντινές σε μετάθεση, τέσσερις φωνές χαμηλότερα)	Χαρακτηριστικές θέσεις ή γραμμές		
			Πηγή	Αρ.						Όνομα με βάση τη μεσοβυζ. γραφή	Σχήμα των ΜγΣ από το χφο Παντοκρά- τορος 214	
	II		Παντοκρ. 214	8.	(2α) ἀλληλουῖα	(+1) 5		α' τετροφ. -> πλ. δ'	Δι→Νη	Ομαλόν και σταυρός βαρεία 2x		
			ΒΠΓρ. 36	8.	(2α) ἀλληλουῖα (χα χα)	(+1) 5 (+2)		α' τετροφ. -> πλ. δ'	Δι→Νη			
			Εξήγηση Χουρμουζίου Χαρτοφύλακος	8.1.	(2α χα) ἄλλη (2η)-	2 (+3)	41	α' τετροφ. - Ἄγια	Κε→Νη			
				8.2.	-ηλουῖα	(-1) 3	30	Ἄγια	⊙ Δι	έτερ. παρακάλεσμα αντικένωμα		
				8.3.	α (χα)-	1 (+1)	24	Ἄγια	⊙ Δι	έτερον παρακάλεσμα		
				8.4.	-α-	-1	18	Ἄγια		κατάληξη με κλάσμα, αντικένωμα και διπλή		
				8.5.	- ἀλληλουῖα	(-1)4	24	Ἄγια	Δι→Κε			

Περίληψη Περιεχομένου	Αρχιτεκτονική και μετρική ανάλυση						Τροπική και συντακτική ανάλυση				
	Ενό- τητες	Στί- χοι	Κώλα μουσικά		Ποιητικό κείμενο με σημάδια στίξης, αναγραμματισμοί, μαρτυρίες και φθορές από τα σχετικά χφα	Αρ. συλλ.	Χρ. πρ.	Ήχος	Καταλήξεις Όνομα καταληκτήριου φθόγγου και μαρτυρία όπου υπάρχει (οι μεσοβυζαντινές σε μετάθεση, τέσσερις φωνές χαμηλότερα)	Χαρακτηριστικές θέσεις ή γραμμές	
			Πηγή	Αρ.						Όνομα με βάση τη μεσοβυζ. γραφή	Σχήμα των ΜγΣ από το χφο Παντοκράτορος 214
II			Παντοκρ. 214	9.	(ζα) άλλη (ζάλληζαλλη) λούϊα :~	5 (+4)		πλ. δ' -> Άγια -> πλ. δ'	Nη	βαρεία τρομικό	
			ΒΙΠρ. 36	9.	(ζα) άλλη (χη αλλη αλλη) λου (ζου) ι (αλληλούϊ) α :~	5 (+11)		πλ. δ' -> Άγια -> πλ. δ'	Βου Nη		
			Εξήγηση Χουρμουζίου Χαρτοφύλακος	9.1.	(λα χα)-	(+2)	14	πλ. δ'	(Nη)		
				9.2.	-άλλη λη-	2 (+1)	22	πλ. δ'	(Πα)		
				9.3.	-η-	(-1)	18	πλ. δ'	()		
				9.4.	-ηζα-	-1 (+1)	21	Άγια	(Δι)		
				9.5.	-αζάλλη άλ	(-1)(+3)	25	πλ. δ'	(Nη)		
				9.6.	λη) λου (λου-	(+1) 1 (+1)	14	πλ. δ'			
				9.7.	-ου) ι	(-1) 1	14	α'	(Γα)		
				9.8.	(άλληλούϊ) α	(+4) 1	17	πλ. δ'	()		

4.4. Σχολιασμοί του πίνακα

- **Στοιχεία αρχιτεκτονικής – μετρικής ανάλυσης**
  - Ο αναλυόμενος στίχος «Τότε λαλήσει πρὸς αὐτοὺς» είναι χωρισμένος σε δύο ενότητες: **(I)** «Τότε λαλήσει πρὸς αὐτοὺς ἐν ὀργῇ αὐτοῦ, λέγε» και **(II)** «ἀλληλούϊα, ἀλληλούϊα· πάλιν· ἀλληλούϊα, ἀλληλούϊα» και σε δύο στίχους (ημιστίχια): (A) «Τότε λαλήσει πρὸς αὐτοὺς ἐν ὀργῇ αὐτοῦ, λέγε» ως του α' ημιστιχίου του 5^{ου} στίχου του 2^{ου} ψαλμού και (B) ἀλληλούϊα, ἀλληλούϊα· πάλιν· ἀλληλούϊα, ἀλληλούϊα».
  - Η πρώτη ενότητα **(I)** αποτελείται από τέσσερα κώλα στη μεσοβυζαντινή σημειογραφία (χφ. Παντοκρ. 214) και οκτώ αντίστοιχα στην εξήγηση του Χουρμουζίου. Ενώ η δεύτερη ενότητα **(II)** αποτελείται από πέντε κώλα στη μβ σημειογραφία (χφ. Παντοκρ. 214) και είκοσι δύο στην εξήγηση του Χουρμουζίου.
  - Ιδιαίτερο ενδιαφέρον έχει η εξέλιξη της βυζαντινής σημειογραφίας, από την όψιμη μεσοβυζαντινή σημειογραφία έως την εξήγηση σε νεοβυζαντινή σημειογραφία από τον Χουρμούζιο Χαρτοφύλακα, όπου διαφαίνεται η χρήση όλο και περισσότερων σηματοφώνων. Πιο συγκεκριμένα, πολλές θέσεις του παλαιότερου χειρογράφου Παντοκρ. 214, έχουν διασωθεί και στο χειρόγραφο ΒΠΓρ. 36 (π.χ. θέσεις τρομικού, λυγίσματος, αντικενώματος).
  - Ακολουθως πολλές μουσικές φόρμουλες του χειρογράφου ΒΠΓρ. 36, έχουν εξηγηθεί με περισσότερα σηματοφώνα και δεν διαφέρουν αρκετές φορές από την εξήγηση του Χουρμουζίου.
  - Παρατηρείται το χαρακτηριστικό φαινόμενο του αναγραμματισμού καθώς και οι παρεμβολή ψευδοσυλλαβών (π.χ. ια, χα).
  - Τέλος, ο αριθμός των χρόνων πρώτων στα μουσικά κώλα κυμαίνεται από 12-46.

- **Στοιχεία τροπικής ανάλυσης**

- Οι καταλήξεις στο χειρόγραφο Παντοκρ. 214 κυμαίνονται από 1-3 ανά κώλον, ενώ στο χειρόγραφο ΒΠΓρ. 36 από 1-5 ανά κώλον.
- Ο αναλυόμενος στίχος «Τότε λαλήσει πρὸς αὐτοὺς» ανήκει στον διατονικό ήχο πλάγιο του τετάρτου, ενώ ενδιαφέρον έχει η εναλλαγή των ήχων, σύμφωνα με την μελωδική πορεία του μέλους.
- Στην εξήγηση του Χουρμουζίου οι καταλήξεις κατά κύριο λόγο εμφανίζονται στον φθόγγο Δι, ο οποίος είναι η βάση του κυρίου ήχου του πλ. δ' (Αγια) και παρατηρείται πολλές φορές κίνηση της μελωδίας στο τετράχορδο Δι-Νη' (Αγια), στον Γα, στον Βου, στον Πα, στον Νη, στον Κε καθώς και μια στον κάτω Κε. Θα χαρακτηρίσουμε όλες τις καταλήξεις ατελείς, πλην της τελικής, λόγω της συνεχούς εξέλιξης του μέλους, που πολλές φορές μια κατάληξη λειτουργεί ως γέφυρα με την ακόλουθη μουσική φράση.

- **Στοιχεία συντακτικής ανάλυσης**

- Το μάθημα έχει έκταση από τον κάτω Δι μέχρι και τον άνω Πα.
- Το κορύφωμα του μαθήματος βρίσκεται στο κώλον 8.3. (α **χα**) και θίγει τον άνω Πα. Είναι η πέμπτη και τελευταία περίπτωση προσέγγισης του άνω Πα στο μέλος και αποτελεί την εντονότερη περίπτωση κορύφωσης του μέλους, διότι το ανιόν πήδημα 5^{ης} καθώς και η παρουσία του ψηφιστού ενισχύει την ένταση⁸⁴ της νότας κορυφής. Το επίσης κοντινό τρίτο κορύφωμα λειτουργεί ως πρόδρομος του πέμπτου κορυφώματος εάν αναλογιστούμε ότι έρχεται με βηματική κίνηση σε ασθενές χρόνο του μέτρου, στα κεντήματα της συμπλοκής και δεν τονίζεται από ανιόν πήδημα.
- Το χαμηλότερο σημείο του μαθήματος (σημείο βάθους) βρίσκεται στο κώλον 6.3. [(χη) λουι ἀλληλού **ῖ** α (ῖα)] και θίγει τον φθόγγο κάτω Δι. Το μέλος κατέρχεται δύο φορές στον φθόγγο κάτω Δι στο ίδιο κώλον, αλλά αναφέρουμε ως χαμηλότερο σημείο την πρώτη φορά (2 χρόνοι) και όχι τη δεύτερη (0,5 χρόνος) διότι λειτουργεί ως ποικιλιματικός φθόγγος.

---

⁸⁴ Περισσότερα περί έντασης-λύσης βλ. Δεσπότης, «Ἑρμηνευτικές προσεγγίσεις στὸ μουσικὸ ὕλικό τῆς ἑλληνικῆς ψαλτικῆς τέχνης», σσ. 421-424.

- Χαρακτηριστικά εμφανίζονται κάποια ΜγΣ αρκετά συχνά όπως το το αντικένωμα⁸⁵, το απόδεσμα⁸⁶, ενδιαφέρον όμως έχει και η εμφάνιση κάποιων ΜγΣ μόνο μια φορά στο χειρόγραφο Παντοκρ. 241⁸⁷, όπως το παρακάλεσμα⁸⁸, το ψηφιστοπαρακάλεσμα⁸⁹ και το αντικενωκύλισμα⁹⁰.

4.5. Στοιχεία ερμηνευτικής ανάλυσης (ερμηνεία ΕΛ.ΒΥ.Χ.)

Βάσει του ακουστικού παραδείγματος (ερμηνεία ΕΛ.ΒΥ.Χ.) και του χειρογράφου (εξήγηση Χουρμουζίου) του αναλυομένου στίχου μπορούμε να εξάγουμε κάποια συμπεράσματα όσον αφορά τις ερμηνευτικές προσεγγίσεις της ΕΛ.ΒΥ.Χ.:

1. Οι ισοκρατηματικές επιλογές τονίζουν αλλαγές τετραχόρδων οι οποίες σχηματίζουν νέες μελωδικές ταυτότητες στο μουσικό γίνεσθαι του έργου⁹¹. Οι αλλαγές στον ισοκρατηματικό φθόγγο αποτελούν συνεπείς επιλογές του χοράρχη και τονίζουν τη λειτουργία του οκτάηχου μουσικού συστήματος και δεν έχουν να κάνουν με αδικαιολόγητες μετατοπίσεις του ισοκρατηματικού φθόγγου οι οποίες καθοδηγούνται από την αποφυγή διαφώνων αρμονικών διαστημάτων όπως λανθασμένα επικρατεί στην πλειονότητα των σύγχρονων ερμηνευτικών καταθέσεων, γραπτών και προφορικών⁹². Ακολουθείται με συνέπεια ο παραδοσιακός τρόπος της ισοκρατηματικής πρακτικής⁹³.
2. Η ερμηνεία της Ελληνικής Βυζαντινής Χορωδίας βασίζεται στην απόδοση των μουσικών φράσεων όπως αυτές σχετίζονται με τη

⁸⁵ Βλ. κώλον 1, 2.1., 3.2., 8.2., 8.4., 8.5., 9.6.

⁸⁶ Βλ. κώλον 3.2., 4, 6.3., 7, 9.8.

⁸⁷ Γίνεται αναφορά μόνο στο χειρόγραφο Παντοκρ. 214 ως παλαιότερου χρονολογικά σε σχέση με το χφο ΒΠΓρ. 36.

⁸⁸ Βλ. κώλον 2.2.

⁸⁹ Βλ. κώλον 3.1.

⁹⁰ Βλ. κώλον 9.5.

⁹¹ Βλ. Αγγελόπουλος, «Η τεχνική του ισοκρατήματος στη νεώτερη μουσική πράξη».

⁹² Περισσότερα περί ισοκρατηματικής πρακτικής, ιστορικές και μορφολογικές πληροφορίες Βλ. Δεσπότης, «Η ισοκρατηματική πρακτική της βυζαντινής εκκλησιαστικής μουσικής: ιστορική και μορφολογική προσέγγιση», σσ. 143-175.

⁹³ Δεσπότης, όπ. π.

σχέση ποιητικού κειμένου και μέλους σε μία πιο ανοιχτή βέβαια μουσική φόρμα, λόγω της καλοφωνικής φύσης του μέλους⁹⁴.

3. Ερμηνευτικός πλούτος σε προτάσεις αναλύσεων όσον αφορά τις ενέργειες των σηματοφώνων, στοιχείο το οποίο προτάσσει την ερμηνευτική πολυμορφία του σημειογραφικού συστήματος της ελληνικής ψαλτικής τέχνης.
4. Καθ' όλη τη διάρκεια του μέλους η χορωδία έχει αμετάβλητο ηχητικό όγκο στοιχείο που προσφέρει συνοχή στο ερμηνευτικό αποτέλεσμα.

---

⁹⁴ Κάνουμε λόγο για μακροδομική ανάλυση, η οποία σχετίζεται με μουσικά τμήματα, όπως αυτή παρουσιάζεται στο άρθρο Δεσπότης, «Ερμηνευτικές προσεγγίσεις στο μουσικό ύλικό της ελληνικής ψαλτικής τέχνης», σ. 423.

ΜΕΡΟΣ Γ

5. Γενικά Συμπεράσματα

Ο Λυκούργος Αγγελόπουλος, μια σημαντική προσωπικότητα στον χώρο της βυζαντινής μουσικής, του έχει αποσπάσει με την πορεία και το έργο την αναγνώριση μεγάλου μέρους της μουσικής κοινότητας. Μέσα από τη διδασκαλία του, μέσα από ραδιοφωνικές εκπομπές και σίγουρα ως χοράρχης της Ελληνικής βυζαντινής χορωδίας, έχει συνεισφέρει τα μέγιστα στην εξέλιξη και στην προβολή της βυζαντινής μουσικής σε παγκόσμιο επίπεδο.

Χαρακτηριστική είναι η διττή καλλιτεχνική του δραστηριότητα όπου συγχρόνως με τη βυζαντινή μουσική έχει στο ενεργητικό του σημαντικές συνεργασίες και στον τομέα της σύγχρονης μουσικής, όπως η συνεργασία του με μεγάλους σύγχρονους συνθέτες (Μ. Αδάμη, Δ. Τερζάκη και άλλους) αλλά και με τον μουσικό και ερευνητή Marcel Pérès και το Ensemble Organum του ιδίου. Πλούσιο είναι ακόμη το συγγραφικό και το μελοποιητικό έργο του βιογραφουμένου καθώς και η δισκογραφική του δραστηριότητα είτε ως σολίστ (ψάλτης), είτε με την ΕΛ.ΒΥ.Χ. ως χοράρχης.

Η Ελληνική βυζαντινή χορωδία είναι η διασημότερη βυζαντινή χορωδία και ένα από τα πιο επιτυχημένα και μακροβιότερα σύνολα στον ευρύτερο μουσικό χώρο. Με συνεχή παρουσία σε διεθνούς ακτινοβολίας παγκόσμια φεστιβάλ, μουσικολογικά συνέδρια αλλά και λαμβάνοντας μέρος σε ακολουθίες υψίστης σημασίας (λ.χ. εορτασμός 2000 χρόνων από τη Γέννηση του Σωτήρος, Βηθλεέμ 2000), έχει καταφέρει να καταστήσει τη βυζαντινή μουσική γνωστή σε παγκόσμιο επίπεδο, προκαλώντας την αγάπη και το έντονο ενδιαφέρον του μουσικού κόσμου. Είναι η βυζαντινή

χορωδία με τις περισσότερες συναυλίες στο ενεργητικό της, με μοναδική σκηνική παρουσία, παρουσιάζοντας πλειάδα τεκμηριωμένων ερμηνευτικών προτάσεων και πλούσιο δισκογραφικό έργο.

Η φράση «Τότε λαλήσει πρὸς αὐτοὺς ἐν ὀργῇ» αποτελεί το πρώτο μέρος του 5^{ου} στίχου του 2^{ου} Ψαλμού. Ο Θεός στον κατάλληλο χρόνο θα μιλήσει στους αποστάτες με την οργή του, το σχέδιο του Θεού ωστόσο είναι ένα σχέδιο ευσπλαχνίας.

Ο Άγιος Ιωάννης Κουκουζέλης έζησε πιθανότατα το δεύτερο ήμισυ του 12^{ου} αι.⁹⁵, συνέθεσε διάφορα μαθήματα όπως π.χ. μεγάλα καλοφωνικά μέλη, συνέβαλε σε μεγάλο βαθμό στη διαμόρφωση της ασματολογίας του Μεγάλου Εσπερινού, ενώ με το δημιουργικό του έργο είναι μεγάλη η συμβολή του στη διαμόρφωση του είδους των αναγραμματισμών και έτσι δικαίως αποκαλείται Μέγας Μαῖστωρ της ψαλτικής τέχνης. Ήταν ελληνικής παιδείας, ενώ έχει καταταγεί από την Εκκλησία στον χορό των Αγίων και τιμάται την 1^η Οκτωβρίου.

Στην μουσικολογική ανάλυση του 4^{ου} κεφαλαίου ο αναλυόμενος στίχος διαιρούμενος σε δύο ενότητες, παρουσιάζει μια χαρακτηριστική αποτύπωση της μελοποιητικής υφής της περιόδου της καλοφωνίας.

Χαρακτηριστικά παρατηρείται το φαινόμενο του αναγραμματισμού, ενώ ιδιαίτερο ενδιαφέρον έχει η αποτύπωση της εξέλιξης της βυζαντινής σημειογραφίας στην αντιπαραβολή των πηγών. Ακόμη πολλές θέσεις της εξηγητικής μεσοβυζαντινής σημειογραφίας έχουν διασωθεί στην εξήγηση του Χουρμουζίου (νβ σημειογραφία), ενώ αξιοσημείωτη είναι η συχνή παρεμβολή του Άγια (δ' ήχος) στον ήχο πλ. δ' του μαθήματος, προβάλλοντας έτσι τη σχέση πλαγίου και κυρίου ήχου⁹⁶.

---

⁹⁵ Βλ. Καράς, *Ιωάννης Μαῖστωρ ο Κουκουζέλης και η εποχή του*, σ. 65.

⁹⁶ Ο πλάγιος ενός κυρίου ήχου γεννάται 4 φωνές (κατιών διάστημα 5^{ης}) προς τα κάτω από τη βάση του κυρίου ήχου.

6. ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

6.1. Μουσικά χειρόγραφα

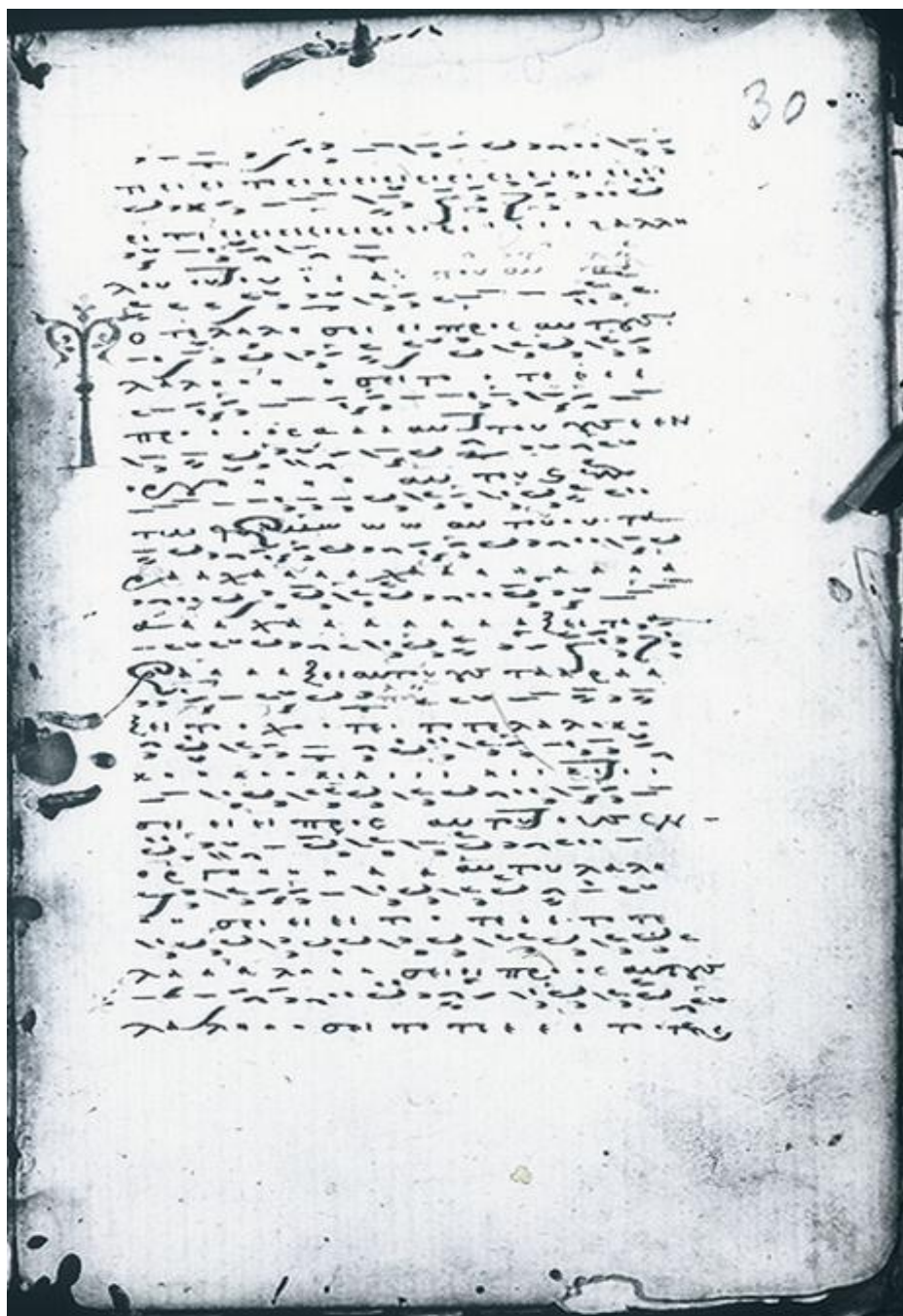
6.2. Μελοποιήσεις Λυκούργου Αγγελοπούλου

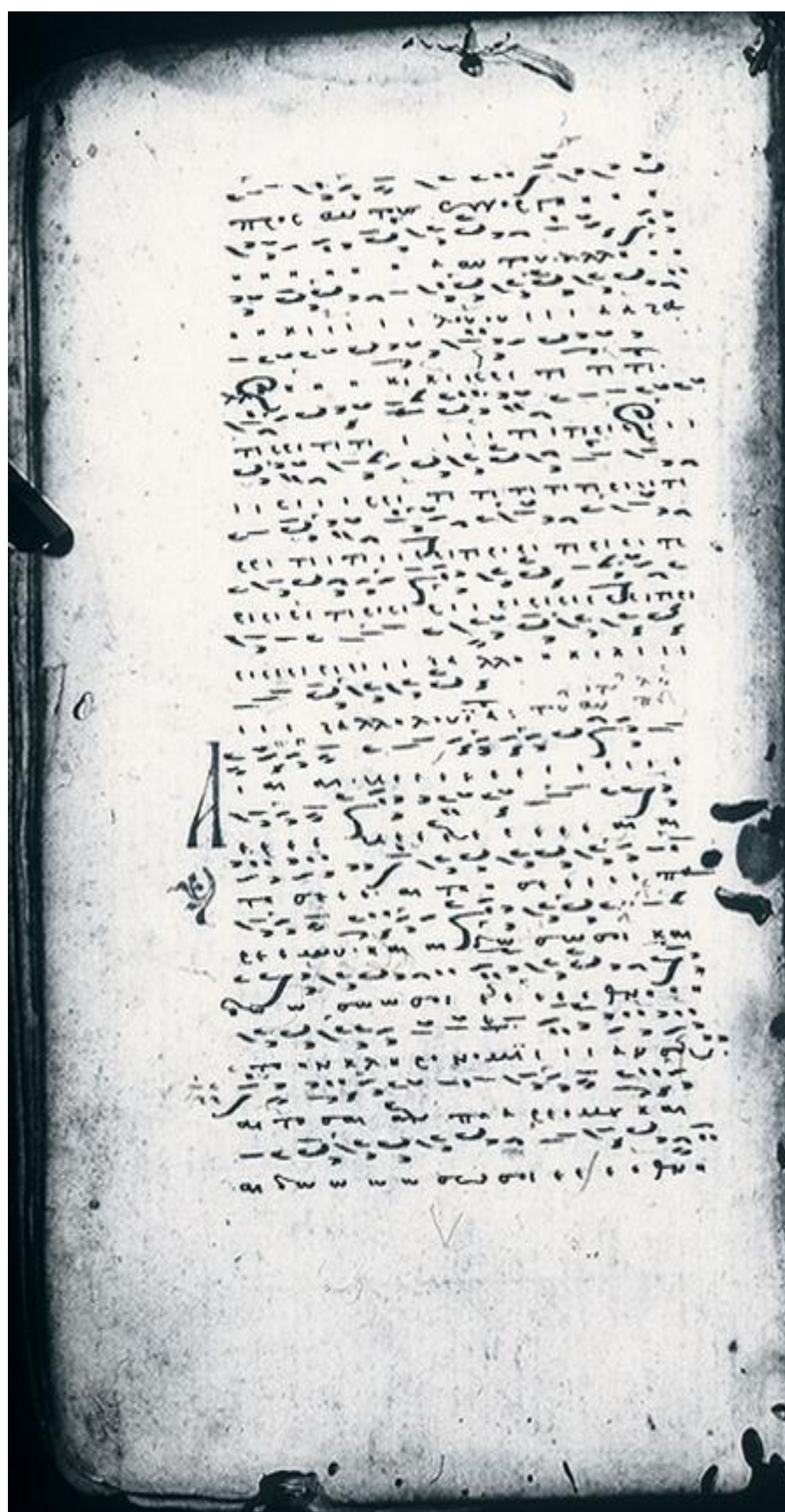
6.3. Φωτογραφίες της ΕΛ.ΒΥ.Χ.

6.1. Μουσικά χειρόγραφα

Ο ψαλμικός στίχος «Τότε λαλήσει πρὸς αὐτούς ἐν ὀργῇ αὐτοῦ καὶ ἐν τῷ θυμῷ αὐτοῦ ταράξει αὐτούς», ἦχος πλ. δ', καλοφωνική επεξεργασία Ι.

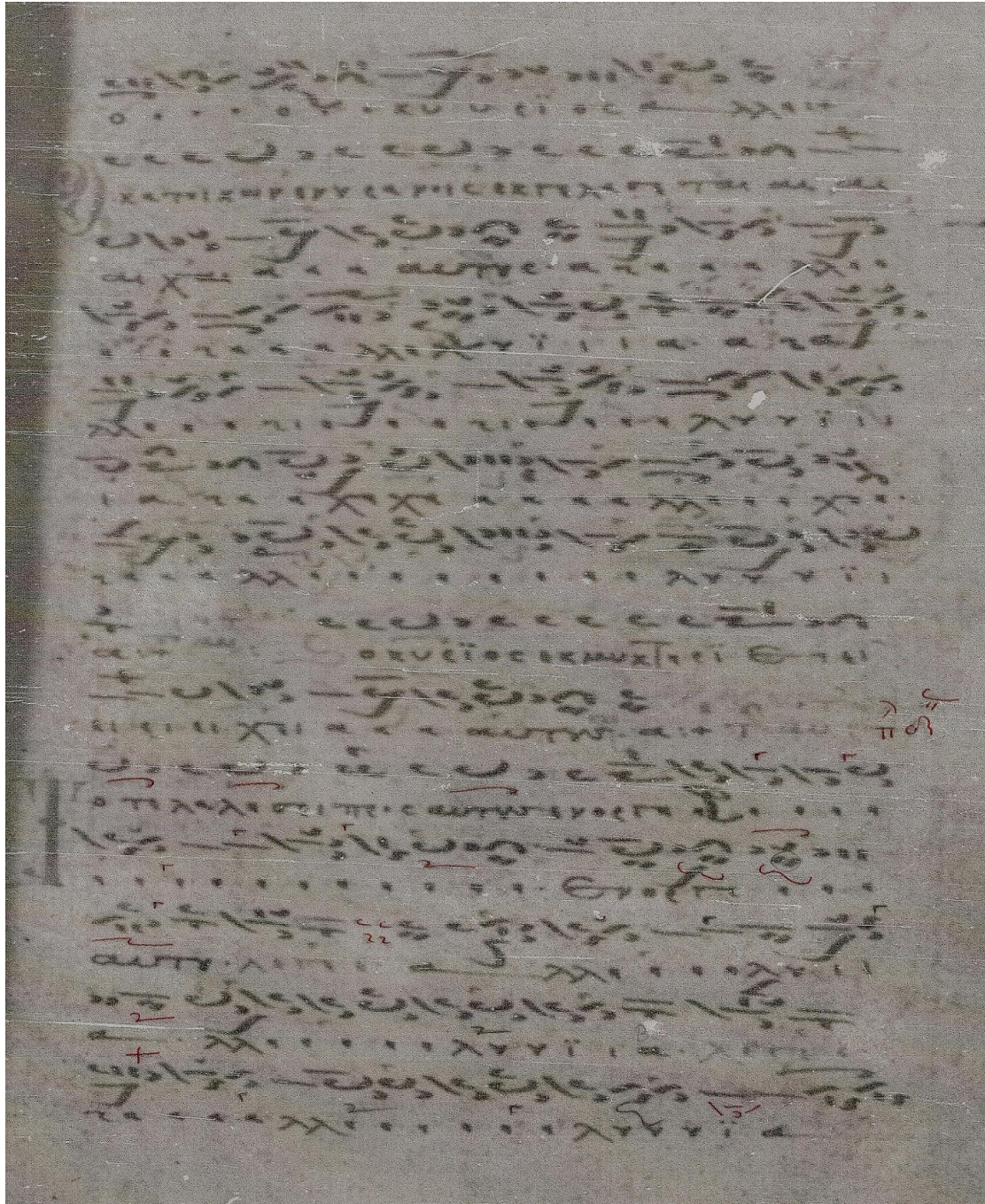
Κουκουζέλη, ΕΒΕ, αρ. χφου 2458, περί το 1336, Παπαδική, όψιμη
μεσοβυζαντινή σημειογραφία, φφ. 30r-30v

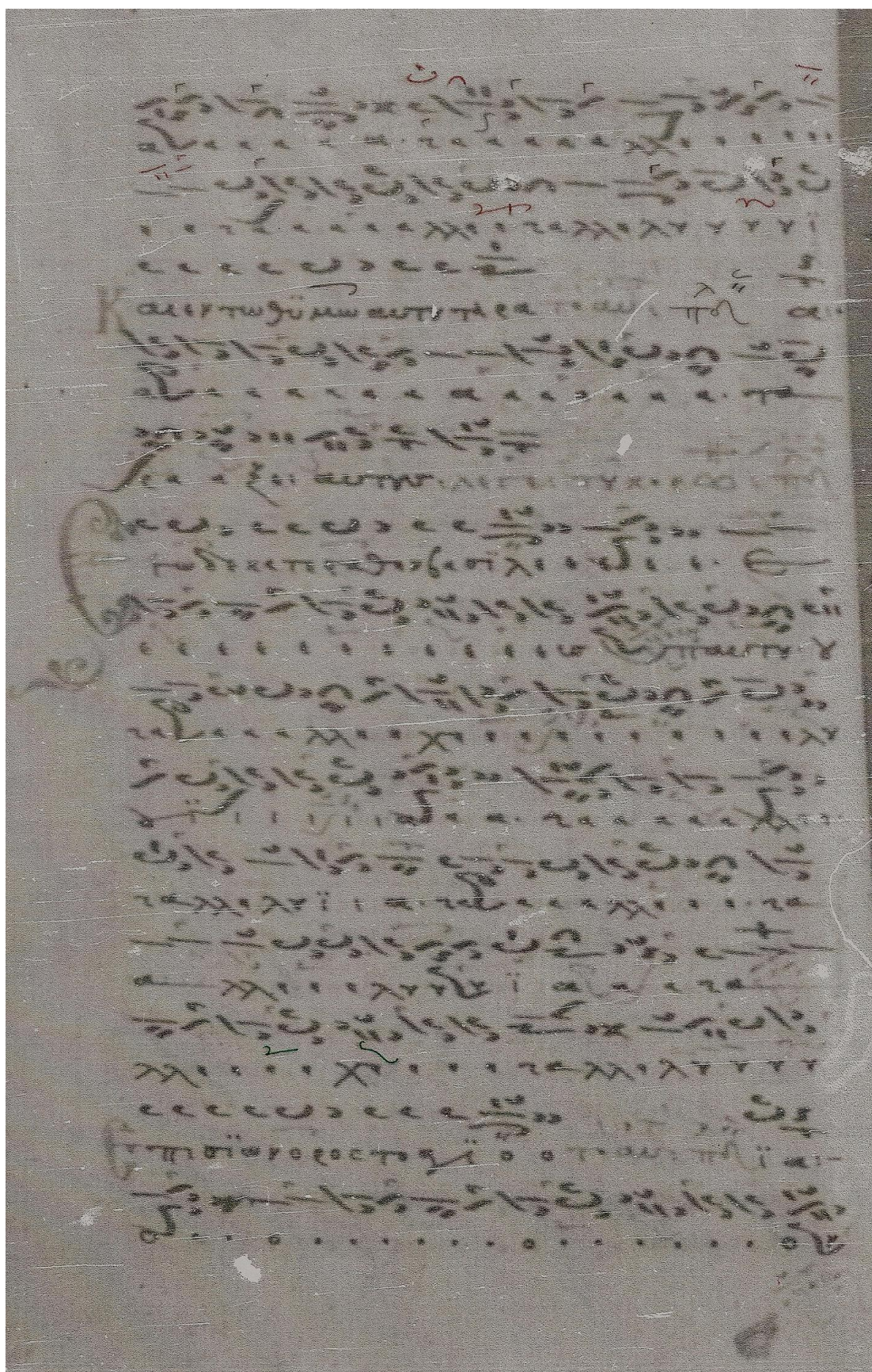

Ο ψαλμικός στίχος «Τότε λαλήσει πρὸς αὐτούς ἐν ὀργῇ αὐτοῦ καὶ ἐν τῷ θυμῷ αὐτοῦ ταράξει αὐτούς», ἤχος πλ. δ', καλοφωνικὴ επεξεργασία I.

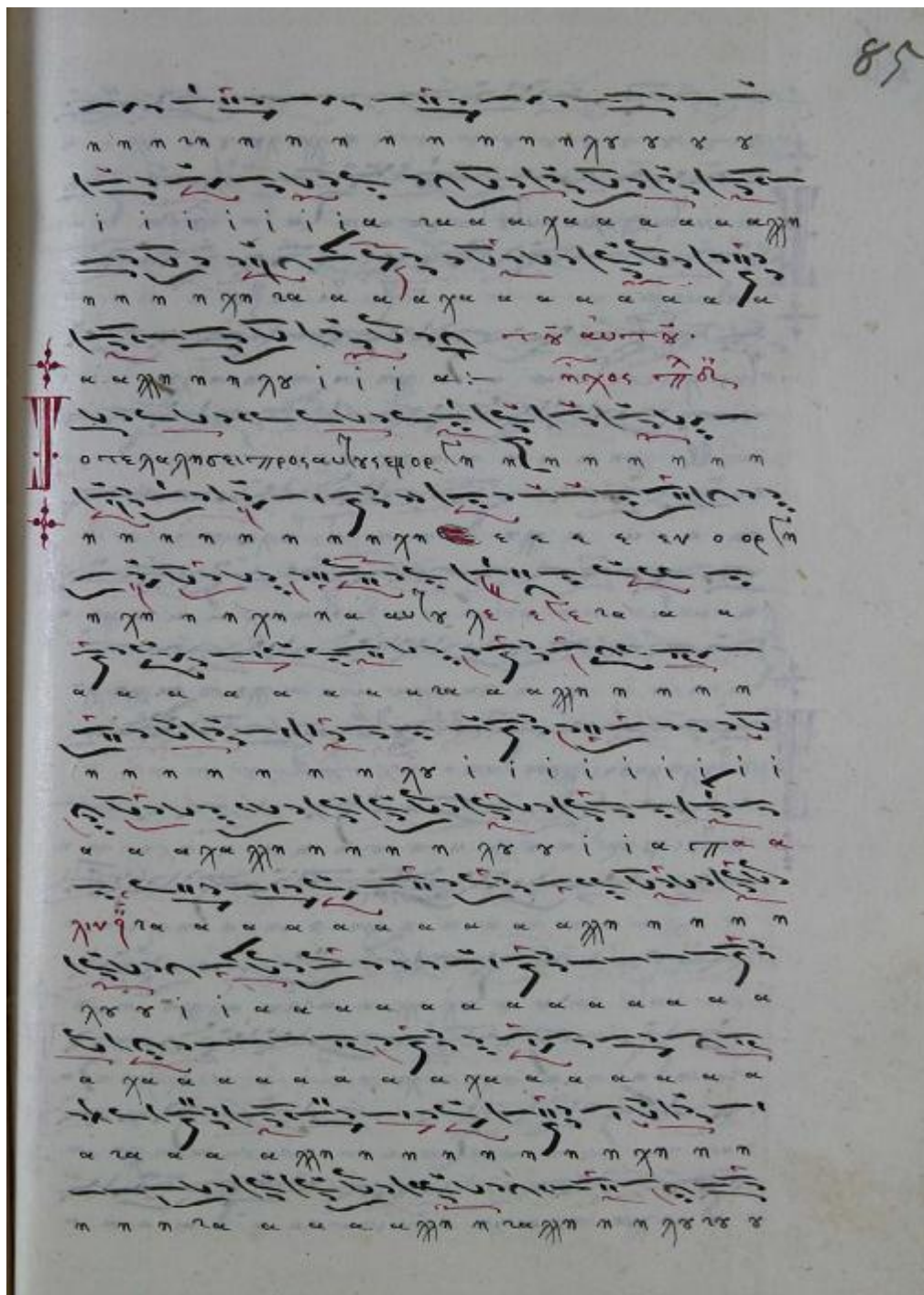
Κουκουζέλη, I.M. Παντοκράτορος, αρ. χφου 214, περί το 1433,
Παπαδική⁹⁷, ὀψιμη μεσοβυζαντινὴ σημειογραφία, φφ. 72r-72v

⁹⁷ Βλ. Λάμπρος, Κατάλογος των εν ταις βιβλιοθήκαις του Αγίου Ορους ελληνικῶν κωδίκων, I, σ. 111: «Ἐν τέλει Ἐγράφη τὸ παρὸν βιβλίον διὰ χειρὸς ἐμοῦ τοῦ ἐλαχίστου ἐν μοναχοῖς Δαβὶδ τοῦ Ραιδεστηνοῦ καὶ δομεστικοῦ τῆς σεβασμίας βασιλικῆς μεγάλης μονῆς τοῦ Παντοκράτορος Χριστοῦ... Ἐτελειώθη δὲ ἐν μηνὶ Ἰουλίου κβ' ἐν ἔτει λ' μα', ἰνδικτιῶνος ια' (=1433)».

Ο ψαλμικός στίχος «Τότε λαλήσει πρὸς αὐτούς», ήχος πλ. δ', καλοφωνική
επεξεργασία Ι. Κουκουζέλη, Βιβλιοθήκη Παναγιώτη Γριτσάνη, αρ.
χφου 36, περί το 1808, Ανθολογία, εξήγηση Πέτρου Πελοποννησίου σε
εξηγητική μεσοβυζαντινή σημειογραφία⁹⁸, φφ. 85-86.

⁹⁸ Βλ. Αδάμης, Κατάλογος τῶν χειρογράφων τῆς βιβλιοθήκης Παναγιώτου Γριτσάνη ἀποκειμένης νύν ἐν τῇ ἱερᾷ μητροπόλει Ζακύνθου, σ. 353.

[illegible]

6.2. Μελοποιήσεις Λυκούργου Αγγελοπούλου

Δόξα Αίνων Αγίας Αικατερίνης. Ήχος β'.

Τῇ Κῆ προεμβρίδῃ τῆς ἁγίας μεγαλομάρτυρος αἰκατερίνης εἰς τοὺς αἶωνς Δόξα
το μέλος ἁγικότερον καὶ ταχὺ μεσιμῶν

ΔΙ
ἐξ ἱερ. ἡμερ. ἐκ τ. βοξ. πλεω.

Δο ο ξα Πατρι λ λ και αι αι γι νι νι ω
και α λι λ ιι ω ω πνεευμα α α βα α α τι
η η με ε ε βη η με ε ρον τω ω χρι ι σω ω
ω βω ω ω ω προ ο ο ο ο ο βα α α α γε ε ε
ηε ε ε ε ται η πα γε εν δο ο η πα γε εν δο ο ζος
α α θηφο ο ο ο βω ο ο ο ο ο ρο ο ο η να θα α
ρω ω τα α α α α α α τα νυ ν ν υμφη τω α α
προ βι λ ι τω νυ ν μ ρι λ ι ω και αι αι αι ες φω
τει νο ο ο τα α α α τος ει βοι νι λ ι λ ζε ε ε
ηε ε ε ε ται αι αι θα λα α μος και το παρθεε νι ι νο ο ν
και να τα α α α α α α α α και να τα α α ι λ
τον τοις μω ω ω ω ω χω τοις μω ω λω ψι ι ν α αυ της
εκη η η η η νο ο ο ο ο ο ο ο ο ου ου
ου ουκ αν θρω ω ω ω ω ποις υ δε ε ε ε ε ε ε

Το δὸς εἰς Θεοτόκῃ καὶ ἡμῶν Γεωργίῳ τῷ Νεομάρτυρι τῷ Νεαπολίτῃ († Νοεμβρίου)
 Δόξα εἰς τὸν ἑσπερινόν. Ποίημα τῷ ὁσίου Γεωργίου καὶ σεβαστῷ ἀποστόλῃ Γερόντι, ἡρώδης
 μνηστέρων, ἡμῶν τῆς καὶ μετὰ δὲ ἐμὸς ληνὲς ἀντιθέτης, ἀνα-
 τοτονισθὲν δι' αἰτίσεως τῷ Φιλίππῳ μαρτύρῃ καὶ ἀποστόλῃ ἐν τῇ Σελίχ. καὶ ἀντιθέτῃ
 Πρωτοφάνῃ τῷ Ι. Ν. ἀπὸ ἐξουσίας περὶ σοῦ, ἐνθα τεθνήσκουσιν τὸ ἴδιον σῶμα τῷ
 ἀγίῳ, καὶ διὰ τυχόντων ἀφῆσαν πάντων τῶν εὐδαμον ἀφῆσαν Χριστῷ.

ΗΧΟΣ Β'

ΔΙ
 ε ρω συ υ υ ηης η χα λ σε ε ε ε
 ε ε ε ε ηε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε
 ε ο ηε ε πω ω ως χει ρω ε ε χα α α
 τε ε ε ε ε χα α τρε υ δας εν ο σε λ ο τη
 τει ε και δι και αι αι ο ευ υ υ υ υ
 υ ηυ υ υ υ υ ηε υ ο φ ο ο ο ε ε ε
 γε ω ω ω ω ω ω ω ηε γε ω ω
 ρι ι ε ρ τω γαε νο ο ο ο μω το πνεε
 ε ευ μα α α α τος ευ θμι σα ας οα
 τη η η η ζω ω ω ην α γε ε ω αρτος
 α γα θω ω ω ω ω ηω ω ω ω ω πια α
 α α α ζε ε ε ε ε ηε ε ε ε ω ν φερω

28
2002 11 11

Εκ του Κανόνος του Αγ. Γρηγορίου του Παλαμά. Ήχος πλ. δ'. Ωδή α'.

δ' υαίν δ' ἅγιος Γενοῦτο δ' Παῦλος ποῖμα θ' ὁδὸς κοινὴ τῶν κατηγόρων

ἡχος πλ. δ' α'

ΓΑ ΝΗ ΓΑ

ων θε ο λο γων των τρι ων τον ευμ πουν τε και ευ γω δον σε και νυν

ανευφημειν παατερ εν ω δαις προθε με νος την της τρι αδος

εμπνευν δι υ μων ε ζαι τς και και λο γον ον ευ νε πνευ βατε δι

μα κρι ε ρα ε χα ρη γο ρι ε

α γι ε τς θε ου πρε σβευε υ περ η μων

ω s θε ο λο γοι και δο φοι και ρη το ρες και ου γγα φεις ι ε

ροι των ι ε ρων λο ο γων και δο γμα των α ρι σοι τρεις θε ο

φο ροι κη ρυ κες τον υλει νον υ μων μυ εθην και ευ γω δον και ο

μω νυ μον δι υ μων και γω νον και νυν ε χε τε

α γι ε τς θε ο πρε σβευε υ περ η μων

ο μος φι λι ας και θε σμος τς α νωθεν τε τι μη κοτες κα

λως οι τρεις θε ου λο ο γω προσφυ ως ηρμοδη τε χρι στον εν

με σω φε ροντες ως ε νει νος προεε φη νυν δε πλο τει

τε και τεταρτον ο ντως συμφυ α και ο μοτρο πον

^{ΝΗ}
 α γι ε τ ο θε ου πρε σβε νευ περ η μων
 ε ο λο γι ας της σε πτης τας εα χπι γας τας της τρι αδος φω
 ρας τας ι ε ρας μ α ρ τας ι ε ρως υ μη σω μεν βα
 ρι λει ον τρη γο ρι ον ι ω α νη ν τον με ε τον συν
 τρη γο ρι ι ω τω πνευ δαν τι χα ριν δω αν τois
 την τ ο πνευ μα τος
 υ πε ρ α γι α θε ο το η ε σω σω η μεις
 φι λοι βο φι ας γε γο νο τες εν θε οι εν υ πιο σα τ ο θε
 ου ο και ι ε ρος οι οι ηος τον να ον τον εμ ψυ χον
 ον ε αυ τω ε δει μα το την παρ θε νον τοις λο ογος ως
 θε ο το ο νον ε κη ρυ ζαν πο θηω τα της
 χ ρι στος ο ρα να

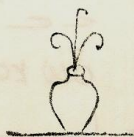

22
 α. η. ο.
 2011

Εκ του Κανόνος του Αγ. Γρηγορίου του Παλαμά. Ήχος πλ. δ΄. Ωδή ζ΄.

ἀποστόλων ἀνδρά & ἀγίε γενηθεὶς & παρρησία ὡς ἡ γὰρ [το μέγα ὡς γὰρ οὐκ ἐστὶν] το μέγα ὡς γὰρ οὐκ ἐστὶν
 ἡ χάρις τοῦ ἁγίου ἡ χάρις τοῦ ἁγίου
 ἁ γι ἐτε θεοῦ πρεσβευεῖς περὶ ἡ μῶν
 ἡ νοητοὶ ποταμοὶ ὡς παρὰ δεῖδα ἐκ βλυσάντες τῆς
 ἐμὴν βίαν Χρηστο πρὸ σωπὸν ἀρδῶν καὶ ἡ τα
 πῖναι τοῦ βί τοῦ τοῦ οἰοῖν με τῆς τῆς αἰ
 ῥε βεσκαταὶ ζῶντες
 ἁ γι ἐτε θεοῦ πρεσβευεῖς περὶ ἡ μῶν
 ὁ μὴν λοῖμα γοητοῦ ἐση βετε τῶν αἰρεσεωσων
 ὅχι λο γοῦ οἱ φρεὶς καὶ πνευματος χαρίζι τὴν περὰ
 να ῥη βα βαν α να ρει γενναίως ὁ ῥη
 ὁ θς ἐν πνευματι
 ἁ γι ἐτε θεοῦ πρεσβευεῖς περὶ ἡ μῶν
 πρὸν τοῖς οἰοῖς ὁρῶντο καὶ τοῖς βλεφαροῖς
 ὁ ρι ἐεε οὐκ ἐ δωκας ὡς ἄχμον ῥο ρας ἐξη
 ὁ μενος τῶ πνευματος χαρίζι τὴν ὁ λο ο γων

⁵
 χογος τας αι ρε βεις εντρεπομενος
^{NH}
 ρι ενθεσ πρεβου εν περ η μιν
^{NH}
 ε ρι εν νυν εν χειρω την παρρη ει αν ευρα με
 νο ος εν δι δαδισχοις τει ει και φιλοις ι μετενε
 του εν ζουσαι α τρω τον την ενεινυ ποιμην
 περ η ης κενο πια να τε
 γ περα ρι α θεο το κε ενδον η μας
^{NH}
 εν τε εν βα βαρκι θεος βροτος απε τε λε
 βαα ας με θε ζει τη θε ι ηη και χα ριζι
 δεσποινα οι τετρα ρες φιλοι σου βεβαι
 ρ εν το και τοις χογος και τοις παρρη εινα

CAV
 1800
 1800

Δόξα Αίνων Αγ. Γρηγορίου του Παλαμά. Ἦχος πλ. β'.

Δόξα τῶν ἁγίων Ὁ ἅγ. Γεωργίου Πατριᾶ
τὸ κέντημα φιλοθέου Πατριάρχη τῷ δεξιῷ χερσὶ

ΠΑ

ΟΙ Ε ΠΑ Α Α ΤΕΡ Ε ΕΚ ΒΡΕ Ε Ε ΦΟΣ ΤΗ Η Η Ν Α

Ρ Ε Ε ΤΗ Ν Ε ΠΙ ΜΕ ΛΩ Ω Ω Ω Α ΣΚΗ Η Η Η Η ΒΑ Α

Α Α Α Α Α Σ Ο ΟΡ ΓΑ Ν Ο Ο Ν Γ Ε Ε Ε Ε Ε

Ε Ε Χ Ο Ο Ο Ο Γ Ε Ε Χ Ο Ο Ν Α Τ Α

Χ Ι Ι Ι Ι Ι Χ ΠΥ Ε Ε ΕΥ Μ Α Α Α Α Α

Α Α ΤΩΣ ΚΑΙ ΠΑΡ ΑΥ ΤΟΥ ΟΥ ΟΥΟΥ ΛΑ Α Α

ΒΩ Ω Ω Ω Ω Ω Ω ΤΩΝ ΘΑΥ Μ Α Α Α Α Α

ΤΩ Ω ΓΩ Ω Ω Ω Ν ΤΗ Ν Ε Ν Ε Ε Ε Ε Ε Ε Ε Ε Ε Ε Ε

ΕΙ ΕΙ ΕΙ ΕΙ ΑΝ Ε Ε ΠΕΙ ΕΙ ΒΑΣ ΤΑ ΤΟΣ Α Α Ν

ΘΡΩ Ω Ω Π Χ Σ ΚΑΤΑ ΦΡΟ ΤΑ ΕΙ ΕΙ ΕΙ Ν ΤΩΝ

Η ΔΕ Ε Ε Ε Ε Ε Ε Ε Ω Ν Ν Ν Ν Ν

ΔΕ ΤΩ ΔΑ ΕΙ ΕΙ Ω ΦΩ Ω ΤΙ ΚΑΘΑ ΡΩ

Ω ΤΕ ΡΟΝ Ε Ε Ε Χ Α Μ Π Ο Ο Ο Ο Ο Ο

১৪
১৩৩৫
May ৭th

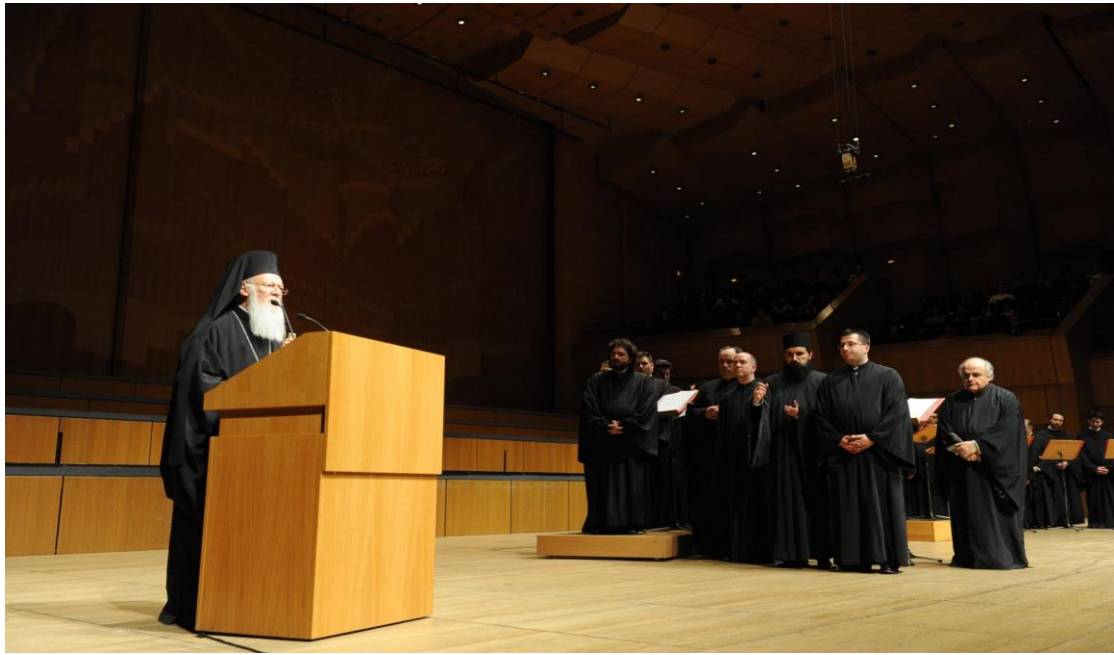
6.3. Φωτογραφίες της ΕΛ.ΒΥ.Χ.

Συναυλία της ΕΛ.ΒΥ.Χ. υπό τη διεύθυνση του Λ. Αγγελοπούλου στο Μέγαρο Μουσικής Αθηνών, παρουσία του Οικουμενικού Πατριάρχου κ.κ. Βαρθολομαίου και του Αρχιεπισκόπου Αθηνών και πάσης Ελλάδος κ.κ. Ιερωνύμου. Ερμηνεία ύμνων από την Ακολουθία του Περιβάλλοντος και την παλαιά Ακολουθία των Τριών Παίδων σε μεταγραφή του συνθέτη Μιχάλη Αδάμη⁹⁹.

---

⁹⁹ Οι φωτογραφίες έχουν ληφθεί από την ηλεκτρονική διεύθυνση: http://www.naturazante.com/2010/02/blog-post_05.html (28.4.2011).

Ο Λ. Αγγελόπουλος προσέφερε στον Οικουμενικό Πατριάρχη το νέο ψηφιακό δίσκο της Ελληνικής Βυζαντινής Χορωδίας με την Ακολουθία του Περιβάλλοντος

Φωτογραφίες: Νικόλαος Μαγγίνας

Μεγαλειώδης συναυλία της ΕΛ.ΒΥ.Χ. στη μεγαλοπρεπή αίθουσα
«Φιλαρμόνια» της Αγίας Πετρούπολης ενώπιον 1500 φιλόμουσων
Ρώσων, 31.3.2011¹⁰⁰.

---

¹⁰⁰ Οι φωτογραφίες της συναυλίας έχουν ληφθεί από την ηλεκτρονική διεύθυνση:
http://panagiotisandriopoulos.blogspot.com/2011/04/blog-post_1209.html (21.4.2011).

Η ΕΛ.ΒΥ.Χ. από τη συναυλία της στο θέατρο «Alexandrinsky» της Αγίας Πετρούπολης, 30.6.2009¹⁰¹.

¹⁰¹ Οι φωτογραφίες της συναυλίας έχουν ληφθεί από την ηλεκτρονική διεύθυνση: <http://panagiotisandriopoulos.blogspot.com/2009/07/alexandrinsky.html> (21.4.2011).

Ο Λ. Αγγελόπουλος στο δεξιό αναλόγιο της Αγ. Ειρήνης της οδού Αιόλου
Αθηνών πλαισιωμένος από μικρούς μαθητές του. Εξ αριστερών του
ο ερευνητής κ. Ιωάννης Αρβανίτης.

Η Ελληνική Βυζαντινή Χορωδία με τον πρωτοψάλτη Λυκούργο Αγγελόπουλο στον ναό του Αγίου Απολλινάριου στη Ραβέννα στην πρώτη ύστερα από αιώνες λειτουργία από τον Οικουμενικό Πατριάρχη κ. κ. Βαρθολομαίο. (Ιούνιος 2002)

Συναυλία της Ελληνικής Βυζαντινής Χορωδίας στον Άγιο Μάρκο Βενετίας, παρουσία του Οικουμενικού Πατριάρχου κ.κ. Βαρθολομαίου. (Ιούνιος 2002)¹⁰²

---

¹⁰² Οι δυο φωτογραφίες έχουν ληφθεί από την ηλεκτρονική διεύθυνση: http://www.ieropsaltis.com/choir_GreekByzantineChoir.htm (2.5.2011).

7. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Α. ΠΗΓΕΣ

ΑΓΙΑ ΓΡΑΦΗ

- Παλαιά Διαθήκη, *Septuaginta*, κριτική έκδοση, Deutsche Bibelgesellschaft, Stuttgart 1979.
- Καινή Διαθήκη, *The Greek New Testament*, κριτική έκδοση, Deutsche Bibelgesellschaft, Stuttgart 1993.

ΜΟΥΣΙΚΑ ΧΕΙΡΟΓΡΑΦΑ

- Βιβλιοθήκη Παναγιώτη Γριτσάνη, αρ. χφου 36, περί το 1808.
- Ι. Μ. Παντοκράτορας, αρ. χφου 214, περί το 1433.
- ΕΒΕ, αρ. χφου 2458, περί το 1808.

Β. ΒΟΗΘΗΜΑΤΑ

ΚΑΤΑΛΟΓΟΙ ΧΕΙΡΟΓΡΑΦΩΝ

- Λάμπρος, Σπυρίδων, *Κατάλογος των εν ταις βιβλιοθήκαις του Αγίου Όρους ελληνικών κωδίκων, Ι*, Κανταβριγία 1895.
- Αδάμης, Μιχαήλ, *Κατάλογος τῶν χειρογράφων τῆς βιβλιοθήκης Παναγιώτου Γριτσάνη ἀποκειμένης νύν ἐν τῇ ἱερᾷ μητροπόλει Ζακύνθου, ανατύπωση ἀπὸ τον ΛΕ' τόμο (1966) του ἔργου «Ἐπετηρὶς τῆς Ἑταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν», εκδ. Εταιρεία Βυζαντινῶν Σπουδῶν, Αθήνα 1967.*

ΒΙΒΛΙΑ ΚΑΙ ΑΡΘΡΑ

- Αγγελινάρας, Γεώργιος, *Εκφρασις της ψαλτικής τέχνης*, εκδ. Σταμούλη Α.Ε., Αθήνα 2009, σ. 505.
- Αγγελόπουλος, Λυκούργος, «Ιωάννης Κουκουζέλης, ο βυζαντινός μαϊστωρ», *Μέγαρο Μουσικής Αθηνών, ΠΕΡΙΟΔΟΣ 1994-1995, Κύκλος Ελληνικής Μουσικής, Μανουήλ Χρυσάφης ο λαμπαδάριος, Ιωάννης Κλαδάς ο λαμπαδάριος, Ιωάννης Κουκουζέλης ο βυζαντινός μαϊστωρ*, Αθήνα 1994, σσ. 62-65.
- Αγγελόπουλος, Λυκούργος, *Η σημασία της έρευνας και διδασκαλίας του Σίμωνος Καρά ως προς την έπισημανση και καταγραφή της ενέργειας των σημείων της χειρονομίας (προφορικής ερμηνείας της γραπτής παράδοσης)*, Αθήνα 1998: Εκδόσεις Ελληνικής Βυζαντινής Χορωδίας.
- Αγγελόπουλος, Λυκούργος, «Η τεχνική του ισοκρατήματος στη νεώτερη μουσική πράξη», *Μουσικολογική σύναξη Βυζαντινή μουσική-Δημοτικό τραγούδι: Οι δυο όψεις της ελληνικής μουσικής κληρονομιάς*, Κέντρο Έρευνας Λαογραφίας Ακαδημίας Αθηνών, 10-12 Νοεμβρίου 2000.
- Αλεξάνδρου, Μαρία, *Εξηγήσεις και Μεταγραφές της Βυζαντινής Μουσικής – Σύντομη εισαγωγή στον προβληματισμό τους*, Θεσσαλονίκη 2010: University Studio Press.
- Αλεξάνδρου, Μαρία, *Ιστορία και μορφολογία της βυζαντινής και μεταβυζαντινής μουσικής, IV Βοηθήματα για τις μεταγραφές*, Θεσσαλονίκη, Χειμερινό εξάμηνο 2008-2009.
- Αλεξάνδρου, Μαρία, *Μορφολογία και ανάλυση της βυζαντινής και μεταβυζαντινής μουσικής, V. Θεωρητικά*, Θεσσαλονίκη 2009-2010.
- Αλεξάνδρου, Μαρία, *Παλαιογραφία βυζαντινής μουσικής III, Συνοπτικοί πίνακες*, Θεσσαλονίκη 2009-2010.
- Δεσπότης, Σωτήριος, «Μορφολογικές παρατηρήσεις περί οκταηχίας και έλξεων σε καταγραφές εκκλησιαστικών μελών του L. A. Ducoudray», Γ'

Διεθνές Συνέδριο Μουσικολογικό και Ψαλτικό, Αθήνα, 17-21 Οκτωβρίου 2006: *Θεωρία και Πράξη της Ψαλτικής Τέχνης: Η Οκταηχία*, εκδ. Γρ. Στάθης, Αθήνα 2010, σσ. 640-649.

- Δεσπότης, Σωτήριος, «Η ισοκρατηματική πρακτική της βυζαντινής εκκλησιαστικής μουσικής: ιστορική καί μορφολογική προσέγγιση», έτος 90, τεύχος 816 (2007), σσ. 143-175.
- Δεσπότης, Σωτήριος, «Ερμηνευτικές προσεγγίσεις στο μουσικό ύλικό της ελληνικής ψαλτικής τέχνης», *Γρηγόριος ο Παλαμάς*, έτος 90, τεύχος 818 (2007), σσ. 417-428.
- *Ελληνικές μουσικές γιορτές*, Πρώτος Κύκλος, Συναυλίες & Συνέδριο, επιμ. Α. Παπαδοπούλου-Συμεονίδου, Κ.Ο.Α., 63^η Καλλιτεχνική Περίοδος 2004-2005, 6-14 Μαΐου 2005, Μ.Μ.Α., Αθήνα 2004-2005: Κρατική Ορχήστρα Αθηνών.
- ΘΗΕ, τόμ. 7, Αθήναι 1965, σσ. 930-933.
- Ιωαννίδης, Γιάννης, [ανέκδοτο μονόφυλλο σημείωμα επιδοθέν στον υπογράφοντα από το Λ. Αγγελόπουλο], Αθήνα 2004.
- Καράς, Σίμων, *Ιωάννης Μαϊστωρ ο Κουκουζέλης και η εποχή του*, Αθήνα 1992: Σύλλογος προς διάδοσιν της Εθνικής μουσικής.
- Καράς, Σίμων, *Μέθοδος Ελληνικής Μουσικής, Θεωρητικόν*, τόμ. Α', Αθήναι 1982: Σύλλογος προς διάδοσιν της Εθνικής μουσικής.
- Κορέλλα, Ποθητή, «Ελληνική βυζαντινή χορωδία», *International*, 7-8(39-40) [1984], σσ. 15-16.
- Κυριακάκης, Γεώργιος, «Βασιλεύς ή στρατιώτης», *αντί*, 914 (2008), σσ. 46-48.
- Κυριακάκης, Γεώργιος, «30 χρόνια από την ίδρυση της Ελληνικής Βυζαντινής Χορωδίας», *αντί*, 910 (2007), σσ. 50-53.
- *Λεξικό βιβλικής θεολογίας*, εκδ. Βιβλικό Κέντρο «Άρτος Ζωής», Αθήνα 1980.

- Μαυροειδής, Μάριος, *Οι μουσικοί τρόποι στην Ανατολική Μεσόγειο, ο βυζαντινός ήχος, το αραβικό μακάμ, το τούρκικο μακάμ*, επιμ. Μ. Μαυροειδή, Αθήνα 1999: Fagotto.
- Μπίστικα, Ελένη, «Ιπτάμενος ψάλτης», *Η Καθημερινή*, 1987, σ. 46.
- Νικόδημος Αγιορείτης, *Ερμηνεία εις τους ΡΝ΄ Ψαλμούς του προφητάνακτος Δαβίδ*, έκδ. Ορθόδοξος Κυψέλη, τόμ. Α', Θεσσαλονίκη 1979.
- Οικονόμου, Φίλιππος, *Βυζαντινή εκκλησιαστική μουσική και ψαλμωδία*, τόμ. Β', Αίγιο 1994, σσ. 74-75.
- Παπαμιχαήλ, Χαρά, *Εορτασμός της Πεντηκοστής: Μουσικολογικές προσεγγίσεις, Διπλωματική εργασία, επιβλέπουσα Μ. Αλεξάνδρου, Α.Π.Θ., Σχολή Καλών Τεχνών - ΤΜΣ, Θεσσαλονίκη 2010.*
- Παπουτσόπουλος, Νίκος, «Ελληνική βυζαντινή χορωδία», *Χρονικό του Μπαχαριάν*, 1978, σσ. 209-210.
- Πάρης, Νεκτάριος, *Διερευνήσεις στο λειτουργικό άσμα*, Κατερίνη 2003: Επέκταση.
- Σκίντσας, Γεώργιος, «Βυζαντινοί και Οθωμανικοί ύμνοι στο Μέγαρο», *Βήμα της Κυριακής*, 9.4.2006, σ. 57.
- Στάθης, Γρηγόριος, *Οι αναγραμματισμοί και τα μαθήματα της βυζαντινής μελοποιίας*, IBM, Μελέται 3, έκδ. β', Αθήνα 1992: εκδίδουν ο Μητροπολίτης Κοζάνης Διονύσιος και ο Γρ. Στάθης.
- Στάθης, Γρηγόριος, *Ιωάννης Παπαδόπουλος ό Κουκουζέλης καί Μαΐστωρ (1270 περίπου – α΄ ήμ. ιδ΄ αιώνας)*, Βυζαντινοί καί Μεταβυζαντινοί Μελουργοί, 6, Ψάλλει ό Χορός Ψαλτών «Οί Μαΐστορες τής Ψαλτικής Τέχνης», χοράρχης Γρ. Στάθης, Αθήνα 1988: Ίερά Σύνοδος τής Έκκλησίας τής Ελλάδος-IBM.
- Φιτσιώρης, Γεώργιος, *Εισαγωγή στη θεωρία και ανάλυση της τονικής μουσικής*, Αθήνα 2004: Νεφέλη, σσ. 127-167.
- Χρόνης, Ανδρέας, «Τα 30 χρόνια της Ελληνικής Βυζαντινής Χορωδίας», *Τόλμη*, Αύγουστος 2007, σσ. 51-53.

- Χρόνης, Ανδρέας, «Ελληνική Βυζαντινή Χορωδία 30 χρόνια προσφοράς», *Τόλμη*, Ιούνιος 2007, σσ. 56-57.

ΜΟΥΣΙΚΑ ΒΙΒΛΙΑ

- Εὐθυμιάδης, Αβραάμ, *Υμνολόγιον Φωναίς Αισίαις*, τόμ. Α', Θεσσαλονίκη 1978.
- *Ιωάννου Κουκουζέλη του Μαῖστωρος, Εκλογή έργων*, Ελληνική Βυζαντινή Χορωδία, επιμ. Γιάννης Παπαχρόνης, έκδ. α', Κατερίνη 1995: Επέκταση.
- Καραμάνης, Αθανάσιος, *Νέα Μουσική Κυψέλη*, Εσπερινός, τόμ. Γ', έκδ. γ', Αθήναι 1973.
- Νεκτάριος Μοναχός, *Μουσικός θησαυρός του εσπερινού*, έκδ. ιη', Άγιον Όρος 1990.
- Παπαδόπουλος, Σωκράτης, *Νέα Φόρμιγξ της Εκκλησίας*, Εσπερινός, τ. Α', Θεσσαλονίκη 1950.
- Ταλιαδώρος, Χαρίλαος, *Εσπερινός*, Θεσσαλονίκη 1980.
- *Ταμείον Ανθολογίας*, έκδ. Βασιλείου Ρηγοπούλου, Θεσσαλονίκη 1869.
- *Ταμείον Ανθολογίας*, έκδ. Θεόδωρος Φωκαεύς, Κωνσταντινούπολις 1869.

ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΑ ΒΙΒΛΙΑ

- Βιολάκης, Γεώργιος, *Τυπικόν της Χριστού Μεγάλης Εκκλησίας*, Αθήναι, α. χρ. ε.
- Παπαγιάννης, Κωνσταντίνος, *Σύστημα Τυπικού*, έκδ. Αποστολικής Διακονίας της Εκκλησίας της Ελλάδος, Αθήνα 2006.

ΗΧΟΓΡΑΦΗΣΕΙΣ

- *Ioannis Koukouzelis Le Maïstor Byzantin, MATHIMATA psaltes – stichère – kratima - Compositions inédites*, Ελληνική Βυζαντινή Χορωδία, διεύθυνση Λ. Αγγελόπουλος, France 1995, JAD C 129, track 1.

ΔΙΑΔΙΚΤΥΟΓΡΑΦΙΑ

- http://thesaurus.iema.gr/thesaurus_a.php?&i=%C2 (19.1.2011)
- http://www.musicale.gr/afieromata/chrysostom/p1_2.html (20.1.2011).
- <http://www.chantvillage.com> (21.1.2011)
- <http://www.sfetsas.gr/gr/disko.html> (31.1.2011)
- <http://panagiotisandriopoulos.blogspot.com/2010/09/muezzins-of-istanbul.html> (13.4.2011)
- http://panagiotisandriopoulos.blogspot.com/2011/02/blog-post_08.html (26.4.2011)
- http://panagiotisandriopoulos.blogspot.com/2011/04/blog-post_1209.html (26.4.2011)
- http://el.wikipedia.org/wiki/Ιωάννης_Κουκουζέλης (3.5.2011)
- http://www.naturazante.com/2010/02/blog-post_05.html (28.4.2011)
- http://panagiotisandriopoulos.blogspot.com/2011/04/blog-post_1209.html (21.4.2011)
- <http://panagiotisandriopoulos.blogspot.com/2009/07/alexandrinsky.html> (21.4.2011)
- http://www.ieropsaltis.com/choir_GreekByzantineChoir.htm (2.5.2011).

ΤΜΗΜΑ ΜΟΥΣΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ ΚΑΙ ΤΕΧΝΗΣ

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Ο Λυκούργος Αγγελόπουλος και η Ελληνική Βυζαντινή Χορωδία – Μορφολογικές, παλαιογραφικές και ερμηνευτικές προσεγγίσεις στον ψαλμικό στίχο «Τότε λαλήσει πρὸς αὐτοὺς» σε ήχο πλ. δ', σε μελοποίηση Ι. Κουκουζέλη

Τόμος Β'

Επιμέλεια εργασίας: Άγγελος Μπέντης, ΑΕΜ. 41 / 08

Επιβλέπων: π. Νεκτάριος Πάρης, Επίκουρος Καθηγητής

Συνεργαζόμενο μέλος ΔΕΠ: Άννα-Μαρία Ρεντζεπέρη, Λέκτορας

Θεσσαλονίκη 2011

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΜΕΡΟΣ Β

4. Ο ΨΑΛΜΙΚΟΣ ΣΤΙΧΟΣ «Τότε λαλήσει πρὸς αὐτοὺς» ΣΕ ΜΕΛΟΠΟΙΗΣΗ Ι. ΚΟΥΚΟΥΖΕΛΗ – Αντιπαραβολή πηγών και μουσικολογική ανάλυση

4.2. Αντιπαραβολή πηγών, μεταγραμματισμοί, μεταγραφές και αναγωγική ανάλυση (τ. Β')	3
---	---

Χφ. Παντοκράτορος 214, όψιμη
μεσοβυζαντινή σημειογραφία, φ. 72 r

Μεταγραμματισμός

Χφ. Βιβλιοθήκης Παναγιώτη Γριτσάνη 36,
εξηγητική μεσοβυζαντινή σημειογραφία,
φ. 85

Μεταγραμματισμός

Εξήγηση Χουρμουζίου Χαρτοφύλακος, α΄
μισό 19^{ου} αι., σε νεοβυζαντινή σημειογραφία,
με βάση την έκδοση της ΕΛΒΥΧ, Ιωάννου
Κουκουζέλη του Μαΐστορος, Εκλογή Εργων,
επιμ. Γ. Παπαχρόνης, Κατερίνη 1995, σ.19

Σχηματική μεταγραφή

ΑΝΑΓΩΓΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ

- Αριθμός χρόνων πρώτων ανά συλλαβή

- Δομικοί φθόγγοι - περίγραμμα του μέλους

- Ambitus - έκταση ανά συλλαβή

Αναλυτική καταγραφή σε νεοβυζαντινή
σημειογραφία, ΕΛ.ΒΥ.Χ., διεύθυνση Λ.
Αγγελόπουλος, Ioannis Koukouzelis, Le Maïstor
Byzantin, Γαλλία 1995, JAD C129, track 1
Λεπτομερής μεταγραφή σε Ευρωπαϊκή
σημειογραφία, ΕΛ.ΒΥ.Χ., διεύθυνση Λ.
Αγγελόπουλος, Ioannis Koukouzelis, Le Maïstor
Byzantin, Γαλλία 1995, JAD C129, track 1

- Ambitus - έκταση ανά συλλαβή

1. 			
Το	ζε	λα	λη
6ΕΙ			
1. 			
Το	ζε	λα	λη
6ΕΙ			
1. 			
Το	ζε	λα	λη
6ΕΙ			
8	1	1	4
2			
1 φωνή	Ο φωνές	Ο φωνές	1 φωνή
2 φωνές	Ο φωνές	Ο φωνές	2 φωνές

Χφ. Παντοκράτορος 214, όψιμη
μεσοβυζαντινή σημειογραφία, φ. 72 r

Μεταγραμματισμός

Χφ. ΒΠΓρ 36, εξηγητική μεσοβυζαντινή
σημειογραφία, φ. 85

Μεταγραμματισμός

Εξήγηση Χουρμουζίου Χαρτοφύλακος, α΄
μισό 19^{ου} αι., σε νβ σημειογραφία, με βάση
την έκδοση της ΕΛ.ΒΥ.Χ., *Ιωάννου Κουκουζέλη
του Μαΐστορος, Εκλογή Έργων*, επιμ. Γ.
Παπαχρόνης, Κατερίνη 1995, σ. 19

Σχηματική μεταγραφή

ΑΝΑΓΩΓΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ

- Αριθμός χρόνων πρώτων ανά συλλαβή

-Δομικοί φθόγγοι - περίγραμμα του μέλους

-Ambitus

Αναλυτική καταγραφή σε νβ σημειογραφία,
ΕΛ.ΒΥ.Χ., διεύθυνση Λ. Αγγελόπουλος,
Ioannis Koukouzelis, Le Maïstor Byzantin, Γαλλία
1995, JAD C129, track 1

Λεπτομερής μεταγραφή σε Ευρωπαϊκή
σημειογραφία, ΕΛ.ΒΥ.Χ., διέθυνση Λ.
Αγγελόπουλος, *Ioannis Koukouzelis, Le Maître
Byzantin*, Γαλλία 1995, JAD C129, track 1

-Ambitus

[illegible]

Χφ. Παντοκράτορος 214, όψιμη
μεσοβυζαντινή σημειογραφία, φ. 72 r

2.

Μεταγραμματισμός

Χφ. ΒΠΓρ 36, εξηγητική μεσοβυζαντινή
σημειογραφία, φ. 85

2.

Μεταγραμματισμός

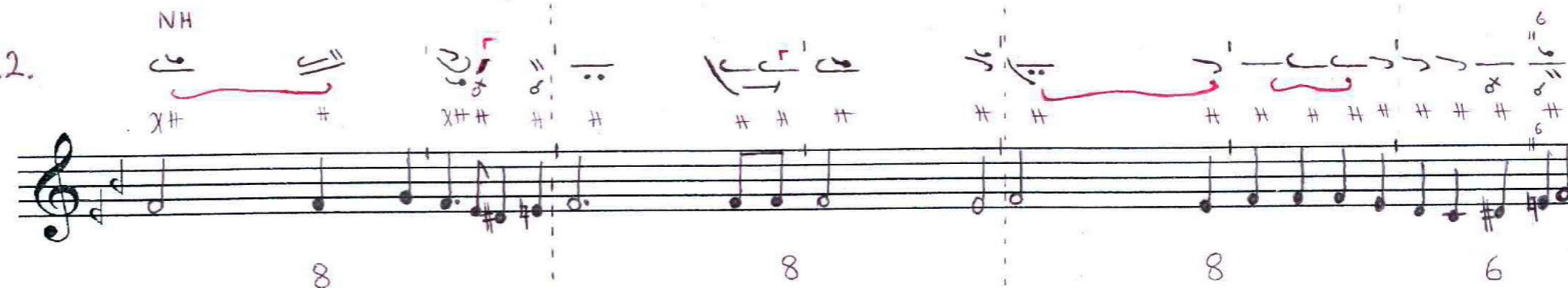
Εξήγηση Χουρμουζίου Χαρτοφύλακος, α΄
μισό 19^{ου} αι., σε νβ σημειογραφία, με βάση
την έκδοση της ΕΛ.ΒΥ.Χ., Ιωάννου Κουκουζέλη
του Μαΐστορος, Εκλογή Έργων, επιμ. Γ.
Παπαχρόνης, Κατερίνη 1995, σ. 19

2.2.

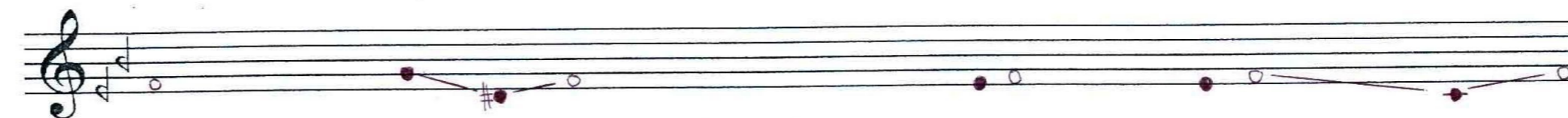
Σχηματική μεταγραφή

ΑΝΑΓΩΓΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ

- Αριθμός χρόνων πρώτων ανά συλλαβή

-Δομικοί φθόγγοι - περίγραμμα του μέλους

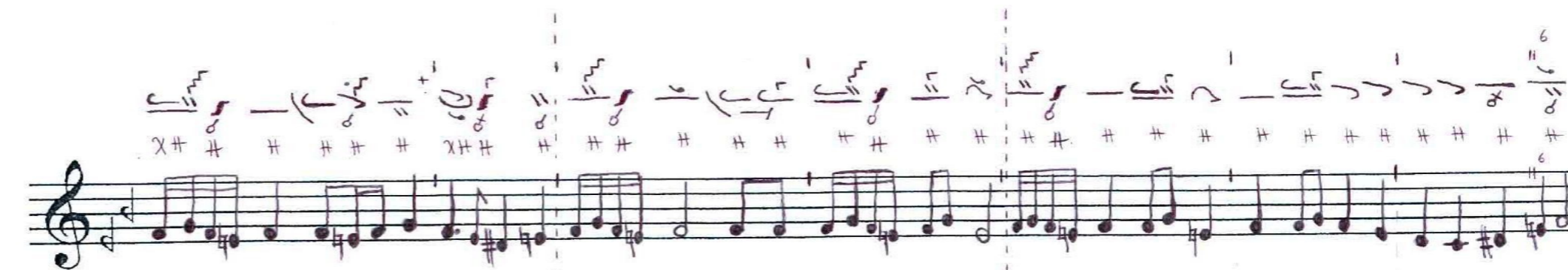

-Ambitus

4 φωνές

Αναλυτική καταγραφή σε νβ σημειογραφία,
ΕΛ.ΒΥ.Χ., διεύθυνση Λ. Αγγελόπουλος,
Ioannis Koukouzelis, Le Maître Byzantin, Γαλλία
1995, JAD C129, track 1

Λεπτομερής μεταγραφή σε Ευρωπαϊκή
σημειογραφία, ΕΛ.ΒΥ.Χ., διεύθυνση Λ.
Αγγελόπουλος, *Ioannis Koukouzelis, Le Maître
Byzantin*, Γαλλία 1995, JAD C129, track 1

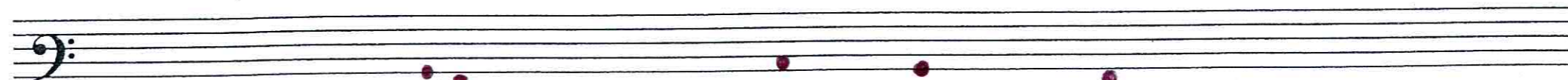
4 φωνές

-Ambitus

Χφ. Παντοκράτορος 214, όψιμη
μεσοβυζαντινή σημειογραφία, φ. 72 r

2

Μεταγραμματισμός

Χφ. ΒΠΓρ 36, εξηγητική μεσοβυζαντινή
σημειογραφία, φ. 85

2.

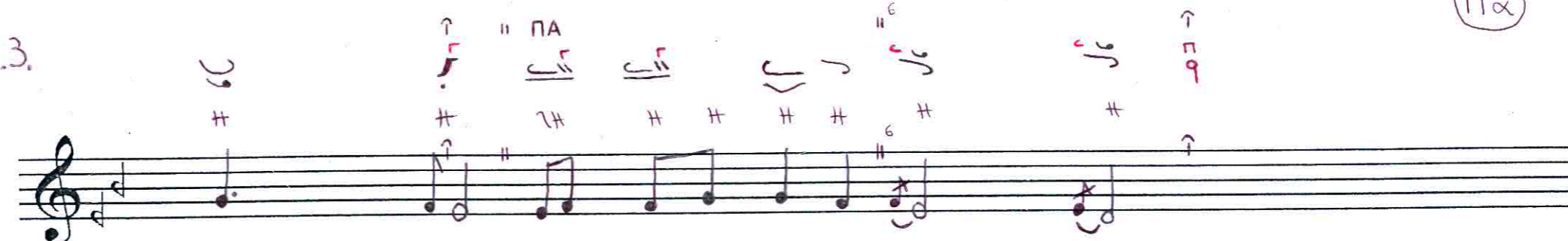
Μεταγραμματισμός

Εξήγηση Χουρμουζίου Χαρτοφύλακος, α'
μισό 19^{ου} αι., σε νβ σημειογραφία, με βάση
την έκδοση της ΕΛ.ΒΥ.Χ., Ιωάννου Κουκουζέλη
του Μαΐστορος, Εκλογή Έργων, επιμ. Γ.
Παπαχρόνης, Κατερίνη 1995, σ. 19

2.3.

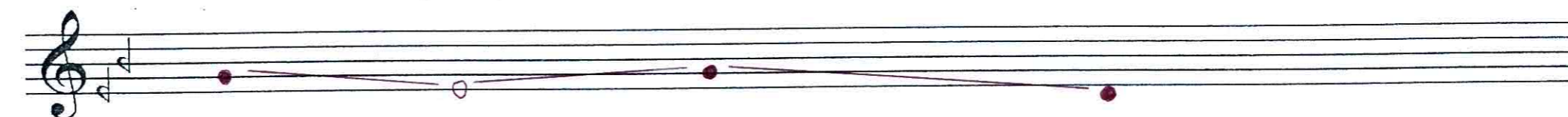
Σχηματική μεταγραφή

ΑΝΑΓΩΓΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ

- Αριθμός χρόνων πρώτων ανά συλλαβή

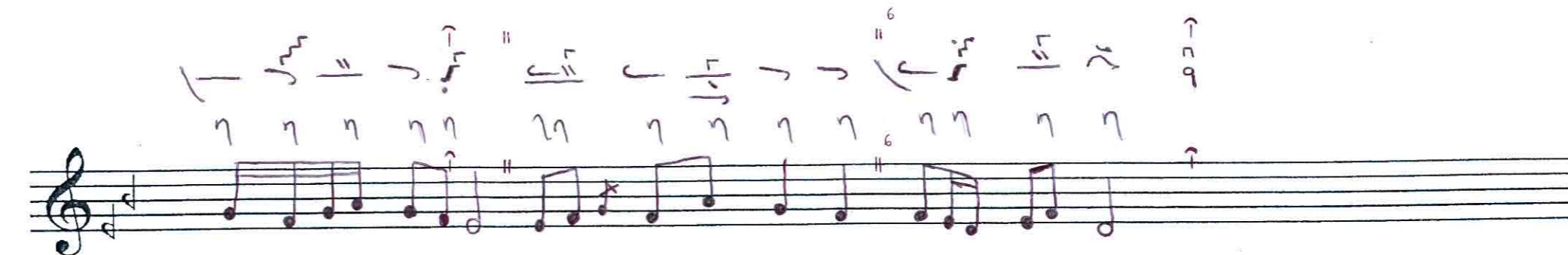
- Δομικοί φθόγγοι - περίγραμμα του μέλους

- Ambitus

Αναλυτική καταγραφή σε νβ σημειογραφία,
ΕΛ.ΒΥ.Χ., διεύθυνση Λ. Αγγελόπουλος,
Ioannis Koukouzelis, Le Maïstor Byzantin, Γαλλία
1995, JAD C129, track 1

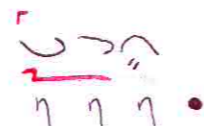
Λεπτομερής μεταγραφή σε Ευρωπαϊκή
σημειογραφία, ΕΛ.ΒΥ.Χ., διεύθυνση Λ.
Αγγελόπουλος, Ioannis Koukouzelis, Le Maïstor
Byzantin, Γαλλία 1995, JAD C129, track 1

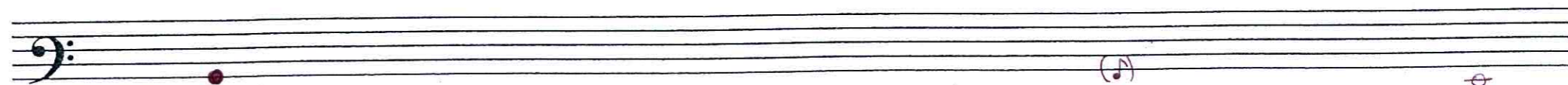
- Ambitus

Χφ. Παντοκράτορος 214, όψιμη
μεσοβυζαντινή σημειογραφία, φ. 72 r

2.

Μεταγραμματισμός

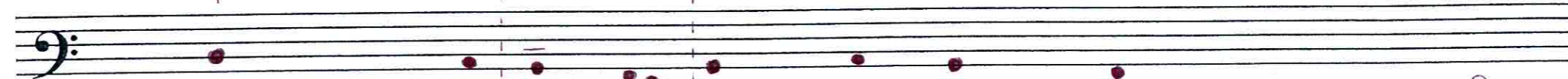

Χφ. ΒΠΓρ 36, εξηγητική μεσοβυζαντινή
σημειογραφία, φ. 85

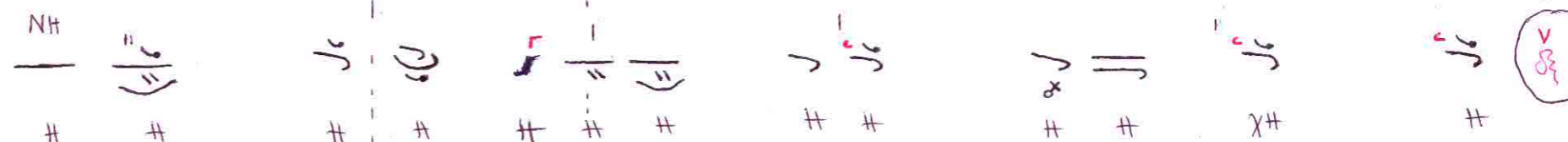
2.

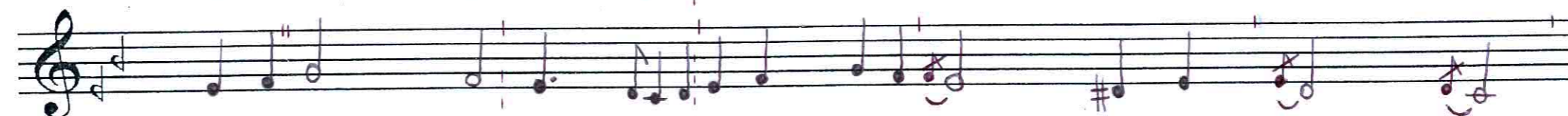
Μεταγραμματισμός

Εξήγηση Χουρμουζίου Χαρτοφύλακος, α'
μισό 19^{ου} αι., σε νβ σημειογραφία, με βάση
την έκδοση της ΕΛ.ΒΥ.Χ., Ιωάννου Κουκουζέλη 2.4.
του Μαΐστορος, Εκλογή Έργων, επιμ. Γ.
Παπαχρόνης, Κατερίνη 1995, σ. 19

Σχηματική μεταγραφή

ΑΝΑΓΩΓΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ

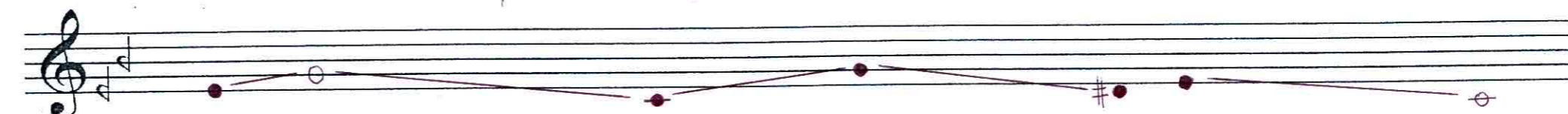
- Αριθμός χρόνων πρώτων ανά συλλαβή

6

4

12

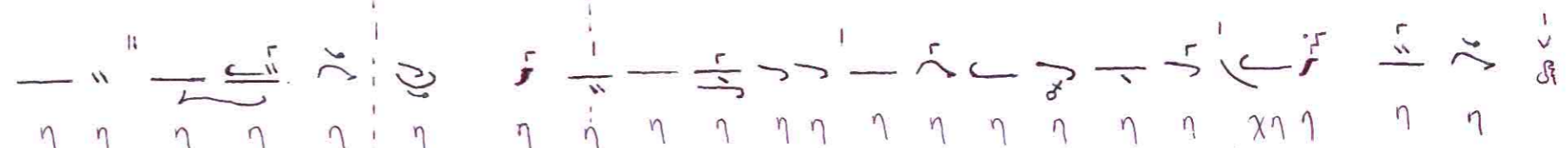
- Δομικοί φθόγγοι - περίγραμμα του μέλους

- Ambitus

4 φωνές

Αναλυτική καταγραφή σε νβ σημειογραφία,
ΕΛ.ΒΥ.Χ., διεύθυνση Λ. Αγγελόπουλος,
Ioannis Koukouzelis, *Le Maïstor Byzantin*, Γαλλία
1995, JAD C129, track 1

Λεπτομερής μεταγραφή σε Ευρωπαϊκή
σημειογραφία, ΕΛ.ΒΥ.Χ., διεύθυνση Λ.
Αγγελόπουλος, Ioannis Koukouzelis, *Le Maïstor
Byzantin*, Γαλλία 1995, JAD C129, track 1

5 φωνές

- Ambitus

Χφ. Παντοκράτορος 214, όψιμη
μεσοβυζαντινή σημειογραφία, φ. 72 r

Μεταγραμματισμός

Χφ. ΒΠΓ ρ 36, εξηγητική μεσοβυζαντινή
σημειογραφία, φ. 85

Μεταγραμματισμός

Εξήγηση Χουρμουζίου Χαρτοφύλακος, α'
μισό 19^{ου} αι., σε νβ σημειογραφία, με βάση
την έκδοση της ΕΛ.ΒΥ.Χ., Ιωάννου Κουκουζέλη
του Μαΐστορος, Εκλογή Έργων, επιμ. Γ.
Παπαχρόνης, Κατερίνη 1995, σ. 19

Σχηματική μεταγραφή

ΑΝΑΓΩΓΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ

- Αριθμός χρόνων πρώτων ανά συλλαβή

- Δομικοί φθόγγοι - περίγραμμα του μέλους

- Ambitus - έκταση ανά συλλαβή

Αναλυτική καταγραφή σε νεοβυζαντινή
σημειογραφία, ΕΛ.ΒΥ.Χ., διεύθυνση Λ.
Αγγελόπουλος, Ioannis Koukouzelis, *Le Maïstor*
Byzantin, Γαλλία 1995, JAD C129, track 1

Λεπτομερής μεταγραφή σε Ευρωπαϊκή
σημειογραφία, ΕΛ.ΒΥ.Χ., διεύθυνση Λ.
Αγγελόπουλος, Ioannis Koukouzelis, *Le Maïstor*
Byzantin, Γαλλία 1995, JAD C129, track 1

- Ambitus

3.

3.

3.1.

8 8 8 8 8 6

3 φωνές. 2 φωνές. 4 φωνές. 3 φωνές. 3 φωνές. 2 φωνές.

3 φωνές. 4 φωνές. 4 φωνές. 3 φωνές. 3 φωνές. 3 φωνές.

Χφ. Παντοκράτορος 214, όψιμη
μεσοβυζαντινή σημειογραφία, φ. 72 r

3.

Μεταγραμματισμός

Χφ. ΒΠΓρ 36, εξηγητική μεσοβυζαντινή
σημειογραφία, φ. 85

3.

Μεταγραμματισμός

Εξήγηση Χουρμουζίου Χαρτοφύλακος, α'
μισό 19^ο αι., σε νβ σημειογραφία, με βάση
την έκδοση της ΕΛΒΥΧ, Ιωάννου Κουκουζέλη
του Μαΐστορος, Εκλογή Έργων, επιμ. Γ.
Παπαχρόνης, Κατερίνη 1995, σ. 20

3.2.

Σχηματική μεταγραφή

ΑΝΑΓΩΓΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ

- Αριθμός χρόνων πρώτων ανά συλλαβή

- Δομικοί φθόγγοι - περίγραμμα του μέλους

- Ambitus

Αναλυτική καταγραφή σε νβ σημειογραφία,
ΕΛ.ΒΥ.Χ., διεύθυνση Λ. Αγγελόπουλος,
Ioannis Koukouzelis, *Le Maïstor Byzantin*, Γαλλία
1995, JAD C129, track 1

Λεπτομερής μεταγραφή σε Ευρωπαϊκή
σημειογραφία, ΕΛ.ΒΥ.Χ., διεύθυνση Λ.
Αγγελόπουλος, Ioannis Koukouzelis, *Le Maïstor
Byzantin*, Γαλλία 1995, JAD C129, track 1

- Ambitus

Χφ. Παντοκράτορος 214, όψιμη
μεσοβυζαντινή σημειογραφία, φ. 72 r

Μεταγραμματισμός

Χφ. ΒΠΓ ρ 36, εξηγητική μεσοβυζαντινή
σημειογραφία, φ. 85

Μεταγραμματισμός

Εξήγηση Χουρμουζίου Χαρτοφύλακος, α'
μισό 19^ο αι., σε νβ σημειογραφία, με βάση
την έκδοση της ΕΛΒΥΧ, Ιωάννου Κουκουζέλη
του Μαΐστορος, Εκλογή Έργων, επιμ. Γ.
Παπαχρόνης, Κατερίνη 1995, σ. 20

Σχηματική μεταγραφή

ΑΝΑΓΩΓΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ

- Αριθμός χρόνων πρώτων ανά συλλαβή

- Δομικοί φθόγγοι - περίγραμμα του μέλους

- Ambitus

Αναλυτική καταγραφή σε νβ σημειογραφία,
ΕΛ.ΒΥ.Χ., διεύθυνση Λ. Αγγελόπουλος,
Ioannis Koukouzelis, Le Maître Byzantin, Γαλλία
1995, JAD C129, track 1

Λεπτομερής μεταγραφή σε Ευρωπαϊκή
σημειογραφία, ΕΛ.ΒΥ.Χ., διεύθυνση Λ.
Αγγελόπουλος, Ioannis Koukouzelis, Le Maître
Byzantin, Γαλλία 1995, JAD C129, track 1

- Ambitus

4.

λε

γε

4.

λε ε

γε

4.

λε

ε ε

ε ε ε ε ε ε

ε ε γε ε

γε

λε ε ε ε ε

η

16

10

3 φωνές

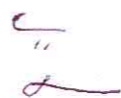
3 φωνές

6 φωνές

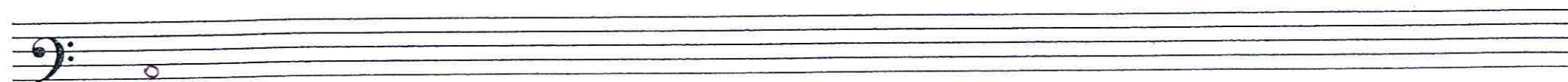
4 φωνές

Χφ. Παντοκράτορας 214, όψιμη
μεσοβυζαντινή σημειογραφία, φ. 72 r

5.

Μεταγραμματισμός

Χφ. ΒΠΓρ 36, εξηγητική μεσοβυζαντινή
σημειογραφία, φ. 85

5.

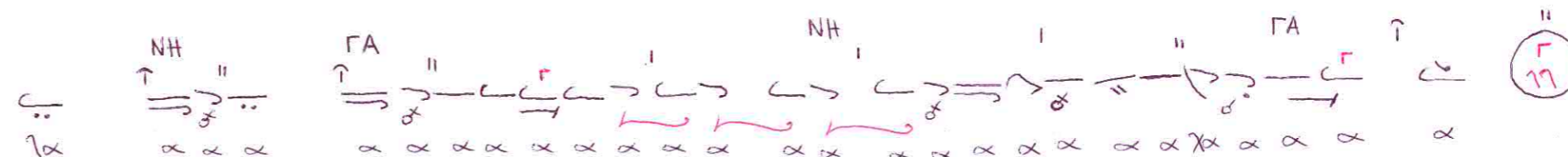

Μεταγραμματισμός

Εξήγηση Χουρμουζίου Χαρτοφύλακος, α'
μισό 19^ο αι., σε νβ σημειογραφία, με βάση
την έκδοση της ΕΛΒΥΧ, Ιωάννου Κουκουζέλη
του Μαΐστορος, Εκλογή Έργων, επιμ. Γ.
Παπαχρόνης, Κατερίνη 1995, σ. 20

5.1.

Σχηματική μεταγραφή

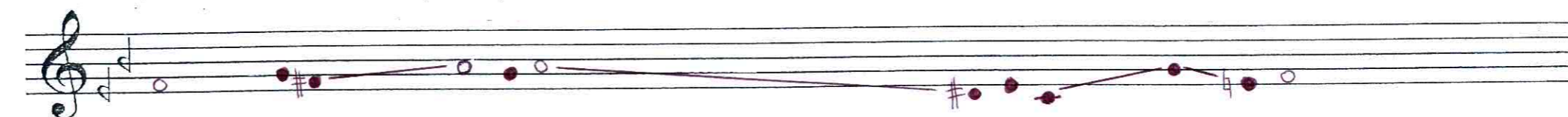

ΑΝΑΓΩΓΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ

- Αριθμός χρόνων πρώτων ανά συλλαβή

32

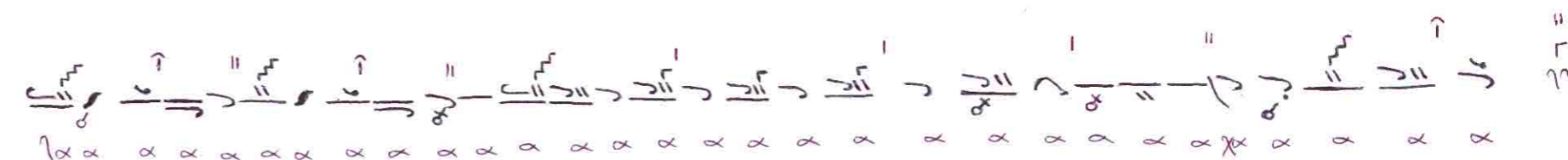
- Δομικοί φθόγγοι - περίγραμμα του μέλους

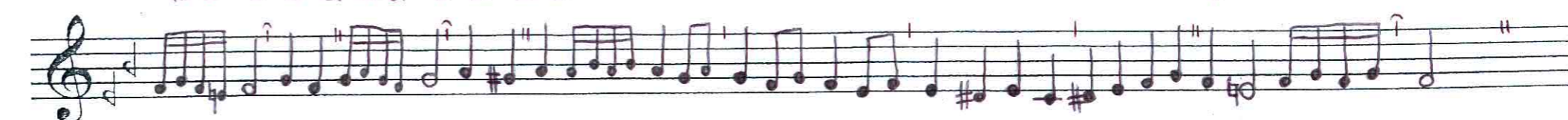
5 φωνές.

- Ambitus

Αναλυτική καταγραφή σε νβ σημειογραφία,
ΕΛ.ΒΥ.Χ., διεύθυνση Λ. Αγγελόπουλος,
Ioannis Koukouzelis, Le Maître Byzantin, Γαλλία
1995, JAD C129, track 1

Λεπτομερής μεταγραφή σε Ευρωπαϊκή
σημειογραφία, ΕΛ.ΒΥ.Χ., διεύθυνση Λ.
Αγγελόπουλος, Ioannis Koukouzelis, Le Maître
Byzantin, Γαλλία 1995, JAD C129, track 1

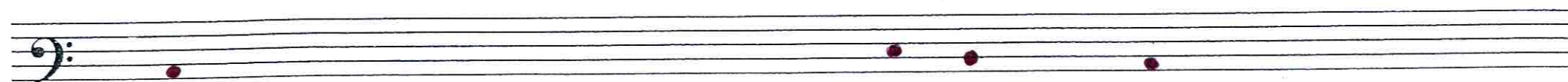
6 φωνές

- Ambitus

Χφ. Παντοκράτορος 214, όψιμη
μεσοβυζαντινή σημειογραφία, φ. 72 r

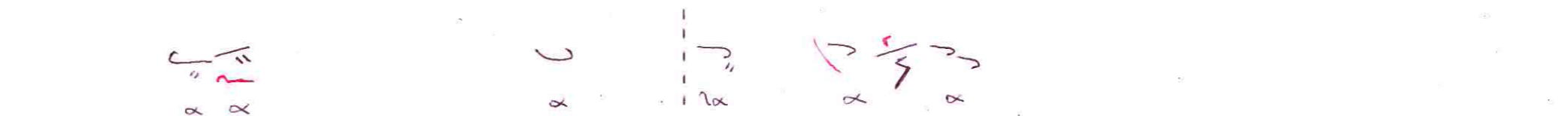
Μεταγραμματισμός

5.

Χφ. ΒΠΓρ 36, εξηγητική μεσοβυζαντινή
σημειογραφία, φ. 85

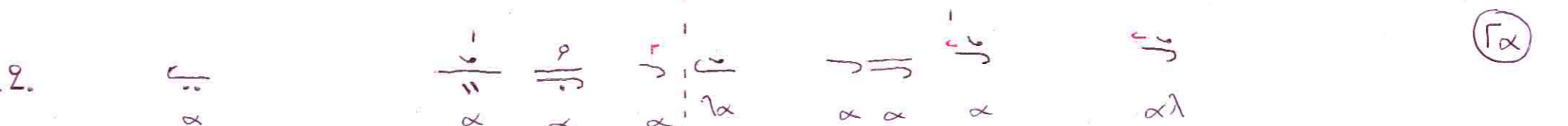
5.

Μεταγραμματισμός

Εξήγηση Χουρμουζίου Χαρτοφύλακος, α'
μισό 19^{ου} αι., σε νβ σημειογραφία, με βάση
την έκδοση της ΕΛΒΥΧ, Ιωάννου Κουκουζέλη
του Μαΐστορος, Εκλογή Έργων, επιμ. Γ.
Παπαχρόνης, Κατερίνη 1995, σ. 20

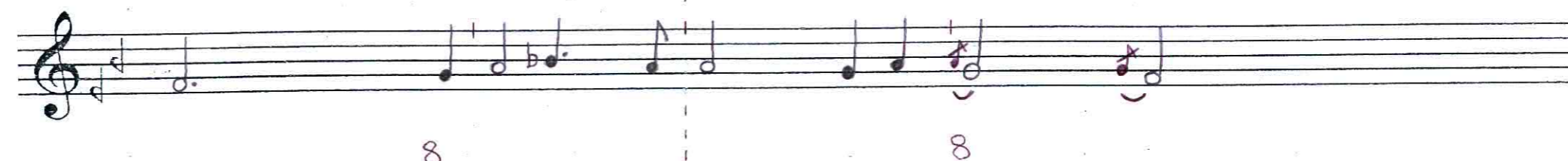
5.2.

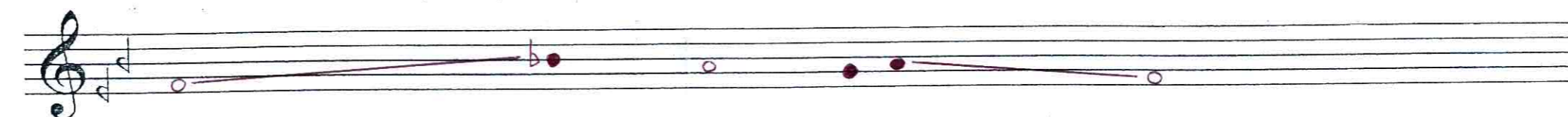
Σχηματική μεταγραφή

ΑΝΑΓΩΓΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ

- Αριθμός χρόνων πρώτων ανά συλλαβή

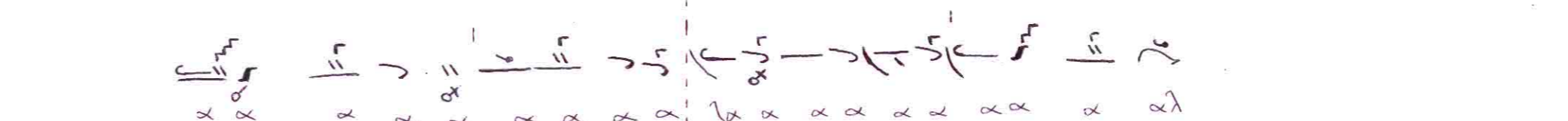
- Δομικοί φθόγγοι - περίγραμμα του μέλους

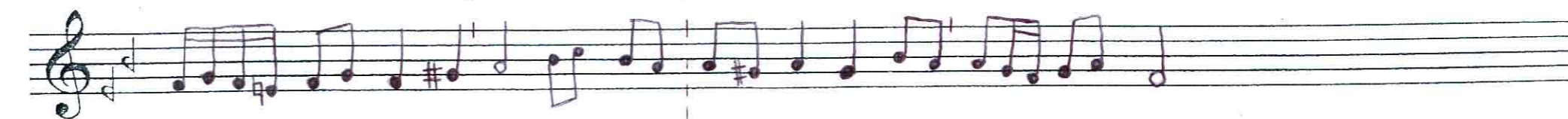
- Ambitus

Αναλυτική καταγραφή σε νβ σημειογραφία,
ΕΛ.ΒΥ.Χ., διεύθυνση Λ. Αγγελόπουλος,
Ioannis Koukouzelis, Le Maître Byzantin, Γαλλία
1995, JAD C129, track 1

Λεπτομερής μεταγραφή σε Ευρωπαϊκή
σημειογραφία, ΕΛ.ΒΥ.Χ., διεύθυνση Λ.
Αγγελόπουλος, Ioannis Koukouzelis, Le Maître
Byzantin, Γαλλία 1995, JAD C129, track 1

- Ambitus

Χφ. Παντοκράτορος 214, όψη μη
μεσοβυζαντινή σημειογραφία, φ. 72 r

Μεταγραμματισμός

Χφ. ΒΠΓρ 36, εξηγητική μεσοβυζαντινή
σημειογραφία, φ. 85

Μεταγραμματισμός

Εξήγηση Χουρμουζίου Χαρτοφύλακος, α΄
μισό 19^{ου} αι., σε νβ σημειογραφία, με βάση
την έκδοση της ΕΛΒΥΧ, *Ιωάννου Κουκουζέλη
του Μαΐστορος, Εκλογή Έργων*, επιμ. Γ.
Παπαχρόνης, Κατερίνη 1995, σ. 20

Σχηματική μεταγραφή

ΑΝΑΓΩΓΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ

- Αριθμός χρόνων πρώτων ανά σύλλαβή

-Δομικοί φθόγγοι - περίγραμμα του μέλους

-Ambitus

Αναλυτική καταγραφή σε νβ σημειογραφία,
ΕΛ.ΒΥ.Χ., διεύθυνση Λ. Αγγελόπουλος,
Ioannis Koukouzelis, Le Maître Byzantin, Γαλλία
1995, JAD C129, track 1

Λεπτομερής μεταγραφή σε Ευρωπαϊκή
σημειογραφία, ΕΛ.ΒΥ.Χ., διέθυνση Λ.
Αγγελόπουλος, *Ioannis Koukouzelis, Le Maître
Byzantin*, Γαλλία 1995, JAD C129, track 1

-Ambitus

5.

5.3.

23

4 φωνές

5 φωνές

Χφ. Παντοκράτορος 214, όψιμη
μεσοβυζαντινή σημειογραφία, φ. 72 r

5.

Μεταγραμματισμός

Χφ. ΒΠΓρ 36, εξηγητική μεσοβυζαντινή
σημειογραφία, φ. 85

5.

Μεταγραμματισμός

Εξήγηση Χουρμουζίου Χαρτοφύλακος, α'
μισό 19^ο αι., σε νβ σημειογραφία, με βάση
την έκδοση της ΕΛΒΥΧ, Ιωάννου Κουκουζέλη
του Μαΐστορος, Εκλογή Εργων, επιμ. Γ.
Παπαχρόνης, Κατερίνη 1995, σ. 20

5.4.

Σχηματική μεταγραφή

ΑΝΑΓΩΓΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ

- Αριθμός χρόνων πρώτων ανά συλλαβή

- Δομικοί φθόγγοι - περίγραμμα του μέλους

- Ambitus

Αναλυτική καταγραφή σε νβ σημειογραφία,
ΕΛ.ΒΥ.Χ., διεύθυνση Λ. Αγγελόπουλος,
Ioannis Koukouzelis, *Le Maïstor Byzantin*, Γαλλία
1995, JAD C129, track 1

Λεπτομερής μεταγραφή σε Ευρωπαϊκή
σημειογραφία, ΕΛ.ΒΥ.Χ., διεύθυνση Λ.
Αγγελόπουλος, Ioannis Koukouzelis, *Le Maïstor
Byzantin*, Γαλλία 1995, JAD C129, track 1

- Ambitus

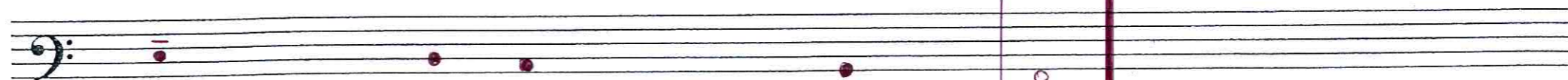
The image displays a handwritten musical score for the hymn 'Παντοκράτορος' (Pantokrator). It is organized into two main columns, separated by a vertical line, and four rows of musical notation. The first row shows the original neumes on a four-line staff, with a red '5.' and a red bracket indicating a specific group of notes. The second row shows the same neumes with a red '5.4.' and a red bracket. The third row shows the neumes with a red '14.' and a red bracket. The fourth row shows the neumes with a red '10' and a red bracket. The fifth row shows the neumes with a red '5 φωνές' and a red bracket. The sixth row shows the neumes with a red '4 φωνές' and a red bracket. The seventh row shows the neumes with a red '6 φωνές' and a red bracket. The eighth row shows the neumes with a red '5 φωνές' and a red bracket. The score includes various musical symbols such as neumes, clefs, and accidentals, along with handwritten annotations in red ink.

Χφ. Παντοκράτορος 214, όψιμη
μεσοβυζαντινή σημειογραφία, φ. 72 r

5.

Μεταγραμματισμός

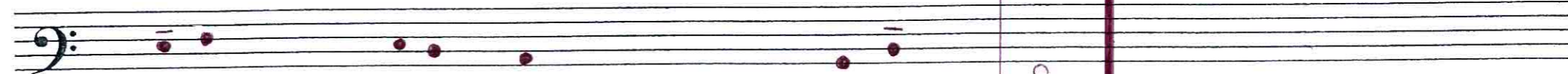

Χφ. ΒΠΠρ 36, εξηγητική μεσοβυζαντινή
σημειογραφία, φ. 85

5.

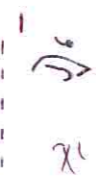
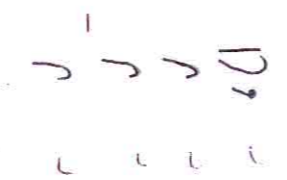
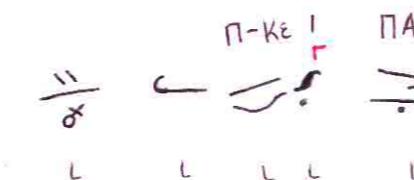

Μεταγραμματισμός

Εξήγηση Χουρμουζίου Χαρτοφύλακος, α'
μισό 19^ο αι., σε νβ σημειογραφία, με βάση
την έκδοση της ΕΛΒΥΧ, Ιωάννου Κουκουζέλη
του Μαΐστορος, Εκλογή Εργων, επιμ. Γ.
Παπαχρόνης, Κατερίνη 1995, σ. 20

5.5.

Πα

Σχηματική μεταγραφή

ΑΝΑΓΩΓΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ

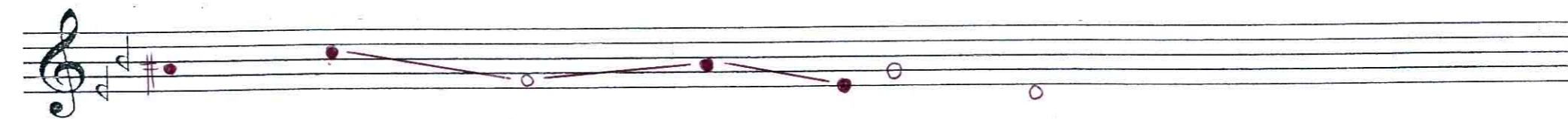
- Αριθμός χρόνων πρώτων ανά συλλαβή

8

8

2

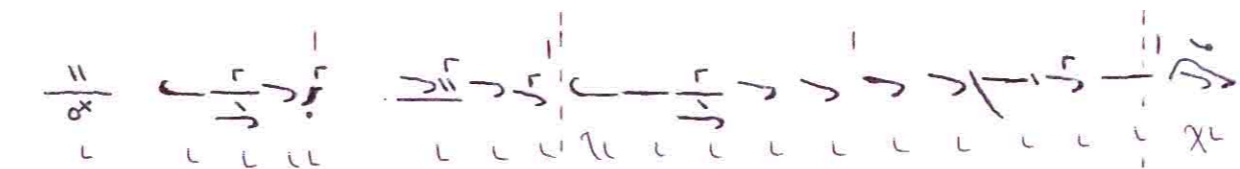
-Δομικοί φθόγγοι - περίγραμμα του μέλους

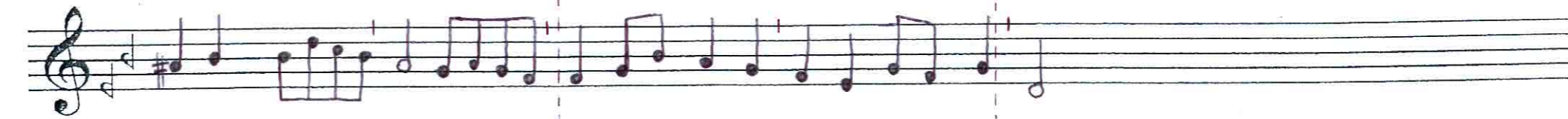
-Ambitus

6 φωνές

Αναλυτική καταγραφή σε νβ σημειογραφία,
ΕΛ.ΒΥ.Χ., διεύθυνση Λ. Αγγελόπουλος,
Ioannis Koukouzelis, *Le Maïstor Byzantin*, Γαλλία
1995, JAD C129, track 1

Λεπτομερής μεταγραφή σε Ευρωπαϊκή
σημειογραφία, ΕΛ.ΒΥ.Χ., διεύθυνση Λ.
Αγγελόπουλος, Ioannis Koukouzelis, *Le Maïstor
Byzantin*, Γαλλία 1995, JAD C129, track 1

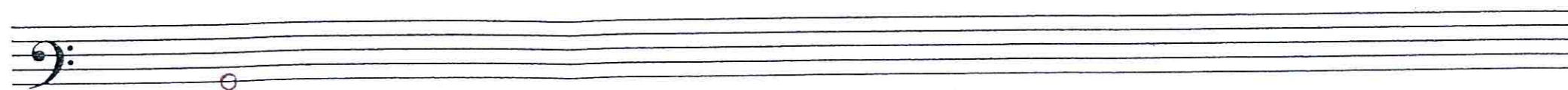
7 φωνές

-Ambitus

Χφ. Παντοκράτορος 214, όψιμη
μεσοβυζαντινή σημειογραφία, φ. 72 r

6.

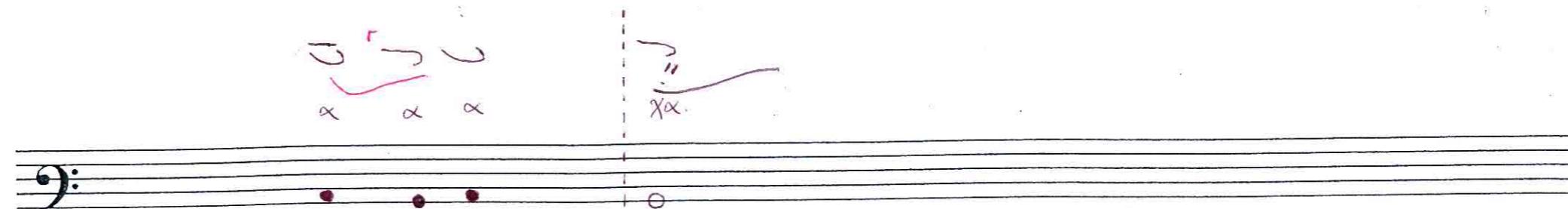
Μεταγραμματισμός

Χφ. ΒΠΓρ 36, εξηγητική μεσοβυζαντινή
σημειογραφία, φ. 85

6.

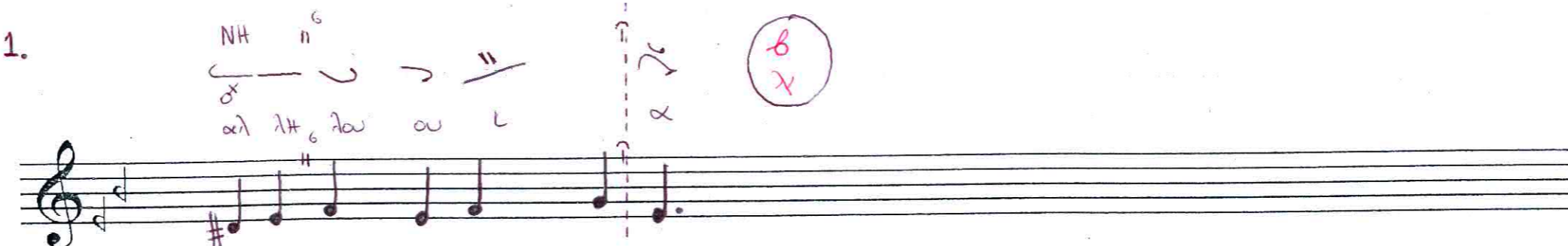
Μεταγραμματισμός

Εξήγηση Χουρμουζίου Χαρτοφύλακος, α'
μισό 19^{ου} αι., σε νβ σημειογραφία, με βάση
την έκδοση της ΕΛΒΥΧ, Ιωάννου Κουκουζέλη
του Μαΐστορος, Εκλογή Εργων, επιμ. Γ.
Παπαχρόνης, Κατερίνη 1995, σ. 20

6.1.

Σχηματική μεταγραφή

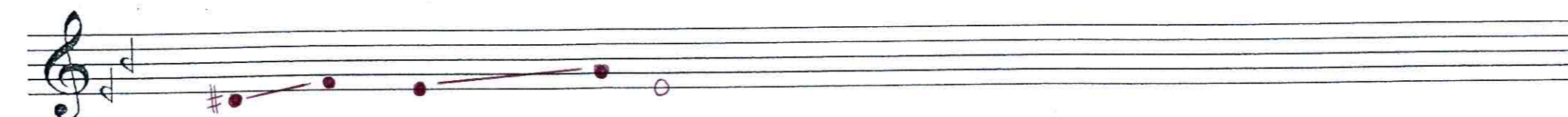

ΑΝΑΓΩΓΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ

- Αριθμός χρόνων πρώτων ανά συλλαβή

7,5

-Δομικοί φθόγγοι - περίγραμμα του μέλους

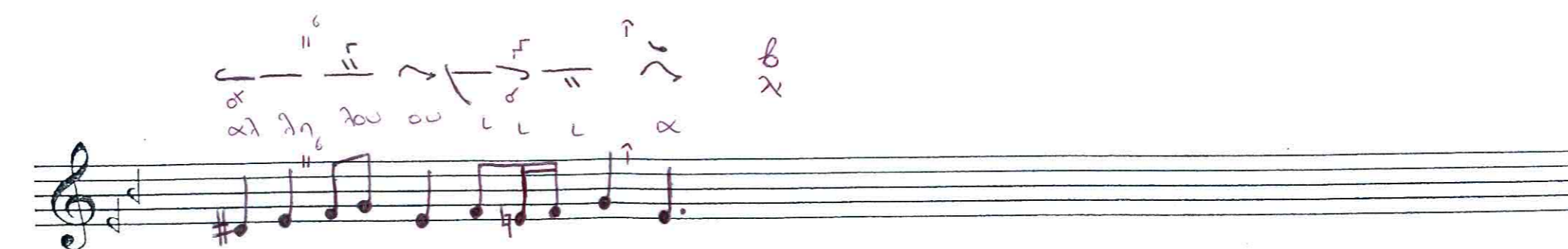

-Ambitus

3 φωνές.

Αναλυτική καταγραφή σε νβ σημειογραφία,
ΕΛ.ΒΥ.Χ., διεύθυνση Λ. Αγγελόπουλος,
Ioannis Koukouzelis, Le Maïstor Byzantin, Γαλλία
1995, JAD C129, track 1

Λεπτομερής μεταγραφή σε Ευρωπαϊκή
σημειογραφία, ΕΛ.ΒΥ.Χ., διεύθυνση Λ.
Αγγελόπουλος, Ioannis Koukouzelis, Le Maïstor
Byzantin, Γαλλία 1995, JAD C129, track 1

3 φωνές

-Ambitus

Χφ. Παντοκράτορος 214, όψιμη
μεσοβυζαντινή σημειογραφία, φ. 72 r

Μεταγραμμτισμός

6.

Χφ. ΒΠΓρ 36, εξηγητική μεσοβυζαντινή
σημειογραφία, φ. 85

Μεταγραμμτισμός

6.

Εξήγηση Χουρμουζίου Χαρτοφύλακος, α'
μισό 19^{ου} αι., σε νβ σημειογραφία, με βάση
την έκδοση της ΕΛΒΥΧ, Ιωάννου Κουκουζέλη
του Μαΐστορος, Εκλογή Εργων, επιμ. Γ.
Παπαχρόνης, Κατερίνη 1995, σ. 20

Σχηματική μεταγραφή

ΑΝΑΓΩΓΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ

- Αριθμός χρόνων πρώτων ανά συλλαβή

- Δομικοί φθόγγοι - περίγραμμα του μέλους

- Ambitus

Αναλυτική καταγραφή σε νβ σημειογραφία,
ΕΛ.ΒΥ.Χ., διεύθυνση Λ. Αγγελόπουλος,
Ioannis Koukouzelis, *Le Maïstor Byzantin*, Γαλλία
1995, JAD C129, track 1

Λεπτομερής μεταγραφή σε Ευρωπαϊκή
σημειογραφία, ΕΛ.ΒΥ.Χ., διεύθυνση Λ.
Αγγελόπουλος, Ioannis Koukouzelis, *Le Maïstor
Byzantin*, Γαλλία 1995, JAD C129, track 1

- Ambitus

6.2.

Χφ. Παντοκράτορος 214, όψιμη
μεσοβυζαντινή σημειογραφία, φ. 72 r

Μεταγραμματισμός

Χφ. ΒΠΓ ρ 36, εξηγητική μεσοβυζαντινή
σημειογραφία, φ. 85

Μεταγραμματισμός

Εξήγηση Χουρμουζίου Χαρτοφύλακος, α'
μισό 19^ο αι., σε νβ σημειογραφία, με βάση
την έκδοση της ΕΛΒΥΧ, Ιωάννου Κουκουζέλη
του Μαΐστορος, Εκλογή Έργων, επιμ. Γ.
Παπαχρόνης, Κατερίνη 1995, σ. 20

Σχηματική μεταγραφή

ΑΝΑΓΩΓΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ

- Αριθμός χρόνων πρώτων ανά συλλαβή

- Δομικοί φθόγγοι - περίγραμμα του μέλους

- Ambitus

Αναλυτική καταγραφή σε νβ σημειογραφία,
ΕΛ.ΒΥ.Χ., διεύθυνση Λ. Αγγελόπουλος,
Ioannis Koukouzelis, *Le Maïstor Byzantin*, Γαλλία
1995, JAD C129, track 1

Λεπτομερής μεταγραφή σε Ευρωπαϊκή
σημειογραφία, ΕΛ.ΒΥ.Χ., διεύθυνση Λ.
Αγγελόπουλος, Ioannis Koukouzelis, *Le Maïstor
Byzantin*, Γαλλία 1995, JAD C129, track 1

- Ambitus

6.

6.

6.3.

ΔΙ
ΧΗ

8 8 8 10

4 φωνές. 2 φωνές. 3 φωνές. 4 φωνές.

4 φωνές. 2 φωνές. 4 φωνές. 4 φωνές.

9 4

Χφ. Παντοκράτορος 214, όψιμη
μεσοβυζαντινή σημειογραφία, φ. 72 r

7.

Μεταγραμματισμός

λε

Χφ. ΒΠΓρ 36, εξηγητική μεσοβυζαντινή
σημειογραφία, φ. 85

7.

Μεταγραμματισμός

πα α

Εξήγηση Χουρμουζίου Χαρτοφύλακος, α'
μισό 19^ο αι., σε νβ σημειογραφία, με βάση
την έκδοση της ΕΛΒΥΧ, Ιωάννου Κουκουζέλη
του Μαΐστορος, Εκλογή Έργων, επιμ. Γ.
Παπαχρόνης, Κατερίνη 1995, σ. 20

7.

Σχηματική μεταγραφή

ΑΝΑΓΩΓΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ

- Αριθμός χρόνων πρώτων ανά συλλαβή

- Δομικοί φθόγγοι - περίγραμμα του μέλους

- Ambitus

Αναλυτική καταγραφή σε νβ σημειογραφία,
ΕΛ.ΒΥ.Χ., διεύθυνση Λ. Αγγελόπουλος,
Ioannis Koukouzelis, *Le Maïstor Byzantin*, Γαλλία
1995, JAD C129, track 1

Λεπτομερής μεταγραφή σε Ευρωπαϊκή
σημειογραφία, ΕΛ.ΒΥ.Χ., διεύθυνση Λ.
Αγγελόπουλος, Ioannis Koukouzelis, *Le Maïstor
Byzantin*, Γαλλία 1995, JAD C129, track 1

- Ambitus

κε

16

11

4 φωνές

4 φωνές

6 φωνές

5 φωνές

8.

8

8.1

[illegible]

21

20

3 φωνές

4 φωνές

4 φωνές

5 φωνές

20

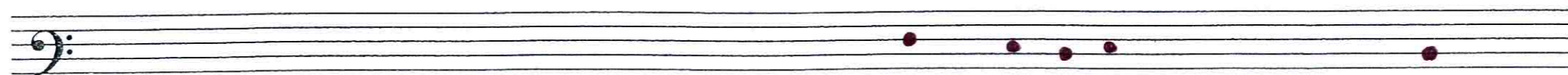
-Ambitus

21

Χφ. Παντοκράτορας 214, όψιμη
μεσοβυζαντινή σημειογραφία, φ. 72 ν

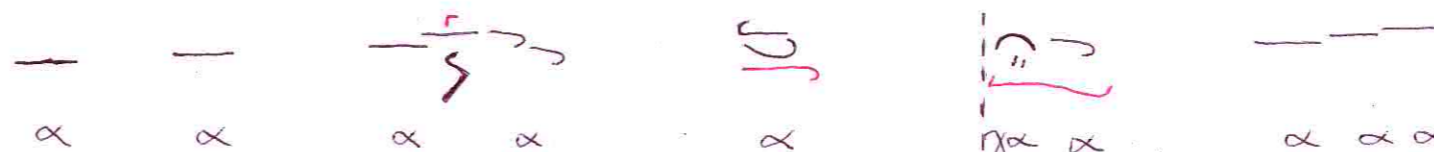
8.

Μεταγραμματισμός

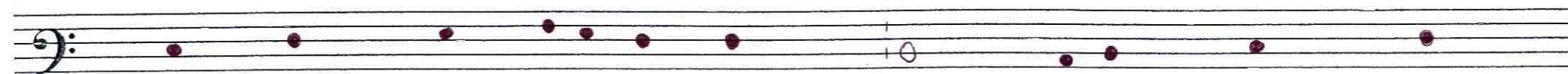

Χφ. ΒΠΠρ 36, εξηγητική μεσοβυζαντινή
σημειογραφία, φ. 85

8.

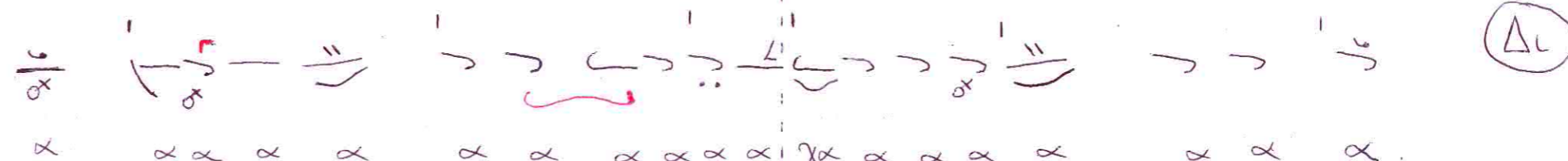

Μεταγραμματισμός

Εξήγηση Χουρμουζίου Χαρτοφύλακος, α'
μισό 19^{ου} αι., σε νβ σημειογραφία, με βάση
την έκδοση της ΕΛ.ΒΥ.Χ., Ιωάννου Κουκουζέλη
του Μαΐστορος, Εκλογή Έργων, επιμ. Γ.
Παπαχρόνης, Κατερίνη 1995, σ. 21

8.3.

Σχηματική μεταγραφή

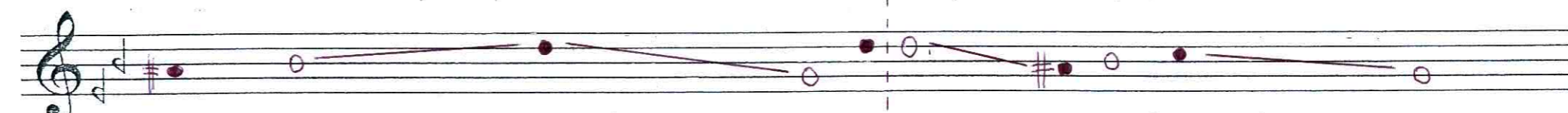

ΑΝΑΓΩΓΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ

- Αριθμός χρόνων πρώτων ανά συλλαβή

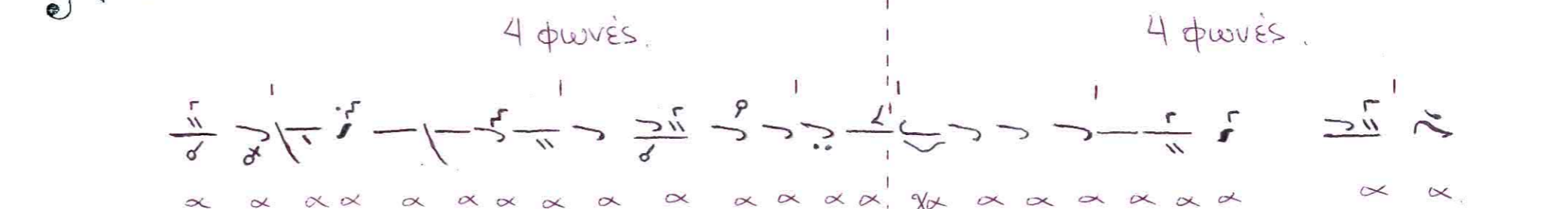

- Δομικοί φθόγγοι - περίγραμμα του μέλους

- Ambitus

Αναλυτική καταγραφή σε νβ σημειογραφία,
ΕΛ.ΒΥ.Χ., διεύθυνση Λ. Αγγελόπουλος,
Ioannis Koukouzelis, *Le Maïstor Byzantin*, Γαλλία
1995, JAD C129, track 1

Λεπτομερής μεταγραφή σε Ευρωπαϊκή
σημειογραφία, ΕΛ.ΒΥ.Χ., διεύθυνση Λ.
Αγγελόπουλος, Ioannis Koukouzelis, *Le Maïstor
Byzantin*, Γαλλία 1995, JAD C129, track 1

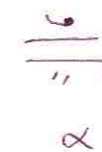

- Ambitus

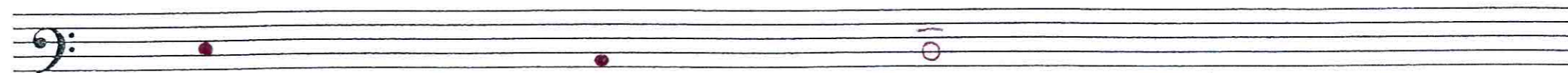

Χφ. Παντοκράτορος 214, όψιμη
μεσοβυζαντινή σημειογραφία, φ. 72 v

8.

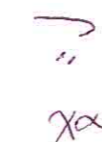
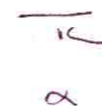

Μεταγραμματισμός

Χφ. ΒΠΓρ 36, εξηγητική μεσοβυζαντινή
σημειογραφία, φ. 85

8.

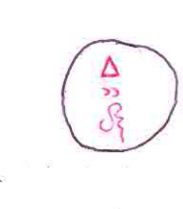
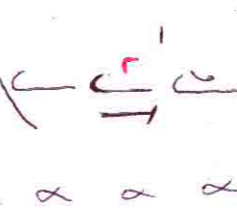
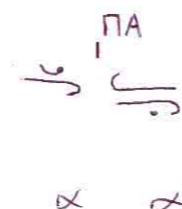
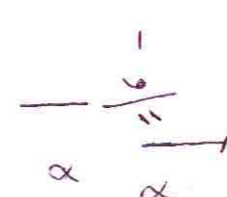

Μεταγραμματισμός

Εξήγηση Χουρμουζίου Χαρτοφύλακος, α'
μισό 19^{ου} αι., σε νβ σημειογραφία, με βάση
την έκδοση της ΕΛ.ΒΥ.Χ., Ιωάννου Κουκουζέλη
του Μαΐστορος, Εκλογή Έργων, επιμ. Γ.
Παπαχρόνης, Κατερίνη 1995, σ. 21

8.4.

Σχηματική μεταγραφή

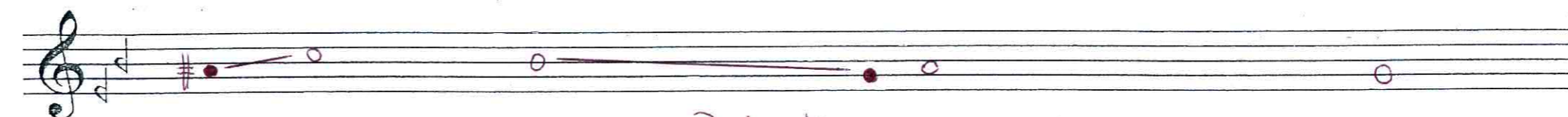
ΑΝΑΓΩΓΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ

- Αριθμός χρόνων πρώτων ανά συλλαβή

18

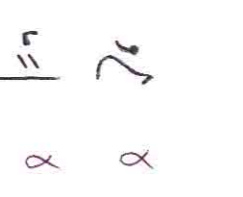
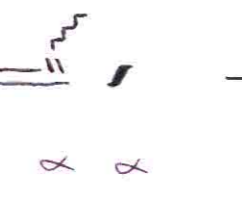
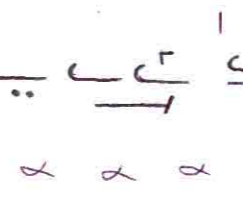
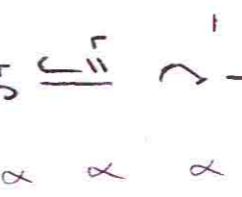
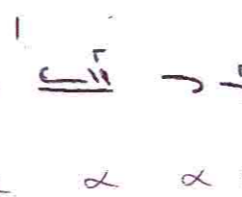
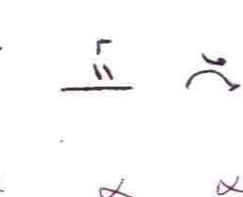
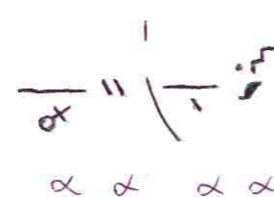
- Δομικοί φθόγγοι - περίγραμμα του μέλους

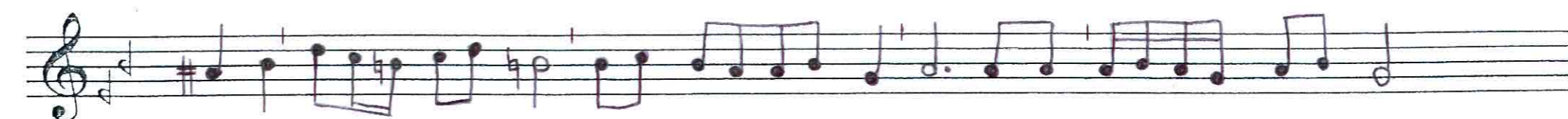
3 φωνές

- Ambitus

Αναλυτική καταγραφή σε νβ σημειογραφία,
ΕΛ.ΒΥ.Χ., διεύθυνση Λ. Αγγελόπουλος,
Ioannis Koukouzelis, *Le Maïstor Byzantin*, Γαλλία
1995, JAD C129, track 1

Λεπτομερής μεταγραφή σε Ευρωπαϊκή
σημειογραφία, ΕΛ.ΒΥ.Χ., διεύθυνση Λ.
Αγγελόπουλος, Ioannis Koukouzelis, *Le Maïstor
Byzantin*, Γαλλία 1995, JAD C129, track 1

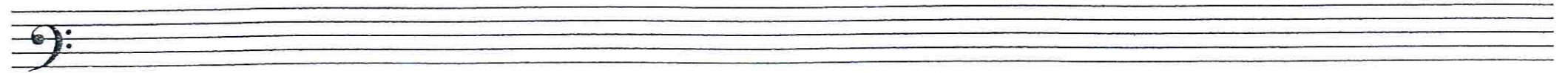
4 φωνές

- Ambitus

Χφ. Παντοκράτορας 214, όψιμη
μεσοβυζαντινή σημειογραφία, φ. 72 v

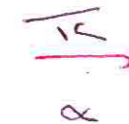
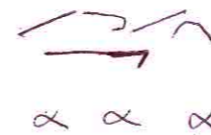
8.

Μεταγραμματισμός

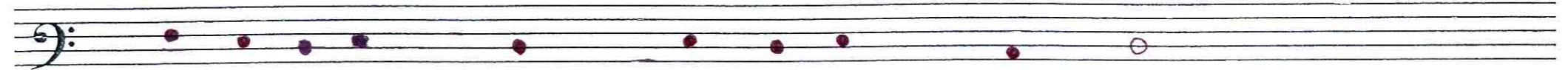
Χφ. ΒΠΓρ 36, εξηγητική μεσοβυζαντινή
σημειογραφία, φ. 85

8.

Δι → Κε

Μεταγραμματισμός

Εξήγηση Χουρμουζίου Χαρτοφύλακος, α'
μισό 19^{ου} αι., σε νβ σημειογραφία, με βάση
την έκδοση της ΕΛ.ΒΥ.Χ., Ιωάννου Κουκουζέλη 8.5.
του Μαΐστορος, Εκλογή Έργων, επιμ. Γ.
Παπαχρόνης, Κατερίνη 1995, σ. 21

Σχηματική μεταγραφή

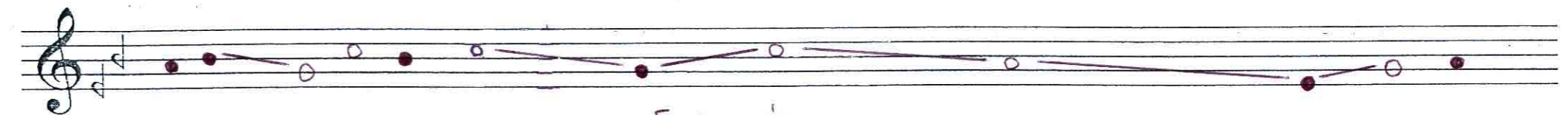
ΑΝΑΓΩΓΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ

- Αριθμός χρόνων πρώτων ανά συλλαβή

Handwritten musical notation in red ink, showing a series of notes and rests, with a red bracket underneath. The notation is divided into measures, with some measures containing a single note and others containing multiple notes. The notation is written in a stylized, handwritten manner.

8 1 2 2 12

-Δομικοί φθόγγοι - περίγραμμα του μέλους

-Ambitus

Αναλυτική καταγραφή σε νβ σημειογραφία,
ΕΛ.ΒΥ.Χ., διεύθυνση Λ. Αγγελόπουλος,
Ioannis Koukouzelis, Le Maïstor Byzantin, Γαλλία
1995, JAD C129, track 1

Λεπτομερής μεταγραφή σε Ευρωπαϊκή
σημειογραφία, ΕΛ.ΒΥ.Χ., διεύθυνση Λ.
Αγγελόπουλος, Ioannis Koukouzelis, Le Maïstor
Byzantin, Γαλλία 1995, JAD C129, track 1

Handwritten musical notation in red ink, showing a series of notes and rests, with a red bracket underneath. The notation is divided into measures, with some measures containing a single note and others containing multiple notes. The notation is written in a stylized, handwritten manner.

5 φωνές.

6 φωνές.

-Ambitus

Χφ. Παντοκράτορας 214, όψιμη
μεσοβυζαντινή σημειογραφία, φ. 72 ν

Μεταγραμματισμός

Χφ. ΒΠΓρ 36, εξηγητική μεσοβυζαντινή
σημειογραφία, φ. 85

Μεταγραμματισμός

Εξήγηση Χουρμουζίου Χαρτοφύλακος, α'
μισό 19^{ου} αι., σε νβ σημειογραφία, με βάση
την έκδοση της ΕΛ.ΒΥ.Χ., Ιωάννου Κουκουζέλη 9.1.
του Μαΐστορος, Εκλογή Έργων, επιμ. Γ.
Παπαχρόνης, Κατερίνη 1995, σ. 21

Σχηματική μεταγραφή

ΑΝΑΓΩΓΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ

- Αριθμός χρόνων πρώτων ανά συλλαβή

- Δομικοί φθόγγοι - περίγραμμα του μέλους

- Ambitus

Αναλυτική καταγραφή σε νβ σημειογραφία,
ΕΛ.ΒΥ.Χ., διεύθυνση Λ. Αγγελόπουλος,
Ioannis Koukouzelis, *Le Maïstor Byzantin*, Γαλλία
1995, JAD C129, track 1

Λεπτομερής μεταγραφή σε Ευρωπαϊκή
σημειογραφία, ΕΛ.ΒΥ.Χ., διεύθυνση Λ.
Αγγελόπουλος, Ioannis Koukouzelis, *Le Maïstor
Byzantin*, Γαλλία 1995, JAD C129, track 1

- Ambitus

9.

9.

9.1.

5

9

4 φωνές.

3 φωνές

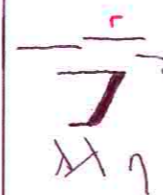
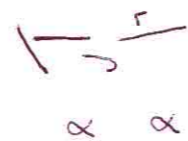
5 φωνές.

4 φωνές.

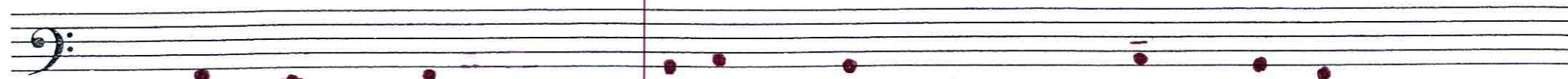
25

Χφ. Παντοκράτορας 214, όψιμη
μεσοβυζαντινή σημειογραφία, φ. 72 ν

9.

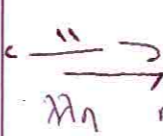

Μεταγραμματισμός

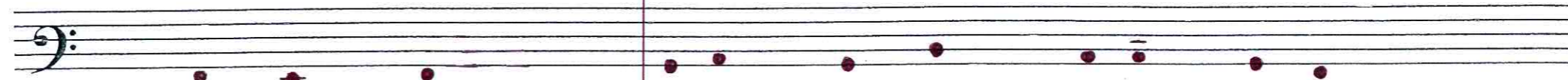

Χφ. ΒΠΓρ 36, εξηγητική μεσοβυζαντινή
σημειογραφία, φ. 85

9.

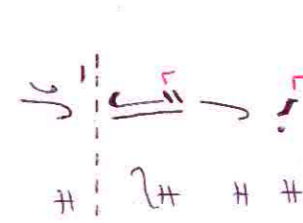

Μεταγραμματισμός

Εξήγηση Χουρμουζίου Χαρτοφύλακος, α'
μισό 19^{ου} αι., σε νβ σημειογραφία, με βάση
την έκδοση της ΕΛ.ΒΥ.Χ., Ιωάννου Κουκουζέλη
του Μαΐστορος, Εκλογή Έργων, επιμ. Γ.
Παπαχρόνης, Κατερίνη 1995, σ. 21

9.2.

Πα

Σχηματική μεταγραφή

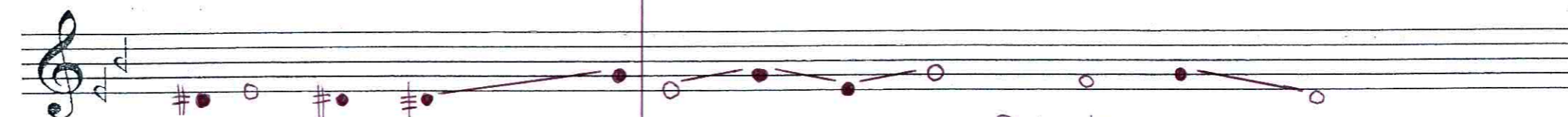
ΑΝΑΓΩΓΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ

- Αριθμός χρόνων πρώτων ανά συλλαβή

8

14

- Δομικοί φθόγγοι - περίγραμμα του μέλους

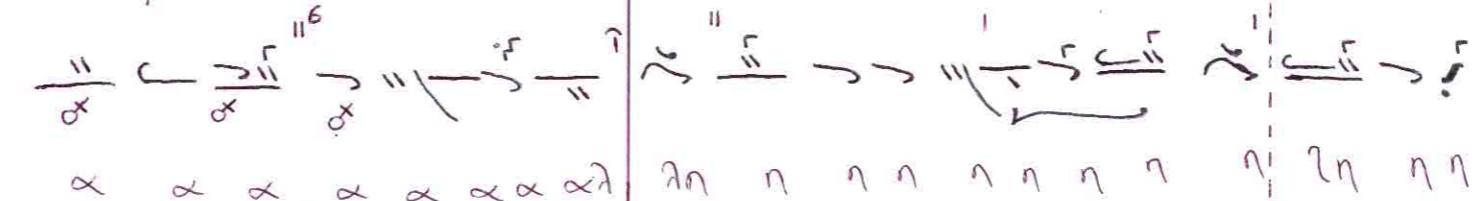

- Ambitus

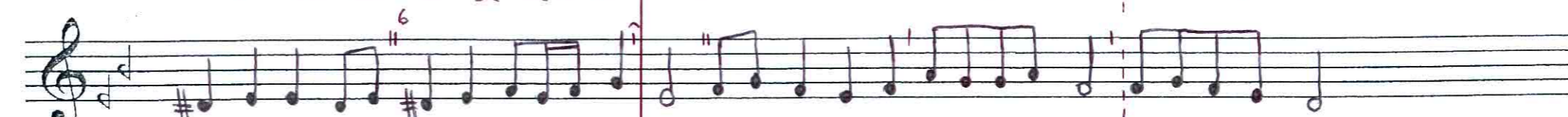
3 φωνές

3 φωνές

Αναλυτική καταγραφή σε νβ σημειογραφία,
ΕΛ.ΒΥ.Χ., διεύθυνση Λ. Αγγελόπουλος,
Ioannis Koukouzelis, Le Maître Byzantin, Γαλλία
1995, JAD C129, track 1

Λεπτομερής μεταγραφή σε Ευρωπαϊκή
σημειογραφία, ΕΛ.ΒΥ.Χ., διεύθυνση Λ.
Αγγελόπουλος, Ioannis Koukouzelis, Le Maître
Byzantin, Γαλλία 1995, JAD C129, track 1

3 φωνές

4 φωνές

Χφ. Παντοκράτορος 214, όψιμη
μεσοβυζαντινή σημειογραφία, φ. 72 ν

Μεταγραμματοςμός

Χφ. ΒΠΓρ 36, εξηγητική μεσοβυζαντινή
σημειογραφία, φ. 85

Μεταγραμματοςμός

Εξήγηση Χουρμουζίου Χαρτοφύλακος, α'
μισό 19^ο αι., σε νβ σημειογραφία, με βάση
την έκδοση της ΕΛ.ΒΥ.Χ., Ιωάννου Κουκουζέλη
του Μαΐστορος, Εκλογή Έργων, επιμ. Γ.
Παπαχρόνης, Κατερίνη 1995, σ. 21

Σχηματική μεταγραφή

ΑΝΑΓΩΓΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ

- Αριθμός χρόνων πρώτων ανά συλλαβή

- Δομικοί φθόγγοι - περίγραμμα του μέλους

- Ambitus

Αναλυτική καταγραφή σε νβ σημειογραφία,
ΕΛ.ΒΥ.Χ., διεύθυνση Λ. Αγγελόπουλος,
Ioannis Koukouzelis, *Le Maïstor Byzantin*, Γαλλία
1995, JAD C129, track 1

Λεπτομερής μεταγραφή σε Ευρωπαϊκή
σημειογραφία, ΕΛ.ΒΥ.Χ., διεύθυνση Λ.
Αγγελόπουλος, Ioannis Koukouzelis, *Le Maïstor
Byzantin*, Γαλλία 1995, JAD C129, track 1

- Ambitus

9.

9.

9.3.

8

10

3 φωνές

4 φωνές

4 φωνές

5 φωνές

27

Χφ. Παντοκράτορος 214, όψιμη
μεσοβυζαντινή σημειογραφία, φ. 72 ν

Μεταγραμματισμός

Χφ. ΒΠΓρ 36, εξηγητική μεσοβυζαντινή
σημειογραφία, φ. 85

Μεταγραμματισμός

Εξήγηση Χουρμουζίου Χαρτοφύλακος, α'
μισό 19^{ου} αι., σε νβ σημειογραφία, με βάση
την έκδοση της ΕΛ.ΒΥ.Χ., Ιωάννου Κουκουζέλη
του Μαΐστορος, Εκλογή Έργων, επιμ. Γ.
Παπαχρόνης, Κατερίνη 1995, σ. 21

Σχηματική μεταγραφή

ΑΝΑΓΩΓΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ

- Αριθμός χρόνων πρώτων ανά συλλαβή

- Δομικοί φθόγγοι - περίγραμμα του μέλους

- Ambitus

Αναλυτική καταγραφή σε νβ σημειογραφία,
ΕΛ.ΒΥ.Χ., διεύθυνση Λ. Αγγελόπουλος,
Ioannis Koukouzelis, *Le Maïstor Byzantin*, Γαλλία
1995, JAD C129, track 1

Λεπτομερής μεταγραφή σε Ευρωπαϊκή
σημειογραφία, ΕΛ.ΒΥ.Χ., διεύθυνση Λ.
Αγγελόπουλος, Ioannis Koukouzelis, *Le Maïstor
Byzantin*, Γαλλία 1995, JAD C129, track 1

- Ambitus

9.

9.

9.4.

Δ

2 12 7

1 φωνή 3 φωνές 2 φωνές

1 φωνή 4 φωνές 4 φωνές

Χφ. Παντοκράτορος 214, όψιμη
μεσοβυζαντινή σημειογραφία, φ. 72 ν

Μεταγραμματισμός

Χφ. ΒΠΓρ 36, εξηγητική μεσοβυζαντινή
σημειογραφία, φ. 85

Μεταγραμματισμός

Εξήγηση Χουρμουζίου Χαρτοφύλακος, α'
μισό 19^{ου} αι., σε νβ σημειογραφία, με βάση
την έκδοση της ΕΛ.ΒΥ.Χ., Ιωάννου Κουκουζέλη
του Μαΐστορος, Εκλογή Έργων, επιμ. Γ.
Παπαχρόνης, Κατερίνη 1995, σ. 21

Σχηματική μεταγραφή

ΑΝΑΓΩΓΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ

- Αριθμός χρόνων πρώτων ανά συλλαβή

- Δομικοί φθόγγοι - περίγραμμα του μέλους

- Ambitus

Αναλυτική καταγραφή σε νβ σημειογραφία,
ΕΛ.ΒΥ.Χ., διεύθυνση Λ. Αγγελόπουλος,
Ioannis Koukouzelis, *Le Maïstor Byzantin*, Γαλλία
1995, JAD C129, track 1

Λεπτομερής μεταγραφή σε Ευρωπαϊκή
σημειογραφία, ΕΛ.ΒΥ.Χ., διεύθυνση Λ.
Αγγελόπουλος, Ioannis Koukouzelis, *Le Maïstor
Byzantin*, Γαλλία 1995, JAD C129, track 1

- Ambitus

9. 15 2 11 7 2α

9. 15 2 11 7 2α

9.5. 13 12

5 φωνές. 3 φωνές.

6 φωνές. 4 φωνές

29

Χφ. Παντοκράτορος 214, όψιμη
μεσοβυζαντινή σημειογραφία, φ. 72 ν

Μεταγραμματισμός

Χφ. ΒΠΓρ 36, εξηγητική μεσοβυζαντινή
σημειογραφία, φ. 85

Μεταγραμματισμός

Εξήγηση Χουρμουζίου Χαρτοφύλακος, α'
μισό 19^{ου} αι., σε νβ σημειογραφία, με βάση
την έκδοση της ΕΛ.ΒΥ.Χ., Ιωάννου Κουκουζέλη
του Μαΐστορος, Εκλογή Έργων, επιμ. Γ.
Παπαχρόνης, Κατερίνη 1995, σ. 21

Σχηματική μεταγραφή

ΑΝΑΓΩΓΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ

- Αριθμός χρόνων πρώτων ανά συλλαβή

- Δομικοί φθόγγοι - περίγραμμα του μέλους

- Ambitus

Αναλυτική καταγραφή σε νβ σημειογραφία,
ΕΛ.ΒΥ.Χ., διεύθυνση Λ. Αγγελόπουλος,
Ioannis Koukouzelis, *Le Maïstor Byzantin*, Γαλλία
1995, JAD C129, track 1

Λεπτομερής μεταγραφή σε Ευρωπαϊκή
σημειογραφία, ΕΛ.ΒΥ.Χ., διεύθυνση Λ.
Αγγελόπουλος, Ioannis Koukouzelis, *Le Maïstor
Byzantin*, Γαλλία 1995, JAD C129, track 1

- Ambitus

9.

9.

9.6.

9.

9

[illegible]

9.7.

10

4

3 φωνές

↓ φωστή

4 φωνές

2 phases

Χφ. Παντοκράτορος 214, όψιμη
μεσοβυζαντινή σημειογραφία, φ. 72 ν

Μεταγραμματισμός

Χφ. Βιβλιοθήκης Παναγιώτη Γριτσάνη 36,
εξηγητική μεσοβυζαντινή σημειογραφία,
φ. 86

Μεταγραμματισμός

Εξήγηση Χουρμουζίου Χαρτοφύλακος, α΄
μισό 19^{ου} αι., σε νβ σημειογραφία, με βάση
την έκδοση της ΕΛ.ΒΥ.Χ., Ιωάννου Κουκουζέλη
του Μαΐστορος, Εκλογή Έργων, επιμ. Γ.
Παπαχρόνης, Κατερίνη 1995, σ. 21

Σχηματική μεταγραφή

ΑΝΑΓΩΓΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ

- Αριθμός χρόνων πρώτων ανά συλλαβή

- Δομικοί φθόγγοι - περίγραμμα του μέλους

- Ambitus

Αναλυτική καταγραφή σε νβ σημειογραφία,
ΕΛ.ΒΥ.Χ., διεύθυνση Λ. Αγγελόπουλος,
Ioannis Koukouzelis, *Le Maïstor Byzantin*, Γαλλία
1995, JAD C129, track 1

Λεπτομερής μεταγραφή σε Ευρωπαϊκή
σημειογραφία, ΕΛ.ΒΥ.Χ., διεύθυνση Λ.
Αγγελόπουλος, Ioannis Koukouzelis, *Le Maïstor
Byzantin*, Γαλλία 1995, JAD C129, track 1

- Ambitus

9.

9.

9.8.

The image displays a complex musical score with multiple staves. The top staff is a single line with a large '9' written above it. Below it are two staves of musical notation, each with a large '9' written above it. The third staff is a single line with a large '9.8.' written above it. The fourth staff is a single line with a large '9' written above it. The fifth staff is a single line with a large '9' written above it. The sixth staff is a single line with a large '9' written above it. The seventh staff is a single line with a large '9' written above it. The eighth staff is a single line with a large '9' written above it. The ninth staff is a single line with a large '9' written above it. The tenth staff is a single line with a large '9' written above it. The eleventh staff is a single line with a large '9' written above it. The twelfth staff is a single line with a large '9' written above it. The thirteenth staff is a single line with a large '9' written above it. The fourteenth staff is a single line with a large '9' written above it. The fifteenth staff is a single line with a large '9' written above it. The sixteenth staff is a single line with a large '9' written above it. The seventeenth staff is a single line with a large '9' written above it. The eighteenth staff is a single line with a large '9' written above it. The nineteenth staff is a single line with a large '9' written above it. The twentieth staff is a single line with a large '9' written above it. The twenty-first staff is a single line with a large '9' written above it. The twenty-second staff is a single line with a large '9' written above it. The twenty-third staff is a single line with a large '9' written above it. The twenty-fourth staff is a single line with a large '9' written above it. The twenty-fifth staff is a single line with a large '9' written above it. The twenty-sixth staff is a single line with a large '9' written above it. The twenty-seventh staff is a single line with a large '9' written above it. The twenty-eighth staff is a single line with a large '9' written above it. The twenty-ninth staff is a single line with a large '9' written above it. The thirtieth staff is a single line with a large '9' written above it. The thirty-first staff is a single line with a large '9' written above it. The thirty-second staff is a single line with a large '9' written above it. The thirty-third staff is a single line with a large '9' written above it. The thirty-fourth staff is a single line with a large '9' written above it. The thirty-fifth staff is a single line with a large '9' written above it. The thirty-sixth staff is a single line with a large '9' written above it. The thirty-seventh staff is a single line with a large '9' written above it. The thirty-eighth staff is a single line with a large '9' written above it. The thirty-ninth staff is a single line with a large '9' written above it. The fortieth staff is a single line with a large '9' written above it. The forty-first staff is a single line with a large '9' written above it. The forty-second staff is a single line with a large '9' written above it. The forty-third staff is a single line with a large '9' written above it. The forty-fourth staff is a single line with a large '9' written above it. The forty-fifth staff is a single line with a large '9' written above it. The forty-sixth staff is a single line with a large '9' written above it. The forty-seventh staff is a single line with a large '9' written above it. The forty-eighth staff is a single line with a large '9' written above it. The forty-ninth staff is a single line with a large '9' written above it. The fiftieth staff is a single line with a large '9' written above it. The fifty-first staff is a single line with a large '9' written above it. The fifty-second staff is a single line with a large '9' written above it. The fifty-third staff is a single line with a large '9' written above it. The fifty-fourth staff is a single line with a large '9' written above it. The fifty-fifth staff is a single line with a large '9' written above it. The fifty-sixth staff is a single line with a large '9' written above it. The fifty-seventh staff is a single line with a large '9' written above it. The fifty-eighth staff is a single line with a large '9' written above it. The fifty-ninth staff is a single line with a large '9' written above it. The sixtieth staff is a single line with a large '9' written above it. The sixty-first staff is a single line with a large '9' written above it. The sixty-second staff is a single line with a large '9' written above it. The sixty-third staff is a single line with a large '9' written above it. The sixty-fourth staff is a single line with a large '9' written above it. The sixty-fifth staff is a single line with a large '9' written above it. The sixty-sixth staff is a single line with a large '9' written above it. The sixty-seventh staff is a single line with a large '9' written above it. The sixty-eighth staff is a single line with a large '9' written above it. The sixty-ninth staff is a single line with a large '9' written above it. The seventieth staff is a single line with a large '9' written above it. The seventy-first staff is a single line with a large '9' written above it. The seventy-second staff is a single line with a large '9' written above it. The seventy-third staff is a single line with a large '9' written above it. The seventy-fourth staff is a single line with a large '9' written above it. The seventy-fifth staff is a single line with a large '9' written above it. The seventy-sixth staff is a single line with a large '9' written above it. The seventy-seventh staff is a single line with a large '9' written above it. The seventy-eighth staff is a single line with a large '9' written above it. The seventy-ninth staff is a single line with a large '9' written above it. The eightieth staff is a single line with a large '9' written above it. The eighty-first staff is a single line with a large '9' written above it. The eighty-second staff is a single line with a large '9' written above it. The eighty-third staff is a single line with a large '9' written above it. The eighty-fourth staff is a single line with a large '9' written above it. The eighty-fifth staff is a single line with a large '9' written above it. The eighty-sixth staff is a single line with a large '9' written above it. The eighty-seventh staff is a single line with a large '9' written above it. The eighty-eighth staff is a single line with a large '9' written above it. The eighty-ninth staff is a single line with a large '9' written above it. The ninetieth staff is a single line with a large '9' written above it. The ninety-first staff is a single line with a large '9' written above it. The ninety-second staff is a single line with a large '9' written above it. The ninety-third staff is a single line with a large '9' written above it. The ninety-fourth staff is a single line with a large '9' written above it. The ninety-fifth staff is a single line with a large '9' written above it. The ninety-sixth staff is a single line with a large '9' written above it. The ninety-seventh staff is a single line with a large '9' written above it. The ninety-eighth staff is a single line with a large '9' written above it. The ninety-ninth staff is a single line with a large '9' written above it. The hundredth staff is a single line with a large '9' written above it.